

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

*"Αναλύστε τις ομοιότητες και τις διαφορές της Ελληνικής κρίσης χρέους
με εκείνη των άλλων χωρών της ευρωζώνης"*

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΥΡΚΙΛΗΣ

ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: ΠΑΥΛΟΣ ΔΑΪΛΙΔΗΣ

«Στην προσπάθειά μου αυτή δεν θα μπορούσα να μην ευχαριστήσω
την σύζυγό μου Ελένη Γραμματικά και τα τρία λατρεμένα μου παιδιά
την Κωνσταντίνα, τον Γιάννη και τον μικρό μου Αλέξανδρο
που για οκτώ μήνες τους στέρησα την παρουσία μου και στήριξαν όλη την
προσπάθεια που ξεκίνησε από τον Νοέμβριο του 2018»

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα
επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της
ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την
πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς
τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που
χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου»

Πάυλος Δαϊλίδης

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη	5
1.Εισαγωγή	6
2. Η παγκόσμια οικονομική κρίση , οι Ευρωπαϊκοί και παγκόσμιοι φορείς.	7
2.1. Ιστορικό οικονομικών κρίσεων στην παγκόσμια αγορά	7
2.2. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα	10
2.3. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο(IMF)	11
2.4. Οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν στις παλαιότερες κρίσεις συγκριτικά με τις σημερινές.	13
3. Το ιστορικό της Ελλάδας.....	17
3.1. Η ιστορία και η κουλτούρα της Ελλάδας	17
3.2. Το καθαρό εγχώριο προϊόν και το χρέος της Ελλάδας.....	19
3.3. Οικονομικές πολιτικές κατά τις δεκαετίες.....	20
3.4. Τα μέτρα για το χρέος και η κατάρρευση της οικονομίας.....	24
3.5. Αποτυχία των πρώτων μέτρων και συνέχεια στα επόμενα δάνεια	27
3.6. Η συνέχιση της οικονομικής ύφεσης το 2012	29
4. Σύγκριση της ελληνικής κρίσης με άλλες ευρωπαϊκές χώρες.	31
4.1. Ιρλανδία	35
4.1.1. Η φούσκα των ακίνητων.....	36
4.1.2. Ο δείκτης ανεργίας.....	37
4.1.3. Η οικονομική κρίση	37
4.1.4. Από την κρίση στην ανάπτυξη της Ιρλανδίας.....	38
4.2. Η Ελλάδα σε σύγκριση με την Ιρλανδία.....	38
4.3. Η Ελλάδα σε σύγκριση με την Ιταλία.....	41
4.4. Η περίπτωση της Ισπανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης.....	42

4.5. Η περίπτωση της Κύπρου	49
4.5.1. Το τραπεζικό σύστημα της Κύπρου.....	49
4.5.2. Η παγκόσμια κατάσταση και η επιδείνωση της Κυπριακής οικονομίας ...	51
4.5.3. Η περίοδος της κρίσης και ο τραπεζικός τομέας	52
4.5.4. Η σύγκριση της κρίσης στην Κύπρο με άλλες χώρες της Ευρώπης.....	55
4.6. Η Ελλάδα σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες.....	60
5. Τα αποτελέσματα και ο αντικατοπτρισμός της οικονομικής κρίσης.....	68
6. Συμπεράσματα	73
7. Επίλογος.....	76
8. Βιβλιογραφία	77

Περίληψη

Στην παρούσα διπλωματική γίνεται ανάλυση και ιστορική αναδρομή της ίδρυσης και της λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και των παγκόσμιων οικονομικών φορέων αλλά και της λειτουργία τους κατά τη διάρκεια της πρόσφατης παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Επίσης γίνεται και μία ιστορική αναδρομή στην οικονομία της Ελλάδας αλλά και στην αντίδραση που υπήρξε με έναυσμα παρόμοιες οικονομικές καταστάσεις οι οποίες έχουν καταγραφεί στην ιστορία αλλά και οι οικονομικές πολιτικές που ασκήθηκαν κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Σκοπός είναι να εξεταστεί και να αναλυθεί η περίπτωση της Ελλάδας κατά τη διάρκεια της κρίσης έτσι ώστε να γίνει σύγκριση με άλλες Ευρωπαϊκές χώρες οι οποίες βρέθηκαν αντιμέτωπες με το ίδιο πρόβλημα. Περαιτέρω επιδιώκεται η ανάλυση της αντίδρασης της οικονομίας των χωρών αυτών καθώς και των μέτρων που ελήφθησαν έτσι ώστε να μπορέσουν να ανακάμψουν. Πιο συγκεκριμένα γίνεται σύγκριση της Ιρλανδίας, της Πορτογαλίας, της Ισπανίας, της Ιταλίας και της Κύπρου με την Ελλάδα έτσι ώστε να εξαχθούν συμπεράσματα για την κατάσταση και τις πολιτικές που ακολουθήθηκαν για την αντιμετώπιση της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης. Πέρα από τον οικονομικό αντίκτυπο που είχε η οικονομική ύφεση στις συγκεκριμένες Ευρωπαϊκές χώρες υπήρξαν και πολιτικές επιπτώσεις στις οποίες γίνεται αναφορά και ανάλυση ώστε να γίνει αντιληπτή η ξεχωριστή αντίδραση που είχε η κάθε χώρα. Επίσης γίνεται αναφορά και αντικατοπτρισμός της κατάστασης στον ευρύτερο χώρο της Ευρώπης μετά από το φαινόμενο της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης.

1.Εισαγωγή

Κατά την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) και της μεταγενέστερης Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), οι ιδρυτές είχαν ως στόχο τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού δημοκρατικού και αξιοπιστού σχεδίου. Οι ανησυχίες σχετικά με την έλλειψη δημοκρατίας και αξιοπιστίας εκφράστηκαν για πρώτη φορά κατά τη δημιουργία της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης το 1986. Μέχρι τότε, ειδικά οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτικής και οι πολιτικοί ισχυρίστηκαν ότι η ΕΕ είχε πλέον λάβει περισσότερες εξουσίες που δεν ελέγχονταν επαρκώς από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (ΕΚ) ή από το δικαστικό κλάδο (Hix, 2008: 67). Με τα χρόνια, οι ανησυχίες αυτές έγιναν πιο δυνατές και ιδιαίτερα σε εποχές που πρέπει να ληφθούν σημαντικές αποφάσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αυτά τα ζητήματα αναβιώνουν. Επί του παρόντος, οι ευρωπαίοι ηγέτες προσπαθούν να βρουν έναν τρόπο επίλυσης της κρίσης της ευρωζώνης, ενώ ο μέσος πολίτης της ΕΕ συχνά δεν καταλαβαίνει τι αφορά αυτή η κρίση. Κατά συνέπεια, οι αποφάσεις που λαμβάνουν οι ευρωπαίοι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτικής σχετικά με την κρίση ενδέχεται να μην είναι πλήρως κατανοητές από όλους τους ευρωπαίους πολίτες (Cini and Borragán, 2016). Η ίδρυση της ΕΕ έχει επαινεθεί και ταυτόχρονα καταδικαστεί. Πολλές, αν όχι οι περισσότερες αποφάσεις που επηρεάζουν συγκεκριμένα κράτη μέλη, ακόμη και συγκεκριμένους ευρωπαίους πολίτες λαμβάνονται στις Βρυξέλλες, γεγονός που καθιστά απαραίτητο η ΕΕ να είναι ταυτόχρονα δημοκρατική και αξιόπιστη. Παρόλα αυτά, συχνά υποστηρίζεται ότι η ΕΕ δεν είναι καθόλου δημοκρατική, αφού μόνο το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είναι δημοκρατικά εκλεγμένο. Αυτό καταπατά την αξιοπιστία της ΕΕ, μέσω της οποίας πρέπει να αναζητηθούν και άλλες μορφές αξιοπιστίας: η εμπιστοσύνη των πολιτών της ΕΕ στην Ευρώπη. Η εμπιστοσύνη αυτή μπορεί να επηρεαστεί από διάφορους παράγοντες. Ένας από αυτούς τους τελικούς παράγοντες είναι η κρίση της Ευρωζώνης, που συχνά αναφέρεται και ως ευρω-κρίση (Beetham and Lord, 2014). Ωστόσο, ο όρος Ευρω-κρίση είναι παραπλανητικός καθώς η κρίση δεν επικεντρώνεται αποκλειστικά στο ίδιο το ευρώ αλλά είναι μάλλον μια οικονομική και πολιτική κρίση του ευρωπαϊκού νομίσματος. Από οικονομική άποψη, πρόκειται για μια ευρωπαϊκή κρίση δημόσιου

χρέους. Από πολιτικής πλευράς, πρόκειται για αδυναμία των ευρωπαϊκών πολιτικών θεσμών να αντιμετωπίσουν την κρίση σωστά και γρήγορα και μια τρίτη πτυχή προκύπτει από τις πρώτες δύο, δηλαδή μια κρίση εμπιστοσύνης (Scholz, 2011). Δεδομένης της διαρκούς κρίσης της ευρωζώνης και του αριθμού των αποφάσεων που ελήφθησαν σε ευρωπαϊκό επίπεδο για την επίλυσή της, είναι πιθανό αυτό να επηρεάσει τις απόψεις και την εμπιστοσύνη των πολιτών στην Ευρώπη. Παρόλα αυτά, η κρίση και η εμπιστοσύνη των πολιτών πρέπει να συνδεθούν προσεκτικά και να ληφθούν υπόψη και άλλοι παράγοντες που την επηρεάζουν (Cini and Borragán, 2016).

2. Η παγκόσμια οικονομική κρίση , οι Ευρωπαϊκοί και παγκόσμιοι φορείς.

2.1. Ιστορικό οικονομικών κρίσεων στην παγκόσμια αγορά

Η σημερινή κρίση είναι βαθύτερη, πιο σύγχρονη μεταξύ των χωρών και περισσότερο παγκόσμια από τη Μεγάλη Ύφεση της δεκαετίας του 1930. Σηματοδοτεί την επιστροφή μακροοικονομικών διακυμάνσεων ενός εύρους που δεν παρατηρήθηκε μετά τη μεσοπολεμική περίοδο και έχει προκαλέσει νέο ενδιαφέρον για την εμπειρία της Μεγάλης Ύφεσης. Είναι χρήσιμο να σημειωθεί ότι η κρίση μοιάζει και με τις κρίσεις μόχλευσης του κλασσικού χρυσού κανόνα του Α Παγκοσμίου Πολέμου το 1873, το 1893 και ιδιαίτερα με τον οικονομικό πανικό του 1907. Υπάρχουν σαφείς ομοιότητες μεταξύ των κρίσεων του 1907-08, του 1929-35 και του 2007-2009 όσον αφορά τις αρχικές συνθήκες και τη γεωγραφική προέλευση (Beetham and Lord, 2014). Όλα αυτά συνέβησαν μετά από μια συνεχή οικονομική άνθηση, που χαρακτηρίστηκε από οικονομική και πιστωτική επέκταση, αύξηση των τιμών των περιουσιακών στοιχείων, την υψηλή εμπιστοσύνη των επενδυτών και την υπεραισιόδοξη ανάληψη κινδύνων. Στο πρώτο παράδειγμα, όλα προκλήθηκαν από γεγονότα στις ΗΠΑ, παρόλο που οι υποκείμενες αιτίες και οι ανισορροπίες ήταν πιο περίπλοκες και πιο παγκόσμιες και όλες εξαπλώθηκαν σε διεθνές επίπεδο επηρεάζοντας βαθιά την παγκόσμια οικονομία. Και στα τρία επεισόδια, η δυσφορία στους χρηματοπιστωτικούς τομείς με παγκόσμιες

επιπτώσεις ήταν ένα βασικό κανάλι μετάδοσης στην πραγματική οικονομία, παράλληλα με τις έντονες συστολές του παγκόσμιου εμπορίου. Και σε κάθε περίπτωση, τα οικονομικά προβλήματα στη ρίζα της κρίσης ακολουθήθηκαν από μια βαθιά ύφεση στην πραγματική οικονομία. Ο οικονομικός πανικός του 1907 παρουσιάζει κάποια ομοιότητα με την πρόσφατη κρίση, αν και ορισμένες χώρες στην Ευρώπη κατόρθωσαν να αποφύγουν σε μεγάλο βαθμό την οικονομική δυσπραγία (Cini and Borragán, 2016). Πρόκειται για τη αύξηση πιστώσεων και την άνοδο των τιμών των περιουσιακών στοιχείων κατά την περίοδο της κρίσης, που οφείλεται σε ανεπαρκώς εποπτευόμενο χρηματοπιστωτικό τομέα που θυμίζει την ανεξέλεγκτη επέκταση του «σκιάδους» τραπεζικού συστήματος τα τελευταία χρόνια και το σημαντικό ρόλο της έλλειψης ρευστότητας στην αποκορύφωση του πανικού. Επίσης, το 1907, κατά την περίοδο του κλασικού χρυσού κανόνα και της πρώτης περιόδου της παγκοσμιοποίησης, οι χώρες ήταν στενά συνδεδεμένες μέσω του διεθνούς εμπορίου και του χρηματοπιστωτικού τομέα. Ως εκ τούτου, τα γεγονότα στις χρηματιστηριακές αγορές των ΗΠΑ μεταδόθηκαν γρήγορα σε άλλες οικονομίες. Το παγκόσμιο εμπόριο και οι ροές κεφαλαίων επηρεάστηκαν αρνητικά και η παγκόσμια οικονομία εισήλθε σε απότομη αλλά σχετικά βραχύβια ύφεση, ακολουθούμενη από ισχυρή ανάκαμψη (Olsen and McCormick, 2018). Κατά τη διάρκεια της κρίσης και της ύφεσης στη δεκαετία του '30, πολλά από αυτά τα χαρακτηριστικά ήταν κοινά. Ωστόσο, υπήρξαν επίσης βασικές διαφορές, ιδίως όσον αφορά τον μικρότερο βαθμό χρηματοπιστωτικής και εμπορικής ολοκλήρωσης από την αρχή. Στα τέλη της δεκαετίας του 1920, η παγκόσμια οικονομία δεν είχε ξεπεράσει τις τεράστιες διαταραχές και καταστροφές των εμπορικών και οικονομικών συνδέσμων που προέκυψαν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, παρότι η ωρίμανση τεχνολογιών όπως η ηλεκτρική ενέργεια και ο κινητήρας καύσης είχαν οδηγήσει σε διαρθρωτικούς μετασχηματισμούς και έδωσαν ισχυρή ώθηση στην παραγωγικότητα (Radaelli, 2017). Ο βαθμός της παγκόσμιας οικονομικής ολοκλήρωσης και το μέγεθος των διεθνών ροών κεφαλαίου μειώθηκαν σημαντικά. Η σταδιακή επιστροφή σε κανόνα ανταλλαγής χρυσού τη δεκαετία του 1920 μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν ανεπαρκής για την αποκατάσταση της αξιοπιστίας και της λειτουργίας της διεθνούς χρηματοοικονομικής τάξης σε συνθήκες που επικρατούσαν πριν από το 1914. Οι διαμάχες γύρω από τις γερμανικές αποζημιώσεις όπως ορίστηκαν στη Συνθήκη των Βερσαλλιών και τροποποιήθηκαν τη δεκαετία του 1920 ήταν μια κύρια πηγή διεθνών και οικονομικών εντάσεων. Η ύφεση στις αρχές της δεκαετίας του 1930 βαθαίνει δραματικά λόγω των

τεράστιων αποτυχιών των τραπεζών στις ΗΠΑ και την Ευρώπη και των ανεπαρκών πολιτικών απαντήσεων (El-Agraa, 2011). Η αύξηση της έκτασης του προστατευτισμού και των ασύμμετρων προσαρμογών των συναλλαγματικών ισοτιμιών δημιούργησε χάος στο παγκόσμιο εμπόριο και τις διεθνείς ροές κεφαλαίων. Μέσω αυτών των μηχανισμών πολλαπλής μετάδοσης, η κρίση, η οποία εμφανίστηκε για πρώτη φορά στις Ηνωμένες Πολιτείες το 1929-30, μετατράπηκε σε παγκόσμια ύφεση, απότομες απώλειες του ΑΕΠ και της βιομηχανικής παραγωγής για αρκετά διαδοχικά χρόνια πριν από τη σταθεροποίηση και την εύθραυστη ανάκαμψη γύρω στο 1933. Οι στατιστικές υψηλής συχνότητας υποδηλώνουν ότι η εξέλιξη της ύφεσης τη δεκαετία του 1930 ήταν κάπως πιο εκτεταμένη και η εξάπλωσή της στις μεγαλύτερες οικονομίες ήταν πιο αργή σε σύγκριση με την τρέχουσα κρίση (Blanchard et al., 2013). Η σημερινή κατάρρευση του εμπορίου, η πτώση των τιμών των περιουσιακών στοιχείων και η κάμψη της πραγματικής οικονομίας είναι ταχέες και ταυτόχρονες σε κάποιο βαθμό με λίγους ιστορικούς παραλληλισμούς. Με βάση τους τελευταίους δείκτες και τις προβλέψεις, οι αρνητικές επιπτώσεις της Μεγάλης Ύφεσης εμφανίζονται πιο αυστηρές και διαρκείς σε σχέση με τον αντίκτυπο που έχει η παρούσα κρίση. Επίσης, εν μέρει λόγω του πολιτικού πλαισίου, ο βαθμός αποσύνδεσης σε ορισμένες περιοχές του κόσμου (μέρη της Ασίας, της Σοβιετικής Ένωσης και της Νότιας Αμερικής ως ένα βαθμό) ήταν μεγαλύτερος στη δεκαετία του 1930 (Cini and Borragán, 2016). Ίσως να προκαλεί έκπληξη πως ενώ τη δεκαετία του '30 οι κεντρικές και περιφερειακές χώρες της παγκόσμιας οικονομίας τείνουν να επηρεάζονται παρομοίως, στην παρούσα κρίση οι πιο αρνητικές επιπτώσεις στην πραγματική οικονομία φαίνεται να μην συμβαίνουν απαραίτητα στις χώρες καταγωγής της κρίσης, αλλά σε ορισμένες αναδυόμενες οικονομίες, η ανάπτυξη των οποίων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις εισροές ξένου κεφαλαίου. Μια άλλη κρίσιμη διαφορά είναι ότι η δεκαετία του 1930 χαρακτηριζόταν από ισχυρές και συνεχείς μειώσεις του συνολικού επιπέδου τιμών, προκαλώντας μια έντονη αποπληθωριστική ώθηση που βασίζεται στις περιοριστικές πολιτικές που ακολουθήθηκαν (Beetham and Lord, 2014). Παρά την έντονη πτώση των πληθωριστικών πιέσεων, ένα τέτοιο αποπληθωριστικό σοκ είναι πιθανόν να αποφευχθεί κατά την τρέχουσα κρίση. Τέλος, στη δεκαετία του 1930 σημειώθηκε μαζική ανεργία σε μια άνευ προηγουμένου κλίμακα, τόσο στις ΗΠΑ, όπου το ποσοστό ανεργίας προσέγγισε το 38% το 1933, όσο και στην Ευρώπη όπου έφθασε το 43% στη Γερμανία και περισσότερο από το 30% σε ορισμένες άλλες χώρες. Παρά τις περαιτέρω αυξήσεις στις προβλέψεις για την ανεργία το 2010, φαίνεται ότι παρόμοια αύξηση της

ανεργίας και μείωση της χρησιμοποίησης των πόρων μπορεί να αποφευχθεί σήμερα λόγω της λειτουργίας των αυτόματων σταθεροποιητών και των ισχυρότερων αντικυκλικών πολιτικών που εφαρμόζονται σε παγκόσμια κλίμακα. Η σημερινή ύφεση είναι σαφώς πιο σοβαρή από αυτή που παρατηρήθηκε τη δεκαετία του 1930, αλλά μέχρι στιγμής λιγότερο σοβαρή από την άποψη της μείωσης της παραγωγής. Όσον αφορά τον βαθμό ξαφνικής οικονομικής πίεσης και την ένταση της πτώσης του παγκόσμιου εμπορίου, των τιμών των περιουσιακών στοιχείων και της οικονομικής δραστηριότητας, η σημερινή κρίση εξελίχθηκε ταχύτερα από ότι κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Ύφεσης (Radaelli, 2017).

2.2. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) είναι το κύριο θεσμικό όργανο του νομίσματος του ευρώ. Πρωταρχικός στόχος της ΕΚΤ είναι η σταθερότητα των τιμών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επιπλέον, είναι αρμόδιο όργανο βάσει του άρθρου 105 παράγραφος 2 της συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, να καθορίσει και να εφαρμόσει τη νομισματική πολιτική στη ζώνη του ευρώ, να πραγματοποιήσει πράξεις συναλλάγματος, να κρατήσει και να διαχειριστεί τα συναλλαγματικά διαθέσιμα των χωρών μελών της ζώνης του ευρώ και τα συστήματα πληρωμών. Επίσης, η ΕΚΤ επικεντρώνεται στη λήψη σειράς μέτρων για το νομισματικό τομέα που συνδέονται κυρίως με τη μείωση της μεταβλητότητας στις χρηματοπιστωτικές αγορές και την εξεύρεση λύσεων που σχετίζονται με προβλήματα ρευστότητας (El-Agraa, 2011). Όμως, ο ρόλος της ΕΚΤ στην πρόσφατη κυβερνητική κρίση στην Ευρωζώνη είναι αμφισβητήσιμη μεταξύ των οικονομολόγων. Σύμφωνα με μελέτες, κατά την πρόσφατη κυβερνητική κρίση, η ΕΚΤ δεν λειτουργεί ως θεσμός που θα πρέπει να στηρίζει χώρες που δεν μπορούν να ελέγξουν τις νομισματικές πολιτικές λόγω του στόχου σταθερότητας των τιμών. Εάν η ΕΚΤ συμμετείχε στην αγορά κρατικών ομολόγων των χωρών που είχαν προβλήματα χρέους, μέσω δευτερογενούς αγοράς, ρευστότητας, τα προβλήματα θα μπορούσαν να ανασταλούν και να μην μετατραπούν σε κρίσεις φερεγγυότητας. Αντί αυτού, οι κυβερνήσεις και οι πολιτικοί θεσμοί χορηγούν συνεχώς χρήματα μέσω προγραμμάτων διάσωσης, παρόλο που δεν υπάρχει τάση σταθεροποίησης των αγορών (Bulmer and Lequesne, 2013). Στις αρχές του 2011,

η ΕΚΤ είχε τα μεγαλύτερα αποθέματα χρυσού στον κόσμο, 363.250 δις ευρώ σε σύγκριση με την Ομοσπονδιακή Τράπεζα των ΗΠΑ η οποία είχε 261.480 δις και την Τράπεζα της Αγγλίας που είχε 9.975 δις. Αυτό δείχνει ότι η ΕΚΤ δεν ήταν πολύ δραστήρια στην αγορά, επιβεβαιώνοντας την παθητική στάση της σχετικά με την τρέχουσα κρίση του δημόσιου χρέους. Επίσης, οι κινητές αξίες που βρίσκονταν στο χαρτοφυλάκιο ως ποσοστό του συνόλου των περιουσιακών στοιχείων ήταν 25,76% στην ΕΚΤ, έναντι 80,89% στην Ομοσπονδιακή Τράπεζα και 91,03% στην Τράπεζα της Αγγλίας. Αυτό δείχνει και πάλι τη χαμηλή δραστηριότητα της ΕΚΤ στην αγορά τίτλων του δημοσίου. Μελέτες υποστηρίζουν ότι τα κυριότερα επιχειρήματα της ΕΚΤ σχετικά με τον παθητικό της ρόλο ως δανειστής της τελευταίας λύσης στην αγορά κρατικών ομολόγων κατά τη διάρκεια της κρίσης της Ευρωζώνης σχετίζονται με τα θέματα πληθωρισμού που ενδέχεται να προκύπτουν ως αποτέλεσμα αυτής της δέσμευσης, δεδομένου ότι θα αυξηθούν τα αποθέματα χρήματος, καθώς και οι δυνατότητες της ΕΚΤ να χάσει χρήματα αγοράζοντας ομόλογα χωρών με χαμηλές επιδόσεις (Radaelli, 2017). Σχετικά με το πρώτο επιχείρημα, η αντίδραση της ΕΚΤ για τη διάσωση του τραπεζικού τομέα μέσω της παροχής κεφαλαίων σε τράπεζες αύξησε μόνο τη χρηματική βάση και είχε αντίκτυπο στο χρηματικό απόθεμα (M3), επειδή οι τράπεζες χρησιμοποίησαν αυτά τα χρήματα όχι για να επεκτείνουν την πίστωση σε μη τραπεζικό χρηματοπιστωτικό ίδρυμα, αλλά για να αυξήσουν τη ρευστότητά τους. Επίσης, εάν η ΕΚΤ έχει αμφιβολίες ότι αγοράζοντας κρατικά ομόλογα θα προκαλέσει πληθωρισμό, επειδή η νομισματική βάση μπορεί να αυξηθεί, μπορεί ταυτόχρονα να δραστηριοποιηθεί στην πώληση άλλων περιουσιακών στοιχείων, οπότε το μέγεθος των περιουσιακών στοιχείων δεν θα αυξηθεί. Θα αλλάξει μόνο η σύνθεση των περιουσιακών στοιχείων της ΕΚΤ. Στην περίπτωση αυτή, δεν θα υπήρχαν κίνδυνοι που να σχετίζονται με την αύξηση του πληθωρισμού (Bulmer and Lequesne, 2013).

2.3. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (IMF)

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) ιδρύθηκε το 1945 και σήμερα έχει 188 χώρες μέλη. Το έργο του συνδέεται κυρίως με την έναρξη της νομισματικής συνεργασίας μεταξύ των χωρών και τη διασφάλιση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας και ενεργεί ως δανειστής ύστατης ανάγκης. Για να επιτευχθεί αυτό, παίζει τρεις βασικούς

ρόλους. Πρώτον, παρακολουθεί την εφαρμογή των οικονομικών πολιτικών, το εύρος των οικονομικών ζητημάτων και τη σταθερότητα των τιμών στις αγορές των χωρών μελών της, στο πλαίσιο της πλατφόρμας εποπτείας. Αυτό περιλαμβάνει την προετοιμασία της ετήσιας έκθεσης για το προσωπικό του άρθρου IV για όλα τα κράτη μέλη, η οποία παρουσιάζει τα κυριότερα θέματα συζήτησης για την εκτελεστική επιτροπή του ΔΝΤ σχετικά με τις τελευταίες εξελίξεις των πολιτικών και των διαρθρωτικών αλλαγών που πρέπει να αναλάβουν τα κράτη μέλη (Skogly, 2012). Δεύτερον, εκδίδει δάνεια σε χώρες μέλη που αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα, ώστε να μπορέσουν να σταθεροποιηθούν οικονομικά ή απλώς να στείλουν ένα μήνυμα στις αγορές που έχουν επιβάλει στις χώρες αυτές βιώσιμες πολιτικές έτσι ώστε οι επενδυτές να αισθάνονται πιο ασφαλείς. Αυτό γίνεται με τη χρήση διαφορετικών πλαισίων, όπως η Διευρυμένη Χρηματοδοτική Διευκόλυνση (EFF) και η Συμφωνία Stand-By (SBA). Τρίτον, παρέχει τεχνική βοήθεια και κατάρτιση στις χώρες μέλη στέλνοντας την εμπειρογνωμοσύνη τους σε αυτές, βοηθώντας κυρίως στη διαμόρφωση νομισματικής και φορολογικής πολιτικής και πολλά άλλα (Marer, 2010). Μελέτες δείχνουν ότι ο αυξανόμενος ρόλος του ΔΝΤ στην παροχή δανείων σε χώρες που διέρχονται κρίση χρέους, όπως η Ελλάδα, είναι αμφισβητήσιμη. Σε αυτό το πλαίσιο τα μέσα που έχει το ΔΝΤ, ως νομισματικό ίδρυμα, χρησιμοποιούνται για την επίλυση των βραχυπρόθεσμων προβλημάτων ρευστότητας και όχι των ζητημάτων φερεγγυότητας. Το ΔΝΤ στην έκθεσή του για την κρίση της Αργεντινής το 2001 καταλήγει στο συμπέρασμα ότι αν η δυναμική του χρέους σε μια χώρα είναι ευάλωτη, το ΔΝΤ δεν θα πρέπει να παρέχει χρηματοδότηση, διότι τα κεφάλαια αυτά θα χρησιμοποιηθούν μόνο για την επέκταση της διαδικασίας ανασυγκρότησης του χρέους, επιδεινώνοντας έτσι την κατάσταση. Αυτό σημαίνει ότι τα δάνεια του ΔΝΤ που χορηγούνται στην Ελλάδα και την Ιταλία θα ανακουφίσουν τις χώρες μόνο για μια βραχυπρόθεσμη περίοδο και δεν θα έχουν αποτέλεσμα στην επίλυση της κατάστασης καθώς το μόνο που θα κάνουν είναι να αυξήσουν το ποσό του χρέους. Ως εκ τούτου, πρέπει να χρησιμοποιηθούν άλλοι ειδικοί μηχανισμοί για την αντιμετώπιση της κρίσης (Blanchard et al., 2013).

2.4. Οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν στις παλαιότερες κρίσεις συγκριτικά με τις σημερινές.

Υπάρχει μια ευρεία συμφωνία μεταξύ των οικονομολόγων ότι μια συσταλτική μακροοικονομική πολιτική απόκριση ήταν ο κύριος παράγοντας που συνέβαλε στη σοβαρότητα και τη διάρκεια της παγκόσμιας ύφεσης στη δεκαετία του 1930. Τα μέτρα συσταλτικής πολιτικής που έλαβαν οι ΗΠΑ και οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις στις αρχές της δεκαετίας του 1930 μπορούν να γίνουν κατανοητές μόνο σε σχέση με την επικρατούσα πολιτική σκέψη βασισμένη στη λειτουργία του συστήματος τυποποιημένων συναλλαγματικών ισοτιμιών χρυσού στα τέλη της δεκαετίας του 1920. Πριν από το 1914 το παγκόσμιο νομισματικό σύστημα βασίστηκε στο χρυσό (Skogly, 2012). Ο κλασικός χρυσός κανόνας ήταν μια περίοδος υψηλής ανάπτυξης, σταθερού και χαμηλού πληθωρισμού, μεγάλων κινήσεων κεφαλαίων και εργασίας πέρα από τα σύνορα και σταθερότητας της συναλλαγματικής ισοτιμίας. Μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, υπήρξε μια διεθνής προσπάθεια να αποκατασταθεί ο χρυσός κανόνας, μετά την αρνητική εμπειρία του υψηλού πληθωρισμού και σε ορισμένες χώρες υπερπληθωρισμού των ευρωπαϊκών χωρών κατά τη διάρκεια και αμέσως μετά τον πόλεμο. Μέχρι το 1929, περισσότερες από 40 χώρες επέστρεφαν στον χρυσό (Mareg, 2010). Εντούτοις, το διεπιστημονικό ανακατασκευασμένο πρότυπο ανταλλαγής χρυσού δεν πραγματοποιήθηκε τόσο ομαλά όσο ο κλασικός χρυσός κανόνας λόγω των ανισορροπιών στην παγκόσμια οικονομία που προκλήθηκαν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και της συσταλτικής συμπεριφοράς της Γαλλίας και των ΗΠΑ - χωρών με πλεόνασμα χρυσού που αποστείρωσαν τις εισροές χρυσού, αναγκάζοντας με αυτόν τον τρόπο μια πτώση του παγκόσμιου αποθέματος χρήματος. Η υπεράσπιση του σταθερού επιτοκίου στον χρυσό ήταν το θεμελιώδες στοιχείο της ιδεολογίας των κεντρικών τραπεζιτών στην Ευρώπη. Επικεντρώθηκαν στην εξωτερική σταθερότητα, προστατεύοντας τις ισοτιμίες χρυσού ως πρωταρχικό στόχο της πολιτικής τους, πιστεύοντας ότι δεν ήταν καθήκον τους να χειραγωγούν τα επιτόκια για να επηρεάσουν την εγχώρια οικονομική ευημερία (Blanchard et al., 2013). Οι κυβερνήσεις ήταν επίμονες στην περιοριστική δημοσιονομική τους στάση, απρόθυμοι να επεκτείνουν τις δαπάνες. Με τον τρόπο αυτό, ο χρυσός κανόνας του μεσοπολέμου έγινε μηχανισμός διάδοσης και εμβάθυνσης της ύφεσης σε ολόκληρο τον κόσμο. Οι διατάξεις του χρυσού κανόνα ανάγκασαν τις συμμετέχουσες χώρες να καθορίσουν τα επιτόκια σύμφωνα με

τα ποσοστά στο κέντρο και να κρατήσουν ισορροπημένους εθνικούς προϋπολογισμούς για να διατηρήσουν μια περιοριστική δημοσιονομική στάση από φόβο μήπως χάνουν αποθέματα χρυσού. Έτσι, όταν το Διοικητικό Συμβούλιο της Ομοσπονδιακής Τράπεζας άρχισε να σφίγγει τη νομισματική του πολιτική το 1929 με σκοπό να περιορίσει την κερδοσκοπία των πληθωριστικών χρηματιστηριακών αγορών, επέβαλε αποπληθωριστικές πιέσεις στον υπόλοιπο κόσμο. Αυτή η πολιτική της αμερικανικής κεντρικής τράπεζας μπορεί να θεωρηθεί ως η προέλευση της Μεγάλης Ύφεσης (Barkbu et al., 2012). Ο κύριος λόγος για τον οποίο η κάμψη της οικονομικής δραστηριότητας στις ΗΠΑ το 1929 μετατράπηκε σε βαθιά ύφεση, πρώτα στις Ηνωμένες Πολιτείες και αργότερα στον υπόλοιπο κόσμο, ήταν ότι οι αρχές επέτρεψαν την ανάπτυξη μιας παρατεταμένης κρίσης στις αμερικανικές τραπεζικές υπηρεσίες και το χρηματοπιστωτικό σύστημα, μη λαμβάνοντας επαρκή επεκτατικά μέτρα εν ευθέτω χρόνο. Οι ενέργειες του Ομοσπονδιακού Συστήματος Κεντρικών Τραπεζών ήταν απλώς συστατικές κάνοντας την πτώση βαθύτερη (Gregory et al., 2010). Η κρίση στο χρηματοπιστωτικό σύστημα των ΗΠΑ επεκτάθηκε τελικά στην πραγματική οικονομία, συμβάλλοντας στην πτώση της παραγωγής και της απασχόλησης και στον αποπληθωρισμό, καθιστώντας την κρίση στον χρηματοπιστωτικό τομέα βαθύτερη μέσω των αρνητικών αλληλεπιδράσεων. Η κρίση των ΗΠΑ εξαπλώθηκε τελικά στον υπόλοιπο κόσμο μέσω της λειτουργίας του προτύπου ανταλλαγής χρυσού. Μέχρι το καλοκαίρι του 1931, η ευρωπαϊκή οικονομία δέχτηκε έντονη πίεση από την πτώση των τιμών, την έλλειψη ζήτησης και την επιτάχυνση της ανεργίας και των γεγονότων στις ΗΠΑ (Skogly, 2012). Αυτό είχε σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στο τραπεζικό σύστημα, ιδίως στην Αυστρία και τη Γερμανία, όπου οι τράπεζες είχαν στενές σχέσεις με τη βιομηχανία. Η αποπληθωριστική πίεση που αυξάνει το χρέος και οι αβέβαιες προοπτικές της μεταποιητικής βιομηχανίας απείλησαν τη φερεγγυότητα πολλών ευρωπαϊκών τραπεζών. Η κατάρρευση της Creditanstalt, της μεγαλύτερης τράπεζας στην Αυστρία, τον Μάιο του 1931 έγινε συμβολική για την κατάσταση στον τραπεζικό τομέα την εποχή εκείνη. Οι εμπορικές τράπεζες της Γερμανίας αντιμετωπίζουν σύντομα μια κρίση εμπιστοσύνης ενώ η κρίσιμη κατάσταση του τραπεζικού τομέα στη Γερμανία μεταφέρθηκε σε άλλες χώρες (Cazes et al., 2011). Τον Σεπτέμβριο του 1931 η Μεγάλη Βρετανία ήταν η πρώτη χώρα που αποφάσισε να εγκαταλείψει το χρυσό κανόνα. Η αξία της στερλίνας έπεσε αμέσως κατά 30%. Περίπου 15 άλλες χώρες έφυγαν από τον χρυσό κανόνα λίγο αργότερα, κυρίως εκείνες με στενούς δεσμούς με τη βρετανική οικονομία όπως η Πορτογαλία, οι σκανδιναβικές χώρες και οι βρετανικές

αποικίες. Άλλες ευρωπαϊκές χώρες - το Βέλγιο, οι Κάτω Χώρες και η Γαλλία - παρέμειναν στον χρυσό κανόνα μέχρι τα τέλη του 1936. Κατά συνέπεια, χρειάστηκε πολύ περισσότερο για να βγουν από την ύφεση σε σχέση με τις χώρες που έφυγαν νωρίτερα. Τον Απρίλιο του 1933, ο Πρόεδρος Ρούσβελτ έβγαλε τις ΗΠΑ από το χρυσό κανόνα, ανοίγοντας δρόμο για ανάκαμψη (Gregory et al., 2010). Τα έτη 1934-1936 σημείωσαν αξιοσημείωτη ανάπτυξη της αμερικανικής οικονομίας. Ωστόσο, όταν ένα μεγάλο δημοσιονομικό κίνημα που εισήχθη το 1936 αποσύρθηκε το 1937 και η νομισματική πολιτική κατέστη αυστηρότερη λόγω του φόβου του πληθωρισμού, η οικονομική κατάσταση επιδεινώθηκε δραματικά. Οι πολιτικές αυτές αντιστράφηκαν σύντομα, αλλά αυτή η πρόωρη προσφυγή σε περιοριστικές νομισματικές και δημοσιονομικές πολιτικές πρόσθεσε δύο χρόνια στη Μεγάλη Ύφεση. Μια άλλη συσταλτική πολιτική αντίδραση ήταν η απότομη αύξηση του βαθμού προστασίας των εγχώριων οικονομιών μέσω αυξημένων τιμολογίων, η δημιουργία οικονομικών μονάδων, η χρήση εισαγωγικών ποσοστώσεων, οι έλεγχοι συναλλάγματος και οι διμερείς συμφωνίες (Cesaratto and Stirati, 2010). Τον Ιούνιο του 1930, η Γερουσία των ΗΠΑ ψήφισε τον νόμο περί δασμών Hawley-Smoot, ο οποίος αύξησε τις εισαγωγικές υποχρεώσεις τους σε υψηλά επίπεδα. Αυτό το βήμα προκάλεσε αντίποινα σε άλλες χώρες. Ακόμα και η Μεγάλη Βρετανία, μετά από 85 χρόνια προώθησης του ελεύθερου εμπορίου υποχώρησε στην προστασία το φθινόπωρο του 1931, σχηματίζοντας ένα εμπορικό μπλοκ με τους παραδοσιακούς εμπορικούς της εταίρους. Ο μέσος παγκόσμιος δασμός (αστάθμιστος) για 35 χώρες αυξήθηκε από περίπου 8% στις αρχές της δεκαετίας του 1920 σε σχεδόν 25% το 1934 (El-Agraa, 2011). Οι περίοδοι του μεσοπολέμου ήταν αξιοσημείωτα διαφορετικοί από τον κλασικό χρυσό κανόνα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και από τα χρόνια μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Όσον αφορά την ύφεση σήμερα, η κλίμακα και η ταχύτητα της παρούσας επεκτατικής πολιτικής αντίδρασης είναι πιθανόν το πιο εντυπωσιακό χαρακτηριστικό που την διακρίνει από τη Μεγάλη Ύφεση της δεκαετίας του 1930. Εκτός από τις τεράστιες εισροές ρευστότητας στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, σε πολλά μεγάλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα δεν επιτράπηκε να αποτύχουν μέσω άμεσης ανακεφαλαιοποίησης ή μερικής εθνικοποίησης. Όλα αυτά τα μέτρα συνέβαλαν στην αποφυγή μιας χρηματοπιστωτικής κατάρρευσης (Marger, 2010). Η νομισματική πολιτική ήταν εξαιρετικά επεκτατική λόγω των ταχέων περικοπών των επιτοκίων σε ολόκληρο τον κόσμο και με τα επιτόκια των πολιτικών να είναι πλέον σχεδόν μηδενικά. Πρόκειται για μια σημαντική διαφορά από τη δεκαετία του 1930, όταν η πολιτική των κεντρικών τραπεζών ανταποκρινόταν κατά

τρόπο συσταλτικό, προκειμένου να διατηρηθεί ο κόσμος του χρυσού κανόνα. Χάρη στον αποπληθωρισμό, τα πραγματικά ποσοστά ήταν πολύ υψηλά. Σε αντίθεση με τη δεκαετία του 1930, οι δημοσιονομικές πολιτικές στην παρούσα κρίση ήταν πρωτοφανώς επεκτατικές στις ΗΠΑ (σχέδιο Geithner), στην ΕΕ (το ΕΣΑΟ) και σε άλλες χώρες (Cazes et al., 2011). Τα δημοσιονομικά ελλείμματα ως ποσοστό του ΑΕΠ και του δημόσιου χρέους έχουν αυξηθεί σε ένα βαθμό που δεν είναι ισοδύναμος σε χρόνο ειρήνης. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος αποτέλεσε δυστυχώς την τελευταία στρατηγική εξόδου από τη Μεγάλη Ύφεση μετά την ύφεση του 1937-38. Η προσπάθεια κινητοποίησης έφερε ευκαιρίες πλήρους απασχόλησης όχι μόνο στις ΗΠΑ αλλά και σε ολόκληρο τον κόσμο. Σήμερα οι κατάλληλες στρατηγικές εξόδου δεν έχουν ακόμη διαμορφωθεί και εφαρμοστεί. Αυτές οι στρατηγικές εξόδου είναι ζωτικής σημασίας για να αποφευχθεί ένα σενάριο διπλής ανάπτυξης εάν τα ερεθίσματα αποσύρονται πολύ νωρίς, αφενός, όπως η κάμψη του 1937-38 στις ΗΠΑ, και αφετέρου για να αποφύγουν την κλιμάκωση του δημόσιου χρέους και την επιστροφή του υψηλού πληθωρισμού εάν επεκτατικές πολιτικές έχουν τοποθετηθεί πολύ καιρό πριν. Η αδύναμη και συχνά αντιπαραγωγική πολιτική αντίδραση κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Ύφεσης οφείλεται εν μέρει στην έλλειψη διεθνούς συνεργασίας και συντονισμού σε οικονομικά θέματα (Blanchard et al., 2013). Η ικανότητα και η προθυμία των κυβερνήσεων να ενεργούν από κοινού σε πολυμερή βάση για νομισματικά και οικονομικά ζητήματα ήταν σημαντικά χαμηλότερη από ό, τι πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Επιπλέον, δεν υπήρξε συναίνεση μεταξύ των μεγάλων χωρών και στα πλαίσια του οικονομικού κλάδου σχετικά με τις κατάλληλες οικονομικές, νομισματικές και δημοσιονομικές απαντήσεις στην ταχέως εξελισσόμενη ύφεση στις αρχές της δεκαετίας του 1930. Κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, οι πολυμερείς θεσμοί οικονομικής συνεργασίας ήταν αδύναμοι και ανεπιτυχείς σε σχέση με σήμερα. Η Κοινωνία των Εθνών που ιδρύθηκε το 1919 και η Τράπεζα Διεθνών Διακανονισμών (BIS) που ιδρύθηκε το 1930, δεν έπαιξαν ρόλο στην αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης (Gregory et al., 2010). Η έλλειψη διεθνούς συνεργασίας και διεθνών οργανισμών τη δεκαετία του 1930 βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με τις σημερινές συνθήκες. Οργανισμοί όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ), το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), η G20 και η Ευρωπαϊκή Ένωση συμμετέχουν στο σχεδιασμό μέτρων πολιτικής για τη μείωση των επιπτώσεων της παρούσας κρίσης. Το ΔΝΤ και ο ΠΟΕ δημιουργήθηκαν στην πραγματικότητα μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ως αποτέλεσμα της

καταστροφικής εμπειρίας της μεσοπολεμικής περιόδου. Τα σημερινά διεθνή θεσμικά όργανα διευκολύνουν το συντονισμό μέσω της παρακολούθησης και αναφοράς των εξελίξεων και των πολιτικών σε ολόκληρο τον κόσμο με συγκρίσιμο τρόπο, με τη βοήθεια συλλογής και δημοσίευσης οικονομικών δεδομένων. Σήμερα, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής συναντώνται τακτικά για να συζητήσουν και να σχηματίσουν συναινετικές απόψεις για τα κατάλληλα μέτρα, μαθαίνοντας ταυτόχρονα να κατανοούν την οικονομική αλληλεξάρτηση και να εκτιμούν το συντονισμό (Barkbu et al., 2012). Είναι αλήθεια ότι, κατά την τρέχουσα κρίση, το πλαίσιο των πολυμερών θεσμών σαφώς δεν μπόρεσε να αποτρέψει εντελώς τα προστατευτικά μέτρα ή να επιτύχει τον καλύτερο συντονισμό όσον αφορά τα μακροοικονομικά κίνητρα και τα μέτρα στήριξης των χρηματοπιστωτικών συστημάτων. Ωστόσο, η αντίθεση με τη Μεγάλη Ύφεση είναι εντυπωσιακή. Μια κύρια διαφορά στο οικονομικό και πολιτικό τοπίο της Ευρώπης μεταξύ της δεκαετίας του 1930 και της σημερινής κρίσης είναι η εμφάνιση στενής συνεργασίας μεταξύ των χωρών της Ευρώπης ως θεσμοθετημένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση με μια κοινή αγορά και ένα ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα, το ευρώ. Από μια ιστορική προοπτική, το ευρώ αποτελεί μοναδική συμβολή στη διαδικασία ολοκλήρωσης της Ευρώπης. Δεν υπήρξε παρόμοια οργάνωση στη δεκαετία του '30. Αντί αυτού, η ευρωπαϊκή ήπειρος χωρίστηκε σε μεγάλο αριθμό χωρών με αποτυχημένες προσπάθειες συντονισμού των πολιτικών και με αυξανόμενη εθνικιστική ένταση μεταξύ τους. Καθώς η ύφεση στη δεκαετία του 1930 βάθαινε, η οικονομική βαλκανιοποίηση της Ευρώπης αυξανόταν, οδηγώντας σε καταστροφικές οικονομικές και πολιτικές επιπτώσεις (Cazes et al., 2011).

3. Το ιστορικό της Ελλάδας

3.1. Η ιστορία και η κουλτούρα της Ελλάδας

Η Ελλάδα είναι μια χώρα με πολλά χρόνια ιστορίας και ο ελληνικός πολιτισμός ένας από τους παλαιότερους του κόσμου. Ήταν κάτω από δουλεία για περίπου 400 χρόνια υπό την οθωμανική αυτοκρατορία. Μετά τη νίκη, ακολουθούμενη από την επανάσταση του 1821, οι Έλληνες απέκτησαν την ελευθερία τους και στη δεκαετία του 1830

ιδρύθηκε το σύγχρονο ελληνικό κράτος. Η επανάσταση του 1821 σηματοδότησε την αρχή του δανεισμού για την Ελλάδα, αλλά για μικρό χρονικό διάστημα η χώρα ανέλαβε και το ρόλο δανειστή στη Γερμανία κατά τη διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Μετά την Κατοχή, συνέχισε το ρόλο του δανειολήπτη και άρχισε να δανείζεται ξανά μεγάλα ποσά (Close, 2014). Μετά από αυτό, υπήρξαν πολλοί άλλοι πόλεμοι που συμμετείχαν οι Έλληνες, συμπεριλαμβανομένων των Βαλκανικών Πολέμων του 1912-13, που κατέληξαν να αυξάνουν το μέγεθος της Ελλάδας καθώς αποκτήθηκε περισσότερη επικράτεια, του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ενός πολέμου που αφορούσε τη Μικρά Ασία το 1921, του Β' Παγκοσμίου Πολέμου το 1940, και στη συνέχεια έξι χρόνων εμφυλίου πολέμου που ξεκίνησε το 1946. Ενώ η Ελλάδα εξακολουθεί να είναι μια φτωχή χώρα, οι Έλληνες ηγέτες επιδίωξαν να προστατεύσουν και να ανακουφίσουν τον πληγέντα από τον πόλεμο πληθυσμό αναζητώντας εναλλακτικούς τρόπους για να βοηθήσουν στη βελτίωση των μέσων διαβίωσής τους. Δημιουργήθηκε ένα κράτος πρόνοιας το οποίο έφερε ένα αυτόματο χρονοδιάγραμμα μισθοδοσίας, υπό μορφή δεικτών αντί για ετήσιες αυξήσεις μισθών, με βάση δείκτες της αγοράς (όπως η παραγωγικότητα) (Loizides, 2010). Ο βασικός μισθός του εργαζόμενου θα προσαρμοστεί περαιτέρω ώστε να περιλαμβάνει επιδοτήσεις και μεταφορές όλων των ειδών, με βάση παράγοντες όπως η οικογενειακή κατάσταση και ο αριθμός των παιδιών. Αυτό περιλάμβανε επίσης τους περίφημους 13ο και 14ο μηνιαίο μισθό ή μισθούς για μη εργασίμους μήνες. Παρόλο που ελήφθησαν διάφορα μέτρα και πολλοί θα τα είχαν θεωρήσει ωφέλιμα, ο μέσος μηνιαίος μισθός στην Ελλάδα εξακολουθούσε να είναι πολύ χαμηλότερος από τον μέσο μηνιαίο μισθό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η σύγχρονη ιστορία της Ελλάδας αμαυρώνεται από συγκρουόμενους παράγοντες: ταχεία εξέλιξη του κράτους, οικονομική ανάπτυξη και διακυβέρνηση βασισμένη σε νομικούς θεσμούς που προήλθαν κυρίως από το εξωτερικό (Alexiou, 2011). Παρά τα πολλά προβλήματα που αντιμετωπίζει η Ελλάδα και τις σκληρές συνθήκες, μαζί με ένα σκληρό οικονομικό περιβάλλον και περιορισμένες ευκαιρίες, έχει καταφέρει να αναπτυχθεί. Ο πληθωρισμός ήταν 15,6% για τον Ιανουάριο του 1990, αλλά κατάφερε να μειωθεί σε 6,6% το Φεβρουάριο του 1997 και έπεσε ακόμη περισσότερο μετά από αυτό. Ορισμένοι από τους παράγοντες που συνέβαλαν στην τεράστια βελτίωση του πληθωρισμού περιλάμβαναν μέτρα λιτότητας που έχουν μειώσει την αύξηση των μισθών, αποφασιστικότητα να διατηρηθεί η συναλλαγματική ισοτιμία σταθερή έναντι των κυριότερων ευρωπαϊκών

νομισμάτων, πώληση αναποτελεσματικών κρατικών επιχειρήσεων και βούληση των πολιτικών να αποφύγουν πληθωριστικά μέτρα πολιτικής (Lyrintzis, 2011).

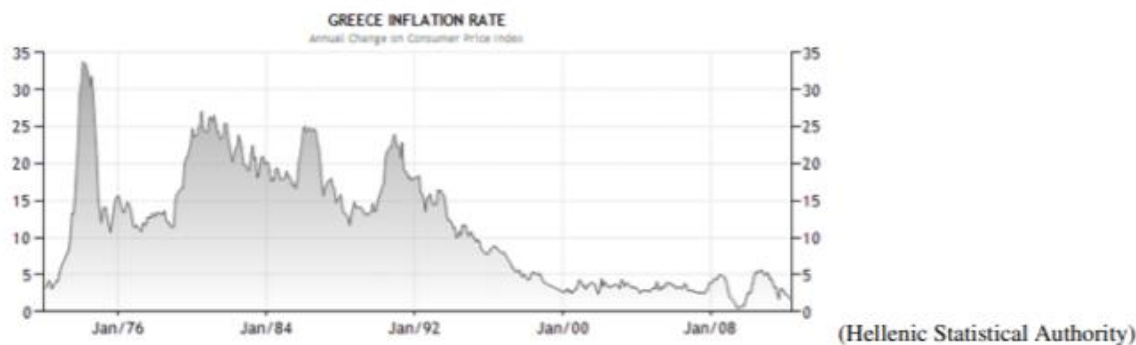

Figure 1: Greece's Inflation Rate, Annual Change on Consumer Price Index

Μεταξύ του 1961 και του 1972 ο ετήσιος πληθωρισμός της Ελλάδας ήταν κατά μέσο όρο μικρότερος από 2,5% και ο υψηλός πληθωρισμός σημειώθηκε λόγω των αιφνίδιων αυξήσεων των τιμών του πετρελαίου το 1973 που οδήγησαν σε αύξηση του πληθωρισμού τόσο στο ελληνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Μετά από αυτό, το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν της Ελλάδας αυξανόταν σταθερά κάθε χρόνο, με έναν από τους ταχύτερους ρυθμούς ανάπτυξης στη Δυτική Ευρώπη. Η βιομηχανική παραγωγή αυξανόταν επίσης κάθε χρόνο και για πρώτη φορά στην ιστορία της Ελλάδας, οι εξαγωγές μεταποιητικής βιομηχανίας ήταν μεγαλύτερες από τις εξαγωγές αγροτικών προϊόντων (Loizides, 2010).

3.2. Το καθαρό εγχώριο προϊόν και το χρέος της Ελλάδας

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ή το ΑΕΠ στην Ελλάδα αυξήθηκε κατά 0,20% το πρώτο τρίμηνο του 2011 σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο, πιθανώς λόγω του πακέτου διάσωσης. Από το 2000 έως το 2011, η μέση τριμηνιαία αύξηση του ΑΕΠ στην Ελλάδα ήταν περίπου 0,46%. Τον Μάρτιο του 2003 έφθασε στο 3,8% και το Δεκέμβριο του 2010 ήταν πρωτοφανές χαμηλό στο -2,8%. Πριν από τη χρηματοπιστωτική κρίση, η Ελλάδα κατάφερε να επιτύχει μια ταχέως αναπτυσσόμενη

οικονομία μετά την εφαρμογή πολιτικών σταθεροποίησης τα τελευταία 2 χρόνια (Close, 2014). Η Ελλάδα έχει κατά κύριο λόγο οικονομία υπηρεσιών, η οποία αντιπροσωπεύει πάνω από το 70% του ΑΕΠ. Για μια καλύτερη εικόνα των χρεών της Ελλάδας και του ελλείμματος του προϋπολογισμού, ακολουθεί ένα γράφημα για τη σύγκριση με εκείνα άλλων ευρωπαϊκών χωρών που προβλέπονταν το 2009 (Matsaganis, 2011).

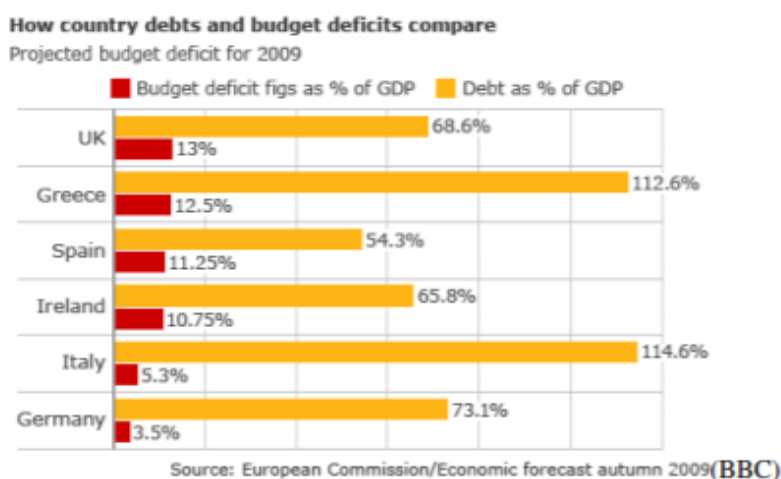

Figure 2: How Country Debts and Budget Deficits Compare: Projected Budget Deficit for 2009

Όπως δείχνει το γράφημα, το προβλεπόμενο έλλειμμα του προϋπολογισμού της Ελλάδας ήταν υψηλότερο από αυτό οποιουδήποτε άλλου μέλους της Ευρωζώνης. Το εθνικό χρέος άρχισε να αυξάνεται στη δεκαετία του 1980. Τα υψηλά επίπεδα δανεισμού στην Ελλάδα έχουν να κάνουν με την κοινωνική και ταξική δομή και τη μορφή που έχει λάβει η ελληνική οικονομία τις τελευταίες δεκαετίες, αλλά και με ένα μη αποτελεσματικό και άδικο σύστημα φορολόγησης (Alexίου, 2011).

3.3. Οικονομικές πολιτικές κατά τις δεκαετίες

Η δαπάνη και ο δανεισμός της Ελλάδας άρχισαν με διάφορες πολιτικές τις τελευταίες δεκαετίες υπό διαφορετικά πολιτικά καθεστώτα. Ο πρωθυπουργός Ανδρέας Παπανδρέου (ο οποίος υπηρέτησε δύο θητείες από το 1981-1990) εφάρμοσε ένα πρόγραμμα δαπανών που περιλάμβανε υπερβολικά έξοδα, τα οποία με τη σειρά τους αύξησαν το δημοσιονομικό έλλειμμα και το δημόσιο χρέος και δεν προκάλεσαν

αύξηση των εσόδων. Οι πολιτικές του έλαβαν θετικές και αρνητικές κριτικές. Κάποιοι τόνισαν ότι οι οικονομικοί δείκτες επιδεινώθηκαν κατά τη διάρκεια της θητείας του, ενώ άλλοι ισχυρίστηκαν ότι ήταν επιτυχείς, καθώς αύξησαν την αγοραστική δύναμη πολλών Ελλήνων (των οποίων τα προσωπικά εισοδήματα αυξάνονταν κατά 26% σε πραγματικούς όρους κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1900) (Loizides, 2010). Οι αυξημένες δαπάνες του Παπανδρέου θεωρήθηκαν από πολλούς ως αναγκαίες για να επαναφέρουν τη χώρα και να εξασφαλίσουν ένα καλύτερο μέλλον για πολλούς Έλληνες, παρόλο που η κοινωνία εξακολουθούσε να είναι βαθιά διχασμένη από τις βάνουσες αναμνήσεις του εμφυλίου πολέμου και της γενικότερης ύφεσης που ακολούθησε. Η εκλογή της κυβέρνησης του Παπανδρέου το 1980 είχε ως αποτέλεσμα τη μη βιώσιμη άνοδο των μισθών και τα μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα (που οδήγησαν σε εξαιρετικά υψηλό πληθωρισμό). Μετά από σχεδόν μια δεκαετία των πολιτικών του Παπανδρέου, ο πληθωρισμός στην Ελλάδα ρίζωσε βαθιά. Οι οικονομικές πολιτικές από τα τέλη της δεκαετίας του '80 αναγνώρισαν τις ελλείψεις στην απόδοση του πληθωρισμού και εν μέρει ως αποτέλεσμα της πίεσης από την Ευρωπαϊκή Ένωση οδήγησαν σε πολιτικά μέτρα που είχαν στόχο τη γεφύρωση του χάσματος στον πληθωρισμό μεταξύ της ΕΕ και της Ελλάδας (Alexiou, 2011). Άλλοι Έλληνες συντηρητικοί ισχυρίστηκαν ότι δεν υπήρχαν αρκετά κεφάλαια που δαπανώνται για την εκπαίδευση και την υγειονομική περίθαλψη, και γενικά για την ευημερία του ελληνικού λαού. Ο Παπανδρέου απέτυχε να αυξήσει τους φόρους εταιρειών και φυσικών προσώπων υψηλού εισοδήματος και φρόντισε για τα συμφέροντα των διαφόρων εταιρειών και τους ιδιοκτήτες τους. Το δημόσιο έλλειμμα και το δημόσιο χρέος αυξήθηκαν δραματικά. Ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης ακολούθησε ως πρωθυπουργός της Ελλάδας το 1990 και η ελληνική κυβέρνηση συνέχισε να δανειζεται, με το χρέος να εκτοξεύεται και να αντιπροσωπεύει το υψηλότερο ποσοστό αύξησης στην ελληνική ιστορία (Matsaganis, 2011). Στις 7 Φεβρουαρίου 1992, δύο χρόνια μετά την έναρξη της θητείας του Μητσοτάκη, η Συνθήκη του Μάαστριχτ υπογράφηκε από τα μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και δημιούργησε την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία οδήγησε στη δημιουργία του ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος, του ευρώ. Ο Κώστας Σημίτης ανέλαβε καθήκοντα το 1996 ως πρωθυπουργός και πίστευε στον εκσυγχρονισμό της χώρας, κάτι που αντανάκλούσε το μεγαλύτερο μέρος των πολιτικών του. Επικεντρώθηκε στην ιδέα της αύξησης και βελτίωσης των δημόσιων επενδύσεων και υποδομών (έργα μεγάλης κλίμακας υποδομής περιλάμβαναν τον Διεθνή Αερολιμένα Αθηνών Ελευθέριος Βενιζέλος, τη

γέφυρα Ρίου-Αντιρρίου, το Μετρό της Αθήνας και την Εγνατία Οδό). Κατά την περίοδο της θητείας του, τα στοιχεία έδειξαν ότι ο πληθωρισμός μειώθηκε, τα δημόσια ελλείμματα μειώθηκαν, το ΑΕΠ αυξήθηκε με υψηλό ρυθμό και το εισόδημα από την εργασία αυξήθηκε επίσης με υψηλό ποσοστό ετησίως (Lyrintzis, 2011). Ωστόσο, τα στοιχεία που παρουσίασε η κυβέρνηση του Σημίτη επικρίθηκαν ως παραποιημένα και οι αριθμοί ως πολύ διογκωμένοι. Ελέγχθηκαν ακόμη και από την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας (το κεντρικό κεντροδεξιό πολιτικό κόμμα και ένα από τα δύο μεγαλύτερα κόμματα στην Ελλάδα) το 2004. Η Eurostat κατέληξε το 2006 στο συμπέρασμα ότι το δημόσιο έλλειμμα της ελληνικής οικονομίας ανήλθε σε σχεδόν διπλάσιο από αυτό που παρουσιάστηκε από την κυβέρνηση του Σημίτη. Τα αποτελέσματα του ελέγχου κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η διοίκηση του ΠΑΣΟΚ του Σημίτη χρησιμοποίησε διαφορετικές λογιστικές μεθόδους, ειδικά για τον υπολογισμό των στρατιωτικών δαπανών κατά τη διάρκεια της θητείας του. Η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας χρησιμοποίησε τα αναθεωρημένα δεδομένα ως μέσο για να επικρίνει την προηγούμενη κυβέρνηση για την οικονομική της πολιτική και την παραποίηση λογαριασμών και αριθμών, ιδιαίτερα του δημόσιου ελλείμματος, το οποίο μεταξύ άλλων κριτηρίων χρησιμοποιήθηκε ως βάση για την αποδοχή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη (Pappas, 2013). Η Ελλάδα προσχώρησε επίσημα στο ενιαίο νόμισμα του ευρώ την 1η Ιανουαρίου 2001, με επίσημη ισοτιμία 340,75 δρχ. προς ένα ευρώ, αντιστοιχώντας στην τότε κεντρική ισοτιμία της στον ευρωπαϊκό μηχανισμό συναλλαγματικών ισοτιμιών. Μολονότι η Ελλάδα προσπάθησε να προσχωρήσει στο ευρώ τον Μάιο του 1998, δεν πληρούσε τις προϋποθέσεις. Υπήρξαν ανησυχίες από την αρχή, καθώς η χώρα είχε ετήσιο ποσοστό πληθωρισμού 2,6%, το οποίο ήταν υψηλότερο από αυτό των περισσότερων άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Η κυβέρνηση στην Αθήνα υποσχέθηκε να περιορίσει τις δαπάνες και να εργαστεί για την επίτευξη δημοσιονομικού πλεονάσματος μέχρι το επόμενο έτος. Η Ελλάδα είχε πολλά να καλύψει, καθώς η οικονομική απόδοση κατά κεφαλή σε άλλες χώρες ήταν κατά μέσο όρο 30% υψηλότερη (Hodder, 2014). Επιδεινώνοντας ακόμη περισσότερο την κατάσταση, ο Σημίτης απέρριψε τα νομοσχέδια του αντίπαλου πολιτικού κόμματος της Νέας Δημοκρατίας, για «λογοδοσία και διαφάνεια» όσον αφορά τις κυβερνητικές δαπάνες και άλλες αποφάσεις. Ο Σημίτης μπορεί να είχε βοήθεια από τη δημιουργική λογιστική, την πτώση των ευρωπαϊκών επιτοκίων και την οικονομική ανάπτυξη, αλλά γενικά, κατά τη διάρκεια της κυριαρχίας του, η μείωση του χρέους ήταν πολύ μικρή. Ο Κώστας Καραμανλής, πρωθυπουργός από το 2004-2009, μείωσε επίσης το φόρο κεφαλαίου

κατά 10% και κάτω από τη μάζα του τεράστιου κόστους που εκτιμάται σε 7 δις ευρώ, το έλλειμμα αυξήθηκε στο 5,3% ως ποσοστό του ΑΕΠ (σχεδόν δύο φορές το 3% που επιτρέπεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση) (Alexίου, 2011). Το συνολικό χρέος ήταν 112% του ΑΕΠ ή 184 δις ευρώ (περίπου 50.000 ευρώ για κάθε ελληνικό νοικοκυριό). Πριν από την εκλογή του, η προηγούμενη σοσιαλιστική κυβέρνηση είχε προβλέψει έλλειμμα 1,2%, με το συνολικό χρέος κάτω από το 100% του ΑΕΠ. Ο πρωθυπουργός ισχυρίστηκε ότι «η κοινωνική πολιτική έγινε με δανεισμένα μετρητά, οι στρατιωτικές δαπάνες δεν εμφανίστηκαν στον προϋπολογισμό, τα χρέη δημιουργήθηκαν μυστικά». Στη συνέχεια, ο πρωθυπουργός Γιώργος Παπανδρέου οδήγησε τελικά την Ελλάδα στην αγκαλιά των ξένων δανειστών. Με την έναρξη της θητείας της το 2009, η κυβέρνηση Παπανδρέου αποκάλυψε έλλειμμα του προϋπολογισμού 12,7% του ΑΕΠ, τέσσερις φορές μεγαλύτερο από το όριο της Ευρωζώνης και δημόσιο χρέος 410 δις δολάρια. Η Ελλάδα είχε ήδη ποσοστό ανεργίας 10% και η αξιολόγηση του χρέους της χώρας ήταν BBB+ (το χαμηλότερο στην Ευρωζώνη) (Lyrintzis, 2011). Ο Παπανδρέου αντιμετώπισε τα βασικά χρηματοοικονομικά προβλήματα της οικονομίας, προωθώντας μέτρα λιτότητας, μειώνοντας τις δαπάνες, αυξάνοντας τους φόρους, αναστέλλοντας τους πρόσθετους φόρους και εισάγοντας μέτρα για τον έλεγχο και την προσπάθεια να σταματήσει η φοροδιαφυγή (η οποία είναι πάντα παρούσα στην Ελλάδα και κοστίζει ένα ακραίο ποσό απώλειας φορολογικών εσόδων). Επιπλέον, μείωσε τον αριθμό των εργαζομένων που απασχολούνταν στον δημόσιο τομέα, ο οποίος φυσικά κατά την ελληνική μόδα οδήγησε σε πανελλαδικές απεργίες. Επικρίθηκε από την ΕΕ και τα μέλη της Ευρωζώνης καθώς δεν φάνηκε να επιτυγχάνει τους απαιτούμενους στόχους, συμπεριλαμβανομένης της προσπάθειας της χώρας να μειώσει το δημόσιο έλλειμμα από 12,7%, ποσοστό που είναι περισσότερο από τέσσερις φορές το επίπεδο που επιτρέπουν οι κανόνες του ενιαίου νομίσματος (Pappas, 2013). Τον Απρίλιο του 2010, ο κ. Παπανδρέου ζήτησε από τους εταίρους της ΕΕ να χρησιμοποιήσουν έναν μηχανισμό στήριξης, ο οποίος ήταν ένας πρωτοφανής μηχανισμός στην ιστορία και την πρακτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο μηχανισμός στήριξης, ο οποίος τέθηκε σε εφαρμογή από τους αρχηγούς κρατών και κυβερνήσεων της Ευρώπης (και επεκτάθηκε από τους υπουργούς του Eurogroup), είναι ένας ευρωπαϊκός μηχανισμός στον οποίο το ΔΝΤ συνδέεται με τη χρηματοδότηση και περιλαμβάνει ένα ολοκληρωμένο τριετές οικονομικό πρόγραμμα και τους όρους χρηματοδότησης. Λίγο αργότερα, ο Παπανδρέου, ο Ντομινίκ Στρος-Καν, ο Διευθύνων Σύμβουλος του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, ανακοίνωσε ότι η Ελλάδα υπέβαλε αίτηση για μια συμφωνία

stand-by. Η κρίση χρέους στην Ελλάδα και όλα τα σκληρά μέτρα σύντομα οδήγησαν σε ακόμη περισσότερες απεργίες και εκτεταμένες διαδηλώσεις. Τον Μάιο του 2011, το 77% των ερωτηθέντων σχετικά με τη διαχείριση της κρίσης δήλωσε ότι δεν εμπιστεύτηκαν τον κ. Παπανδρέου ως πρωθυπουργό στην αντιμετώπιση της ελληνικής οικονομικής κρίσης (Hodder, 2014).

3.4. Τα μέτρα για το χρέος και η κατάρρευση της οικονομίας

Τον Μάρτιο του 2010 ο Παπανδρέου συνέκρινε την κρίση του προϋπολογισμού με μια «κατάσταση πολέμου» και ανακοίνωσε τρίτο γύρο αύξησης των φόρων και περικοπών δαπανών συνολικού ύψους 6,5 δις δολαρίων. Στη συνέχεια, τον Απρίλιο και το Μαΐο 2010, υπήρχαν φόβοι ενδεχόμενης αθέτησης των χρεών της Ελλάδας. Η βοήθεια ήταν αναγκαία σε αυτό το σημείο και σαφώς ο Παπανδρέου έπρεπε να λάβει νέα μέτρα σχετικά με την προβληματική οικονομία, καθώς η Ελλάδα χρειαζόταν χρήματα και τα χρειαζόταν γρήγορα. Αυτό ώθησε τις χώρες της ευρωζώνης να εγκρίνουν τελικά το τριετές πακέτο διάσωσης ύψους 146,2 δις δολαρίων (110 δις ευρώ) για τη χώρα (Matsaganis, 2011). Στο πλαίσιο της συμφωνίας διάσωσης, ο Παπανδρέου ανακοίνωσε σειρά αυστηρότερων μέτρων. Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις κάλεσαν σύντομα γενική απεργία και προχώρησαν σε διαδηλώσεις. Υπό τον Παπανδρέου, η Ελλάδα υποσχέθηκε να πραγματοποιήσει σημαντικές περικοπές. Η ΕΕ επρόκειτο να χρηματοδοτήσει 80 δις ευρώ και τα υπόλοιπα θα προέρχονταν από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Η συμφωνία αυτή σχεδιάστηκε για να αποτρέψει την Ελλάδα από την αδυναμία να πληρώσει τα μεγάλα ποσά χρέους της. Τα μέτρα περιλάμβαναν περαιτέρω αυξήσεις φόρου και βαθύτερες περικοπές στις συντάξεις και τις αμοιβές για την παροχή δημόσιων υπηρεσιών. Το Eurogroup προσπάθησε να επιταχύνει τις προσπάθειες διάσωσης της Ελλάδας, εν μέσω φόβων ότι η κρίση του χρέους της θα μπορούσε να υπονομεύσει άλλα χρεωμένα κράτη που χρησιμοποιούν το ενιαίο νόμισμα (Lyrintzis, 2011). Η Γερμανία ήταν η πιο απρόθυμη να διασώσει την Ελλάδα και δήλωσε ότι η χώρα έπρεπε να εφαρμόσει το νέο πρόγραμμα λιτότητας «γρήγορα» και «κατά γράμμα». Αν και η ελληνική οικονομία βρισκόταν σε βαθιά ύφεση, είχε προβλεφθεί ότι το ΑΕΠ θα μειωθεί κατά 4% το 2010. Το εθνικό χρέος της χώρας κατά τη διάρκεια της διάσωσης ήταν περίπου 115% του ΑΕΠ και αναμενόταν να αυξηθεί

στο 149% μέχρι το 2013 πριν παρουσιάσει και πάλι πτώση. Ο Παπανδρέου ανακοίνωσε ότι οι εν ενεργεία και οι συνταξιούχοι εργαζόμενοι στον δημόσιο τομέα θα πρέπει να αντιμετωπίσουν περικοπές του προϋπολογισμού και ότι θα έκαναν «μεγάλες θυσίες». Επίσης, δήλωσε ότι «η εθνική μας κόκκινη γραμμή είναι να αποφύγουμε την πτώχευση» και ότι «κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί το μέγεθος του χρέους που είχε αφήσει πίσω η προηγούμενη κυβέρνηση, η οποία έφυγε από την εξουσία πέρυσι» (Pappas, 2013). Το σχέδιο λιτότητας στόχευε στη μείωση του προϋπολογισμού κατά 30 δις ευρώ σε διάστημα τριών ετών, με στόχο τη μείωση του δημόσιου ελλείμματος της Ελλάδας σε λιγότερο από 3% του ΑΕΠ έως το 2014, το οποίο έφτανε τότε στο 13,6%. Τα μέτρα περιλάμβαναν καταβολή των επιδομάτων για τους εργαζόμενους στο δημόσιο τομέα, κάλυψη των ετήσιων επιδοτήσεων διακοπών και κατάργησή τους για τους υψηλά αμειβόμενους μισθωτούς, απόρριψη αυξήσεων των μισθών και συντάξεων του δημόσιου τομέα για τουλάχιστον τρία έτη, αύξηση του φόρου προστιθέμενης αξίας από 21% σε 23%, αύξηση φόρου στα καύσιμα, το αλκοόλ και τον καπνό κατά 10%, και φορολόγηση στην κατασκευή αυθαιρέτων (Alexiou, 2011). Ο υπουργός Οικονομικών Γιώργος Παπακωνσταντίνου δήλωσε ότι «δεν πρόκειται να είναι εύκολο για τους Έλληνες πολίτες, παρά τις προσπάθειες που έχουν καταβληθεί και θα συνεχιστούν για την προστασία των πιο αδύναμων στην κοινωνία». Η Γερμανίδα καγκελάρια Άνγκελα Μέρκελ πίστευε ότι τα σχέδια λιτότητας της Ελλάδας δεν ήταν απολύτως εφικτά και ακόμη, ότι θα οδηγούσαν και άλλα προβληματικά μέλη της Ευρωζώνης να έχουν την ίδια μοίρα: «αυτές οι χώρες μπορούν να δουν ότι η πορεία της Ελλάδας με το ΔΝΤ δεν είναι εύκολη. Ως αποτέλεσμα, θα κάνουν ό,τι μπορούν για να το αποφύγουν». Παρόλο που το σχέδιο διάσωσης απαιτούσε από την Ελλάδα να προβεί σε βαθιές περικοπές στα κοινωνικά της προγράμματα, να μειώσει τους δημόσιους μισθούς και να πουλήσει κρατικές περιουσίες και επιχειρήσεις, δεν πέτυχε τους στόχους της (Hodder, 2014). Η πρωτοβουλία απέτυχε τόσο πολύ που φαινόταν ότι η χώρα θα έμενε και πάλι από χρήματα. Το πρόγραμμα διάσωσης αποδυνάμωσε την ανάπτυξη της Ελλάδας, μειώνοντας τις κυβερνητικές δαπάνες και τους μισθούς κατά δισεκατομμύρια δολάρια σε μια χώρα που ήταν ήδη σε βαθιά ύφεση. Οι ιδιωτικές εταιρείες έκλεισαν ή απέλυσαν εργαζόμενους γρηγορότερα από ό,τι προβλέφθηκε, οδηγώντας την ανεργία πέραν του αναμενόμενου από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και οι δαπάνες των επιχειρήσεων και των καταναλωτών υποχώρησαν ακόμα περισσότερο, στερώντας τη χώρα από τις φορολογικές εισπράξεις. Οι πωλήσεις κρατικής ιδιοκτησίας προχώρησαν βραδύτερα από ότι αναμενόταν και οι αλλαγές στην

οικονομική πολιτική άρχισαν επίσης να υστερούν (Kalyvas, 2010). Τον Οκτώβριο του 2010, η κυβέρνηση ανακοίνωσε νέα και αυστηρότερα μέτρα λιτότητας σε σχέδιο προϋπολογισμού του 2011. Τα μέτρα περιλάμβαναν νέους φόρους και υψηλότερο ποσοστό φόρου προστιθέμενης αξίας. Στη συνέχεια, τον Φεβρουάριο του 2011, διεθνείς δανειστές παραπονέθηκαν ότι τα μέτρα λιτότητας που εφαρμόζονται μέχρι τώρα δεν αρκούν και ότι η Ελλάδα πρέπει να επιταχύνει τις μεταρρυθμίσεις για να επαναφέρει τα οικονομικά της. Τον Μάρτιο του 2011, οι οικονομολόγοι του ΔΝΤ προέβλεπαν ότι η ανεργία στην Ελλάδα θα φθάσει το 15% και, δυστυχώς έφθασε πάνω από 16%. Άλλοι δήλωσαν ότι η διάσωση πέτυχε μόνο να αγοράσει χρόνο για να αποφευχθεί πιθανή αθέτηση υποχρεώσεων. Η Άνγκελα Μέρκελ πίστευε επίσης ότι οι κάτοχοι ευρωπαϊκών κρατικών ομολόγων θα έπρεπε να αποδέχονται ζημιές εάν η χώρα δεν είχε χρήματα. Αυτό οδήγησε την Ελλάδα στο να δανειστεί δυσκολότερα στις ιδιωτικές αγορές, παρόλο που υπήρχαν πολύ υψηλά επιτόκια, καθώς οι επενδυτές φοβόντουσαν ακραίες απώλειες (Matsaganis, 2011). Οι Γερμανοί αξιωματούχοι ανησυχούσαν ακόμη και για το πολιτικό αντίκτυπο στο εσωτερικό της χώρας αφού ξοδεύοντας χρήματα για τη διάσωση της Ελλάδας, απαιτούνταν αυστηρότεροι όροι, συμπεριλαμβανομένων και βαθύτερων περικοπών στις δημόσιες δαπάνες. Το καλοκαίρι του 2011 υπήρξε μια ακόμη απεργία, αυτή τη φορά μια 24ωρη γενική απεργία. Δεκάδες χιλιάδες διαδηλωτές αντιτάχθηκαν στις κυβερνητικές προσπάθειες για τη θέσπιση νέων νόμων λιτότητας. Το χειρότερο φάνηκε να έρχεται όταν αναφέρθηκε η λέξη «οφειλή», και κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού, τον Ιούλιο του 2011, τα ελληνικά επιτόκια αυξήθηκαν καθώς πολλοί προέβλεπαν ότι η χώρα θα αθετήσει τις υποχρεώσεις της. Οι συζητήσεις κινήθηκαν προς την κατεύθυνση τουλάχιστον μιας βραχυπρόθεσμης διόρθωσης. Η Γερμανία, η μεγαλύτερη οικονομία της Ευρώπης, ζήτησε από τους ιδιώτες ομολογιούχους να συμβάλουν ουσιαστικά στην επίλυση των προβλημάτων της Ελλάδας (Lyrintzis, 2011). Οι Γερμανοί αξιωματούχοι συμφώνησαν σε ένα πρόγραμμα βάσει του οποίου οι ομολογιούχοι θα καλούνται να επεκτείνουν τις προϋποθέσεις των υφιστάμενων επενδύσεών τους σε εθελοντική βάση, μειώνοντας έτσι το ποσό των μετρητών που θα χρειαζόταν η Ελλάδα για να εξοφλήσει τα οφειλόμενα ομόλογα. Εκτός αυτού, υπήρξε ανακοίνωση ότι ένα νέο υπουργικό συμβούλιο του πρωθυπουργού Γιώργου Παπανδρέου είχε επίσης ως στόχο να ανοίξει το δρόμο για μια επιτυχημένη ψήφο εμπιστοσύνης στο ελληνικό κοινοβούλιο, ακολουθούμενη από την επικύρωση περαιτέρω περικοπών δαπανών και άλλων αλλαγών που απαιτούνταν για να λάβει η Ελλάδα περίπου 17 δισεκατομμύρια δολάρια σε νέα δάνεια έκτακτης

ανάγκης (Hodder, 2014). Η κατάσταση δεν ήταν αυτό που περίμεναν πολλοί, συμπεριλαμβανομένων των κορυφαίων αξιωματούχων του ΔΝΤ, καθώς δεν ήταν η δυναμική οικονομία που θα προσφέρει την ανάπτυξη, την απασχόληση και την ευημερία που η Ελλάδα θα χρειαστεί στο μέλλον. Μέχρι τώρα, κανείς δεν ήθελε να σκεφτεί πιθανή χρεωκοπία και δεν θέλησε να πιστέψει ότι η Ελλάδα ήταν σε τόσο κακή κατάσταση (Pappas, 2013). Παρόλο που τα περισσότερα από τα μέτρα της διάσωσης δεν λειτουργούσαν, υπήρξαν μερικές ελαφρές βελτιώσεις σε ορισμένες πτυχές της οικονομίας. Οι ελληνικές εξαγωγές αυξήθηκαν, το εργατικό κόστος μειώθηκε και ο πληθωρισμός ήταν κάτω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Το πρόγραμμα ανταποκρίθηκε στους στόχους του κατά τους πρώτους μήνες και οι Έλληνες αξιωματούχοι πίεσαν για ακόμη πιο βαθιές περικοπές σε επίπεδο περιφερειακό επίπεδο όταν αποδείχθηκαν υπερβολικές οι δαπάνες των δήμων. Ωστόσο, πολλοί πίστευαν ότι η διάσωση δεν θα μπορούσε να βοηθήσει τα τεράστια προβλήματα που αντιμετώπισε η Ελλάδα και ότι τα ζητήματα αυτά απλώς ενσωματώνονται στη δομή της ευρωπαϊκής οικονομίας, των πολιτικών θεσμών και του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Ορισμένοι αναλυτές υπολόγιζαν ότι μπορεί να χρειαστεί μια δεκαετία ή και περισσότερο για να διορθωθεί η κατάσταση. Το ελληνικό πρόγραμμα - το μεγαλύτερο που είχε εμπλακεί ποτέ το ΔΝΤ - εν μέρει προοριζόταν να κερδίσει χρόνο για να ασχοληθεί με βασικά θέματα όπως η ενίσχυση του τραπεζικού συστήματος της Ευρώπης και η στήριξη των ασθενέστερων ευρωπαϊκών οικονομιών (Alexiou, 2011).

3.5. Αποτυχία των πρώτων μέτρων και συνέχεια στα επόμενα δάνεια

Παρόλο που το πρώτο σχέδιο διάσωσης έδωσε πολλές υποσχέσεις για την επαναφορά της χώρας που ήταν χρεωμένη, δεν έκανε τίποτα για να αντιμετωπίσει και να βοηθήσει τη σοβαρότητα της οικονομικής κρίσης. Όχι μόνο το σχέδιο διάσωσης του 2010 αύξησε το μέγεθος του χρέους των Ελλήνων (επιβάρυνση), αλλά τα δάνεια αυτά βασίζονταν σε πολύ αυστηρά μέτρα λιτότητας και οι πολίτες έπρεπε να σφίξουν το οικονομικό τους «ζωνάρι». Αντί να τονώσει την οικονομία, η οποία υποτίθεται ότι ήταν ο κύριος σκοπός της διάσωσης, κατέληξε να αναγκάζει τους Έλληνες να αυξήσουν τους φόρους, να μειώσουν τις δαπάνες και να κόψουν τους μισθούς. Αυτό μόνο οδήγησε την οικονομία να συρρικνωθεί περαιτέρω (Hodder, 2014). Το πακέτο αύξησε τα ελληνικά χρέη ενώ

παράλληλα δυσκόλεψε τους Έλληνες να κάνουν αποπληρωμές. Ταυτόχρονα, η Ελλάδα δεν είχε ακόμα τη δυνατότητα να διορθώσει τα προβλήματά της σχετικά με την παραγμένη οικονομία και το τεράστιο και συνεχώς αυξανόμενο χρέος της. Για να διατηρηθεί η πορεία της οικονομίας, η χώρα αναγκάστηκε να δανειστεί περισσότερα χρήματα για να συμβαδίσει με αυτόν τον αυξανόμενο σωρό του χρέους. Το πρόβλημα με αυτό είναι ότι δεν θα μπορούσε να δανειστεί από τις παραδοσιακές αγορές επειδή κανείς δεν ήταν πρόθυμος να τους δανείσει (Kalyvas, 2010). Αυτό μπορεί να αποδειχθεί βλέποντας τα επιτόκια στα ελληνικά ομόλογα - η απόδοση των κρατικών ομολόγων για τα 10ετή χρεόγραφα ήταν κατά μέσο όρο 5,57%, φθάνοντας στο πρωτοφανές υψηλό 37,10% το Μάρτιο του 2012. Η πιστοληπτική ικανότητα έφτασε ακόμη και στον χαμηλότερο βαθμό χρέους στον κόσμο, CCC, σύμφωνα με τον οργανισμό αξιολόγησης πιστοληπτικής ικανότητας Standard and Poor. Το σχέδιο φορολογικών αυξήσεων, περικοπών των δαπανών και των μισθών της Ευρωπαϊκής Ένωσης οδήγησε σε ένα αποτέλεσμα: βαθιά ύφεση στην Ελλάδα. Αντί της βελτίωσης της οικονομίας και του περιορισμού της ύφεσης, το αποτέλεσμα ήταν η εμβάθυνσή της από το 2009, όταν ξεκίνησαν τα κυριότερα οικονομικά προβλήματα (Clogg, 2013). Η οικονομία συρρικνώθηκε σχεδόν κατά 12% μεταξύ 2009 και 2011 και αναμενόταν να συρρικνωθεί κατά 6% το 2012. Η κρίση «απογύμνωσε» επίσης το πολιτικό κέντρο της Ελλάδας, το οποίο ήταν ήδη αδύναμο και οδήγησε σε μεγαλύτερη πολιτική αστάθεια και διάφορα πολιτικά ζητήματα (ιδιαίτερα μεγάλη σύγκρουση μεταξύ των πολιτικών κομμάτων και μεταξύ των κομμάτων και του ελληνικού λαού). Η ανεργία φθάνει το 21%, αν και πολλοί πιστεύουν ότι ήταν μεγαλύτερη. Σε μια χώρα της οποίας ο πληθυσμός είναι περίπου 11.329.000 (2010), αυτό θεωρείται ένα μεγάλο ποσοστό ανθρώπων που είναι άνεργοι. Υπάρχουν διάφορα κοινωνικά κόστη, εκτός από τα οικονομικά, που οφείλονται στα μέτρα διάσωσης και τα αυστηρά μέτρα λιτότητας. Αυτά τα κόστη περιλαμβάνουν κλείσιμο πολλών επιχειρήσεων, έλλειψη πιστώσεων, συνεχείς περικοπές μισθών, τα οποία εξυπηρετούν μόνο τον αρνητικό αντίκτυπο και τη συρρίκνωση της ήδη μερικώς συρρικνωμένης μεσαίας τάξης στην Ελλάδα (Vradis and Dalakoglou, 2011). Περισσότερο από το ήμισυ των χρημάτων που δανείστηκαν στην Ελλάδα για τη διάσωση του 2010 από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και τα ευρωπαϊκά έθνη χρησιμοποιήθηκαν για να αποπληρώσουν τους ομολογιούχους, για τη μεταφορά δισεκατομμυρίων δολαρίων από τους φορολογούμενους σε όλο τον κόσμο σε ευρωπαϊκές τράπεζες και συνταξιοδοτικά ταμεία που επένδυσαν στο παραγμένο Μεσογειακό κράτος. Καθώς η χώρα συνέχισε να αγωνίζεται με μια καταρρέουσα

οικονομία, βίαιες απεργίες και ιστορικά επίπεδα ανεργίας, το σχέδιο διάσωσης δεν φαίνεται να υπόσχεται πολλά στον λαό και έκανε περισσότερα για να καθυστερήσει τους κατόχους του χρέους ότι θα έπαιρναν τα χρήματά τους πίσω. Σύμφωνα με ορισμένους, με το αρχικό πρόγραμμα διάσωσης που εγκρίθηκε από το ΔΝΤ και την Ευρωπαϊκή Ένωση τον Μάιο του 2010, η κυβέρνηση της Ελλάδας παρέμεινε στην επιφάνεια με διεθνή δάνεια συνολικού ύψους 91 δισεκατομμυρίων δολαρίων (Close, 2014). Οι ευρωπαϊκές τράπεζες ήταν μεταξύ των μεγαλύτερων επενδυτών σε ελληνικά ομόλογα και αξιωματούχοι σε ορισμένες αναπτυσσόμενες χώρες ισχυρίστηκαν ότι το ΔΝΤ, που διευθύνεται από ένα διοικητικό συμβούλιο με ευρωπαϊκή κυριαρχία και από δύο διαδοχικούς Γάλλους διευθύνοντες συμβούλους, φαίνεται να ενδιαφέρεται περισσότερο για την προστασία ιδιωτών επενδυτών στην Ευρώπη παρά για την επίβλεψη προγραμμάτων που εξαφάνισαν δεκάδες τράπεζες κατά τη διάρκεια της ασιατικής χρηματοπιστωτικής κρίσης. Παρά το γεγονός ότι τέθηκε σε ισχύ το πρώτο σχέδιο διάσωσης, τα χρέη της Ελλάδας ανήλθαν σε περισσότερο από 300 δισεκατομμύρια δολάρια (σε ανεξόφλητα δάνεια). Σε αντίθεση με τη νέα διάσωση του 2012, εκείνη του 2010 δεν απαιτούσε από τους ιδιώτες επενδυτές να δεχτούν ζημιές στα ελληνικά τους ομόλογα. Το επιχείρημα, που τέθηκε κυρίως από υπαλλήλους της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, ήταν ότι η επιβολή ζημιών σε ιδιώτες επενδυτές θα κατέστρεφε την αξιοπιστία της ευρωζώνης και ενδεχομένως θα ωθούσε τις διεθνείς αγορές ομολόγων να στραφούν σε άλλες χώρες, όπως η Ισπανία και η Ιταλία (Kalyvas, 2010).

3.6. Η συνέχιση της οικονομικής ύφεσης το 2012

Μετά την ανασκόπηση και την ανάλυση της πρώτης διάσωσης και τους λόγους που δεν οδήγησε στις ελπίδες όλων για αλλαγή, ακολουθεί το δεύτερο σχέδιο διάσωσης. Καθώς η κρίση επιδεινώθηκε τον Ιούλιο του 2011, οι ηγέτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης συμφώνησαν σε ένα σημαντικό σχέδιο διάσωσης για την Ελλάδα σε σχέση με την κρίση του χρέους, μέσω της διοχέτευσης 109 δις ευρώ από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοοικονομικής Σταθερότητας. Στη συνέχεια, οι τρεις κύριοι οργανισμοί αξιολόγησης της πιστοληπτικής ικανότητας μείωσαν την πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας σε επίπεδο που αντανάκλυνε σημαντικό κίνδυνο αθέτησης. Τον Σεπτέμβριο

του 2011, η Moody's υποβάθμισε οκτώ ελληνικές τράπεζες (λόγω ανησυχιών για την ικανότητα της Ελλάδας να εξοφλήσει τα χρέη της) (Clogg, 2013). Ένα μήνα αργότερα, τον Οκτώβριο, οι ηγέτες της Ευρωζώνης συμφώνησαν να διαγραφούν χρέη κατά 50% για την Ελλάδα με αντάλλαγμα περαιτέρω μέτρα λιτότητας. Ο Γιώργος Παπανδρέου αμφισβήτησε τη συμφωνία, ανακοινώνοντας δημοψήφισμα για το πακέτο διάσωσης. Τον Νοέμβριο, που αντιμετώπισε σκληρή κριτική για το σχέδιο αυτό, ο Παπανδρέου το απέσυρε και δεν τέθηκε σε ισχύ (σύντομα ανακοίνωσε την παραίτησή του). Τον Ιανουάριο του 2012 οι συνομιλίες αναδιάρθρωσης του χρέους με τους ιδιώτες πιστωτές της Ελλάδας υπαναχώρησαν, θέτοντας σε κίνδυνο το πακέτο διάσωσης 130 δισεκατομμυρίων ευρώ από την ΕΕ/ΔΝΤ που η Ελλάδα έπρεπε να καλύψει στην επόμενη προθεσμία αποπληρωμής του χρέους τον Μάρτιο. Τον Φεβρουάριο συνεχίστηκαν βίαιες διαδηλώσεις στους δρόμους της Αθήνας. Το ελληνικό κοινοβούλιο ενέκρινε ένα νέο πακέτο σκληρών μέτρων λιτότητας που συμφωνήθηκε με την ΕΕ ως διάσωση 130 δις ευρώ (Lavidas, 2016). Τέλος, τον Μάρτιο η Ελλάδα έφθασε σε μια συμφωνία ανταλλαγής χρέους με τους δανειστές της στον ιδιωτικό τομέα, επιτρέποντάς της να μειώσει κατά το ήμισυ το τεράστιο χρέος της ή να πετύχει περικοπή κατά 50%. Μια κυβέρνηση «εθνικής ενότητας» σχηματίστηκε μετά από συνομιλίες μεταξύ ηγετών του κυβερνώντος Σοσιαλιστικού ΠΑΣΟΚ, του κεντροδεξιού κόμματος της Νέας Δημοκρατίας και του εθνικιστικού κόμματος του ΛΑΟΣ. Στη συνέχεια, ο Λουκάς Παπαδήμος, πρώην επικεφαλής της Τράπεζας της Ελλάδος, έγινε προσωρινός πρωθυπουργός με το καθήκον να επαναφέρει τη χώρα εγκαίρως για τις εκλογές που είχαν προγραμματιστεί για την άνοιξη του 2012. Στις 13 Μαρτίου 2012, οι υπουργοί Οικονομικών της Ευρωζώνης υπέγραψαν ένα δεύτερο ελληνικό πακέτο διάσωσης ύψους 130 δις ευρώ. Η Ελλάδα μείωσε τα χρέη της κατά περισσότερο από 100 δις ευρώ ανταλλάσσοντας τα ομόλογα ιδιωτικής ιδιοκτησίας με νέα μεγαλύτερης διάρκειας σε λιγότερο από το ήμισυ της ονομαστικής αξίας. Ως αποτέλεσμα αυτής της προσφοράς ανταλλαγής ομολόγων, το χρέος της Ελλάδας αναμενόταν να μειωθεί κάτω από το στόχο του 120% του ΑΕΠ το 2020, φθάνοντάς το 117% από το 160%. Ο Επίτροπος Οικονομικών Υποθέσεων Όλι Ρεν δήλωσε ότι «η επιτυχία του ελληνικού προγράμματος θα εξαρτηθεί από τους κινδύνους της εφαρμογής και την πολιτική ενότητα στην Ελλάδα», καθώς οι εκλογές έγιναν στις 15 Απριλίου και τα δύο βασικά κόμματα δυσκολεύτηκαν με τις δημοσκοπήσεις (Kalyvas, 2010). Εν τω μεταξύ, δικηγόροι στη Γερμανία, που εκπροσωπούν 110 Έλληνες ομολογιούχους, ξεκίνησαν συλλογικές αγωγές για τη δίωξη των τραπεζών και του

ελληνικού κράτους. Οι υπουργοί οικονομικών της ΕΕ επέμεναν ότι η συμφωνία ανταλλαγής χρέους ήταν μια προϋπόθεση που έπρεπε να πληρείται προτού συμφωνήσουν να υπογράψουν τη διάσωση των 130 δις ευρώ. Παράλληλα αναμενόταν ότι η Ελλάδα μπορεί να περιμένει μια ύφεση πολύ χειρότερη από την επίσημη πρόβλεψη, η οποία αναμένεται στο 5% ή και περισσότερο το 2012. Το Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Έρευνών, επίσης γνωστό ως IOBE, προέβλεψε επίσης συρρίκνωση και ακόμη και το ΔΝΤ περίμενε συρρίκνωση του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος στο 4,8% (Clogg, 2013). Η έκθεση προβλέπει ότι η ανεργία θα αυξηθεί ακόμη περισσότερο σε 20% από 17,3% το 2011 και ο πληθωρισμός θα μειωθεί κάτω από 1% από το 3,1% τον προηγούμενο χρόνο, καθώς η ζήτηση αποδυναμώνεται. Η Ελλάδα ολοκλήρωσε περισσότερο από 206 δις του σχεδίου αναδιάρθρωσης του χρέους, το οποίο ήταν μέρος της διάσωσης των 130 δις ευρώ. Η κυβέρνηση της Ελλάδας επιδιώκει να περάσει μέχρι τον Απρίλιο τα τελικά νομοθετικά κείμενα που αποτελούν προϋπόθεση για τη νέα διάσωση και στη συνέχεια να προετοιμάσει το δρόμο για εθνικές εκλογές. Η νέα κυβέρνηση έπρεπε να ανακοινώσει περίπου 11 δισεκατομμύρια ευρώ σε περαιτέρω μέτρα λιτότητας έως τον Ιούνιο για να καλύψει τις αναμενόμενες ελλείψεις του προϋπολογισμού το 2013 και το 2014 (Lavdas, 2016).

4. Σύγκριση της ελληνικής κρίσης με άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Αν και η Ιρλανδία έχει συγκριθεί με την Ελλάδα όσον αφορά την οικονομική κρίση που περνάνε και οι δύο χώρες, υπάρχουν κάποιες αξιοσημείωτες διαφορές. Η Ιρλανδία εισήλθε στην ύφεσή της σε μια πολύ διαφορετική κατάσταση από αυτήν της Ελλάδας. Πέρασε μια οικονομική άνθηση κατά τη δεκαετία του 1990, καθώς μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες έσπευσαν εκεί για να επενδύσουν και να λειτουργήσουν (λόγω χαμηλού φόρου εταιρειών και μορφωμένου εργατικού δυναμικού). Αυτό με τη σειρά του οδήγησε σε χαμηλό ποσοστό ανεργίας και η Ιρλανδία άρχισε να βλέπει μεγάλο αριθμό μεταναστών που έρχονται να αναζητήσουν εργασία. Ο πληθωρισμός άρχισε να αυξάνεται και να επεκτείνεται και ταυτόχρονα υπήρχε μια φούσκα ακινήτων που

φαινόταν να είναι έτοιμη να εκραγεί ανά πάσα στιγμή (Vradis and Dalakoglou, 2011). Ομοίως με την Ιρλανδία, η ισπανική βιομηχανία ιδιοκτησίας και κατασκευών δημιούργησε μια φούσκα, την οποία μόλις χτύπησε η παγκόσμια οικονομική ύφεση. Μόλις οι παγκόσμιοι παράγοντες έπληξαν την Ελλάδα, η οικονομία της εκτέθηκε. Τα προβλήματα που προκλήθηκαν από την παγκόσμια ύφεση χειροτέρευσαν όταν αποκαλύφθηκε ότι οι εθνικές στατιστικές είχαν τροποποιηθεί για να καλύψουν το γεγονός ότι τα επίπεδα χρέους της Ελλάδας ξεπέρασαν τα όρια που καθόρισε η ΕΕ. Λόγω αυτού του διογκωμένου ποσού χρέους, η κρίση ήταν πιο ευδιάκριτη στην Ελλάδα από ότι στην Ισπανία ή την Ιρλανδία και αυτό οδήγησε στην παρέμβαση της ΕΕ και του ΔΝΤ και τη διάσωση του 2010 κατά 110 δις ευρώ. Η βασική διαφορά μεταξύ των χρηματοδοτήσεων διάσωσης των τραπεζών στην Ιρλανδία και την Ισπανία σε σύγκριση με εκείνων της Ελλάδας είναι ότι οι πρώτες δύο χώρες ήταν σε θέση να αναλάβουν οι ίδιες τη διάσωση και μέχρι στιγμής τουλάχιστον δεν χρειάστηκαν παρέμβαση του ΔΝΤ (Close, 2014). Οι κυβερνήσεις της Ισπανίας και της Ιρλανδίας είναι σε θέση να αναλάβουν τις εθνικές τράπεζες, να διασφαλίσουν τις αποταμιεύσεις και να καταβάλουν προσπάθειες για τη σταθεροποίηση του τραπεζικού τομέα. Αυτές οι προσπάθειες, συνολικά, έχουν την έγκριση της ΕΕ και του ΔΝΤ, οι οποίοι παρακολουθούν στενά τα γεγονότα για να εξασφαλίσουν ότι η ελληνική κατάσταση δεν θα επαναληφθεί. Αυτό είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό για την Ισπανία, η οικονομία της οποίας είναι πολύ μεγαλύτερη από την Ελλάδα και είναι μία από τις μεγαλύτερες στην ΕΕ. Μολονότι η οικονομική κρίση στις τρεις αυτές χώρες έχει διαφορετική προέλευση και έχουν ληφθεί διαφορετικοί τύποι δράσεων, υπάρχουν κάποιες ομοιότητες. Για παράδειγμα, οι κυβερνήσεις καθεμιάς από τις χώρες έχουν προβεί σε παρόμοιες ενέργειες όσον αφορά την αμοιβή του δημόσιου τομέα όπου οι μισθοί έχουν μειωθεί ή παγώσει και οι συντάξεις έχουν μειωθεί (Lavdas, 2016). Στην Ισπανία, όπως και στην Ελλάδα, οι πολίτες διαμαρτυρήθηκαν μετά τη λήψη των μέτρων, αν και οι διαδηλώσεις ήταν ιδιαίτερα πιο βίαιες στην Ελλάδα. Ακόμα, δεδομένου ότι αυτές οι χώρες είναι όλες μέρος της Ευρωζώνης, οι κρίσεις τους δεν επηρεάζουν μόνο τις ίδιες ως μεμονωμένες οντότητες, αλλά επηρεάζουν και την παγκόσμια οικονομία ως μέρη ενός μεγάλου συνόλου (και μάλιστα με μεγάλη επιρροή). Προκειμένου να διατηρηθεί η ισχύς του ευρώ και το κοινό νόμισμα της ευρωζώνης και να διασφαλιστεί ότι δεν υποτιμάται (γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρές συνέπειες), αυτά τα ζητήματα αφορούν όλα τα μέλη της ευρωζώνης και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο δόθηκε βοήθεια μέχρι αυτό το σημείο. Η ΕΕ και το ΔΝΤ παρακολουθούν και δίνουν συμβουλές

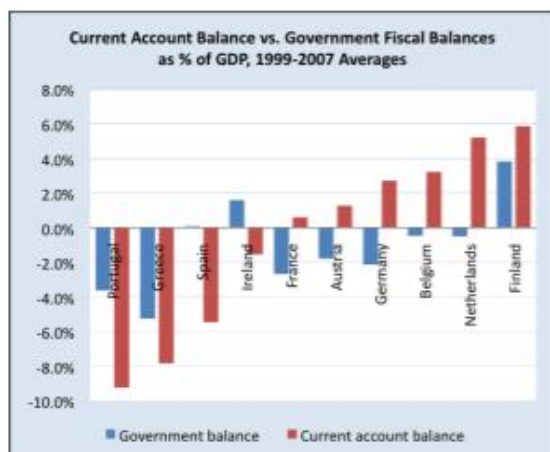

για πολιτικές και πορείες δράσης στην Ισπανία και την Ιρλανδία και έχουν παράσχει προγράμματα διάσωσης και πολύ αναγκαία χρηματοδότηση στην Ελλάδα (Pridham, 2016). Ενώ η Ισπανία και η Ιρλανδία μοιράζονται ομοιότητες στην εμπειρία τους από τις δικές τους οικονομικές κρίσεις, η κατά βάση σοβαρότερη εμπειρία της Ελλάδας χρησιμεύει ως οικονομική προειδοποίηση σε όλες τις χώρες της ΕΕ. Είναι απαραίτητο οι χώρες αυτές να παραμείνουν ενωμένες. Σχετικά με αυτές τις χώρες και τις οικονομικές τους κρίσεις, είναι σημαντικό να εξεταστούν τα αίτιά τους σε σχέση με την ευρωζώνη και τη δομή της. Η κρίση ξεκίνησε επειδή το χρέος στις περιφερειακές χώρες της ευρωζώνης, με ψευδώνυμο και συντομογραφία "PIGS", την Πορτογαλία, την Ιρλανδία, την Ελλάδα και την Ισπανία έγινε τόσο μεγάλο ώστε οι επενδυτές φοβήθηκαν ότι ολόκληρες χώρες κινδύνευαν να αθετήσουν τις υποχρεώσεις τους (Kalyvas, 2010). Ένα στοιχείο της δομής της Ευρωζώνης που πολλοί δε θα προσέξουν είναι ότι η δημιουργία του κοινού νομίσματος όχι μόνο προκάλεσε, αλλά επρόκειτο να αναγκάσει την περιφέρεια της Ευρωζώνης να αναλάβει μεγάλα ποσά διεθνούς χρέους. Επιπλέον, υπήρχαν λίγα πράγματα που οι κυβερνήσεις των χωρών αυτών μπορούσαν να κάνουν για να το σταματήσουν. Χωρίς να δημιουργούν την κρίση, οι περιφερειακές χώρες της Ευρωζώνης αντιτάχθηκαν σε ισχυρές δυνάμεις εκτός του ελέγχου τους, δυνάμεις που πιθανόν κατέστησαν την κρίση αυτή αναπόφευκτη, ανεξάρτητα από το πόσο υπεύθυνα συμπεριφερόταν. Όταν δημιουργείται μια ένωση χωρών με ισχυρές οικονομίες και μια εκείνων με ασθενέστερες οικονομίες, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτό θα οδηγήσει σε πολλά προβλήματα στις χώρες που θα μπορούσαν να αποφευχθούν αν δεν εντάσσονταν σε αυτές (Pridham, 2016). Για παράδειγμα, αν μια χώρα στέκεται μόνη της και έχει δικό της νόμισμα, αν η οικονομία της είναι σε κακή κατάσταση, μπορεί να υποτιμήσει το νόμισμά της για να αυξήσει την ανταγωνιστικότητα και να χρησιμοποιήσει μέτρα που θα μπορούσαν να είχαν προηγουμένως λειτουργήσει χωρίς παρέμβαση των ξένων. Σαφώς δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο με μια ένωση και ένα κοινό νόμισμα. Ένας από τους στόχους του κοινού νομίσματος της Ευρώπης ήταν να προωθηθεί μεγαλύτερη ενοποίηση των χρηματοπιστωτικών αγορών μεταξύ των χωρών μελών ελπίζοντας ότι το κοινό νόμισμα θα διευκόλυνε τους επενδυτές σε μια χώρα του ευρώ να βρουν καλές επενδυτικές ευκαιρίες σε άλλες χώρες του ευρώ καθώς δεν θα χρειάζεται πλέον να ανησυχούν για τις ασταθείς συναλλαγματικές ισοτιμίες. Πιο απλά, θα ήταν ευκολότερο για τα κεφάλαια να ρέουν από χώρες με άφθονο κεφάλαιο που θα σήμαινε χαμηλότερες αποδόσεις στις επενδύσεις, σε χώρες που δεν είχαν αυτά τα άφθονα κεφάλαια και

συνεπώς προσέφεραν υψηλότερες αποδόσεις στις επενδύσεις. Αυτό θεωρείται ένα κρίσιμο συστατικό στοιχείο της διαδικασίας οικονομικής σύγκλισης, στην οποία οι λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες φτάνουν τις πιο ανεπτυγμένες χώρες (Close, 2014).

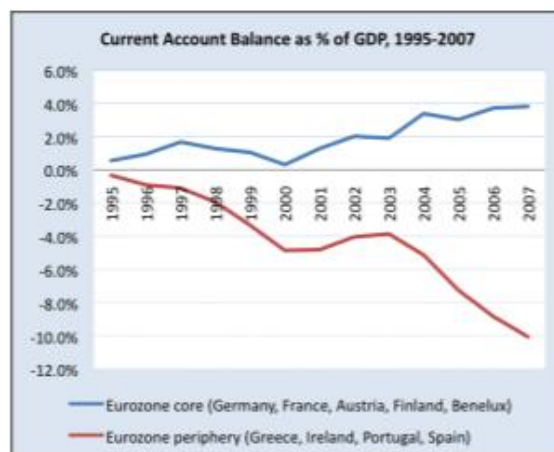
Οι πλούσιες σε κεφάλαια χώρες αποτελούσαν τον πυρήνα της ευρωζώνης. Αυτές περιλαμβάνουν τη Γερμανία, τη Γαλλία, τις χώρες Μπενελούξ, την Αυστρία και τη Φινλανδία. Η υιοθέτηση του ευρώ από τις περιφερειακές χώρες το 1999 επέτρεψε στους δανειστές του πυρήνα της ευρωζώνης να επωφεληθούν από τα σχετικά υψηλά ποσοστά απόδοσης στην περιφέρεια και οι περιφέρειες με τη σειρά τους μπορούσαν να επωφεληθούν από την εισροή κεφαλαίων που μείωσε το κόστος του δανεισμού. Η υιοθέτηση του ευρώ ως κοινού νομίσματος δημιουργήθηκε για να προκαλέσει μεγάλες ροές κεφαλαίων από τον πυρήνα της ευρωζώνης στην περιφέρεια (αυτές ακριβώς οι ροές κεφαλαίων προκαλούν εν μέρει την κρίση) (Pridham, 2016). Τα ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών των χωρών της περιφέρειας αυξήθηκαν σημαντικά τα χρόνια μετά την υιοθέτηση του ευρώ το 1999, ενώ οι χώρες του πυρήνα έγιναν σημαντικές πηγές εκροών κεφαλαίων. Οι επενδυτές στον πυρήνα φάνηκαν ικανοποιημένοι από τις σχετικά υψηλές αποδόσεις που πέτυχαν στην περιφέρεια και ταυτόχρονα οι χώρες της περιφέρειας απολάμβαναν την ώθηση στην οικονομία τους, η οποία χρηματοδοτήθηκε εν μέρει από την εύκολη πρόσβαση στα μεγάλα κεφάλαια. Αυτό σταμάτησε μέχρι το 2004, όταν δεν υπήρχε σχεδόν καμία διαφορά στα επιτόκια των χωρών της περιφέρειας και της Γερμανίας, μιας από τις ισχυρότερες των χωρών του πυρήνα (Koukiadaki and Kretsos, 2012). Η περιφέρεια της ευρωζώνης άντεξε τους περισσότερους συστημικούς κινδύνους που ενυπάρχουν στην περιοχή του κοινού νομίσματος, ενώ τα οφέλη μοιράζονταν τόσο στον πυρήνα όσο και στην περιφέρεια, αν και το βάρος της επίλυσης της κρίσης έχει τοποθετηθεί συντριπτικά στις περιφερειακές χώρες μέσω των εξουθενωτικών μέτρων λιτότητας που απαίτησαν οι χώρες του πυρήνα. Οι βασικές χώρες της Ευρωζώνης, όπως η Γαλλία και η Γερμανία, αποκόμισαν τα οφέλη όταν εγκατέστησαν τη δομή αυτού του συστήματος και απολάμβαναν το κοινό νόμισμα. Οι περιφερειακές χώρες εκτίθενται σε κινδύνους και ανισότητες, καθώς και άδικα μειονεκτήματα όσον αφορά την ανταγωνιστικότητα. Όλα αυτά οδήγησαν στις κρίσεις που σημειώθηκαν, αλλά όχι σε τόσο κακές όσο της Ελλάδας. Η σύγκριση των τρεχουσών λογαριασμών και οι διαφορές στις χώρες του πυρήνα και των περιφερειών εμφανίζονται στα παρακάτω γραφήματα. Τα παρακάτω γραφήματα δείχνουν πόσο

μεγάλη ήταν η διαφορά όσον αφορά τα υπόλοιπα τρεχουσών συναλλαγών των χωρών του πυρήνα και της περιφέρειας της ευρωζώνης (Lavdas, 2016).

(The New Republic)

Figure 11: Current Account Balance vs. Government Fiscal Balances of as % of GDP, 1999-2007 Averages, Eurozone Members

(The New Republic)

Figure 12: Current Account Balance Balances as % of GDP, 1995-2007 Averages, Eurozone Members

4.1. Ιρλανδία

Η Ιρλανδία έπεσε θύμα της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης που κορυφώθηκε μετά την κατάρρευση της Lehman Brothers, της τέταρτης μεγαλύτερης επενδυτικής τράπεζας στις ΗΠΑ, το 2008. Η οικονομική κρίση που έπληξε την Ιρλανδία το 2008 προήλθε από την ανεξέλεγκτη φούσκα των ακινήτων που είχε αναπτυχθεί τα τελευταία πέντε χρόνια και την αναπόφευκτη κατάρρευση του εγχώριου χρηματοπιστωτικού συστήματος, το οποίο ήταν εκτεθειμένο στην αγορά ακινήτων. Η κατάρρευση είχε άμεσο και πολύ σοβαρό αντίκτυπο σε όλες τις πτυχές της οικονομίας. Η πολύ μεγάλη δημοσιονομική προσαρμογή που ήταν απαραίτητη για την αποκατάσταση της τάξης στα δημόσια οικονομικά ξεκίνησε το 2009 και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Ωστόσο, υπάρχουν σαφή σημάδια ότι η οικονομία άρχισε να αναπτύσσεται ξανά το 2012 και αυτή η ανάκαμψη συνεχίστηκε μέχρι το 2013 και το 2014 (Clogg, 2013).

Αλλά στην πραγματικότητα η Ιρλανδία μέχρι το τέλος του 2010, αντιμετωπίζει τέσσερις αλληλένδετες κρίσεις: Πρώτον, η κρίση στην αγορά κατοικίας, με εκατοντάδες χιλιάδες νοικοκυριά σε αρνητικό ισοζύγιο. Δεύτερον, η κρίση στην αγορά εργασίας, με εκατοντάδες χιλιάδες πολίτες να είναι είτε άνεργοι είτε να έχουν εγκαταλείψει τη χώρα. Τρίτον, η κρίση στα δημόσια οικονομικά και στη συνέχεια το μεγαλύτερο πρόβλημα, η κατάρρευση του χρηματοπιστωτικού συστήματος (Vradis and Dalakoglou, 2011).

4.1.1. Η φούσκα των ακινήτων

Το τραπεζικό σύστημα είχε ήδη απελευθερωθεί και η οικονομική ευημερία της Ιρλανδίας διευκόλυνε αμέτρητα τη δημιουργία μιας τεράστιας «φούσκας» γύρω από τον κλάδο των ακινήτων. Η χορήγηση στεγαστικών δανείων έλαβε τυπικές διαστάσεις. Με το μέσο μισθό να ανέρχεται στα 4.000 ευρώ το μήνα (περίπου 50.000 ευρώ ετησίως), η προσφορά δανείων ύψους περίπου €300.000-400.000 φαινόταν απόλυτα ρεαλιστική. Εκτιμάται ότι τα στεγαστικά δάνεια κυμαίνονται σήμερα γύρω στο 200% του ιρλανδικού ΑΕΠ. Ο τομέας των κατασκευών αυξήθηκε κατά 10% έως 26% του ΑΕΠ, ενώ η συνεχιζόμενη άνοδος των τιμών των ακινήτων ενθαρρύνει τους καταναλωτές και τις τράπεζες να συνεχίσουν να επεκτείνονται (Koukiadaki and Kretsos, 2012). Οι τράπεζες δανείστηκαν φυσικά από τη διεθνή αγορά με χαμηλά επιτόκια της εποχής και, σε αντίθεση με τις ΗΠΑ, δεν πωλούν δάνεια σε τρίτους σε άλλες χώρες. Με το ξέσπασμα της κρίσης του 2008, οι ιρλανδικές τράπεζες βρέθηκαν με «τοξικά περιουσιακά στοιχεία» στα χέρια τους, δεν μπορούσαν να πληρώσουν τους πιστωτές τους και έφτασαν κοντά στην πτώχευση. Οι τιμές των κατοικιών έχουν πέσει στο μισό. Το κράτος εγγυήθηκε για καταθέσεις, τραπεζικές εγγυήσεις και άρχισε να αποπληρώνει τα δάνεια των τραπεζών στην υπόλοιπη Ευρώπη και τις ΗΠΑ (Clogg, 2013).

4.1.2. Ο δείκτης ανεργίας

Ένα άλλο μεγάλο πρόβλημα ήταν η «μεγάλη έξοδος» του εργατικού δυναμικού. Η οικονομική κρίση έχει προκαλέσει μαζική έξοδο Ιρλανδών. Εκτιμάται ότι ζουν σήμερα στο εξωτερικό ένα εκατομμύριο Ιρλανδοί. Αυτό είναι περισσότερο από το 1/5 του πληθυσμού (4,6 εκατομμύρια). Περισσότεροι από 240.000 Ιρλανδοί έχουν φύγει από τη χώρα μετά την οικονομική κατάρρευση του 2008, εκ των οποίων 165.000 τα τελευταία 5 χρόνια και κάτω των 25 ετών (Laravitsas, 2012).

4.1.3. Η οικονομική κρίση

Η Ιρλανδία είχε χαμηλό δημόσιο χρέος και ισοσκελισμένο προϋπολογισμό. Αλλά για να υποστηρίξει τεράστιες εκθέσεις τραπεζών με δημόσια κονδύλια, εφαρμόστηκαν αυστηρά δημοσιονομικά μέτρα το 2009. Το 2010, η κατάσταση επιδεινώθηκε με το σημερινό δημοσιονομικό έλλειμμα του 32%. Το πιο σημαντικό ήταν ότι μέσα σε 24 μήνες, η ιρλανδική οικονομία έχασε το 17% του ΑΕΠ, δηλαδή όλο το περίσσειμα του κατασκευαστικού τομέα. Αυτή είναι μια από τις μεγαλύτερες συρρικνώσεις των εθνικών οικονομιών στην τρέχουσα κρίση. Έτσι, η Ιρλανδία εισήλθε σε βαθιά ύφεση και οικονομική αστάθεια. Κατά τη διάρκεια του 2008, οι διεθνείς επενδυτές ανησυχούν για την έκθεση σε επενδυτικά δάνεια ακινήτων των ιρλανδικών τραπεζών, καθώς αποδεικτικά στοιχεία της κλίμακας της κατάρρευσης του κατασκευαστικού τομέα στην Ιρλανδία συσσωρεύονται (Tuohi, 2014). Αυτές οι τράπεζες βρήκαν ολοένα και πιο δύσκολη την άντληση κεφαλαίων στις αγορές ομολόγων και στις 29 Σεπτεμβρίου 2008, δύο εβδομάδες μετά την κατάρρευση της Lehman Brothers, τα ανώτερα διευθυντικά στελέχη των μεγαλύτερων τραπεζών της Ιρλανδίας εμφανίστηκαν σε κυβερνητικά κτίρια αναζητώντας βοήθεια. Η Anglo Irish, μια από τις μεγαλύτερες τράπεζες, χάνει κεφάλαια και εξαντλεί τις αποδεκτές εξασφαλίσεις για να δανειστεί από την ΕΚΤ. Πολλά από τα αναπτυξιακά δάνεια των ιρλανδικών τραπεζών το 2008 έγιναν σε επιχειρηματίες που είχαν κάνει περιουσίες κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης και «διπλασιάστηκαν» σε ακίνητα με ολοένα και πιο εξωφρενικές επενδύσεις. Τα περισσότερα από αυτά τα δάνεια χρησιμοποιήθηκαν για επενδύσεις που θα μπορούσαν να έχουν αποπληρωθεί μόνο εάν οι τιμές των ακινήτων συνέχισαν να αυξάνονται.

Επιπλέον, τα δάνεια αυτά συγκεντρώνονταν σε μεγάλο βαθμό σε μικρό αριθμό τραπεζών (De Grauwe, 2010).

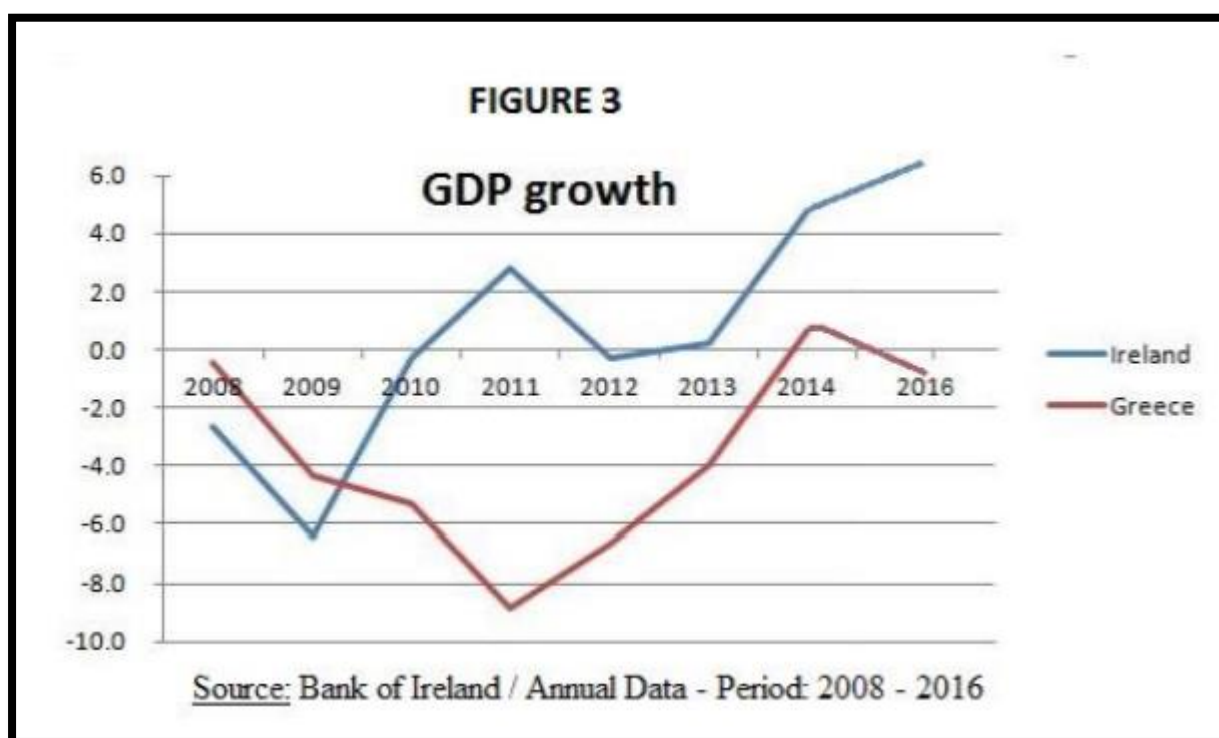
4.1.4. Από την κρίση στην ανάπτυξη της Ιρλανδίας

Η ιστορία της Ιρλανδίας συχνά θεωρείται επιτυχής μπροστά στην σοβαρότητα της Ευρωζώνης. Το έλλειμμα του προϋπολογισμού της Ιρλανδίας υπολογίζεται περίπου στο 7,3% του ΑΕΠ κατά το έτος 2013. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εκτιμούσε ότι το έλλειμμα θα μειωθεί σε 4,3% το 2014 και 2,1% το 2015, οπότε ο πρωτεύων προϋπολογισμός προβλέπεται να σημειώσει πλεόνασμα 3%. Αυτές οι βελτιώσεις αντανakλούν εν μέρει την περαιτέρω προγραμματισμένη δημοσιονομική βελτίωση, αλλά εξαρτώνται επίσης από προβλέψεις ότι η αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ θα κυμανθεί στο 3% τα επόμενα έτη (Tuorigi, 2014).

4.2. Η Ελλάδα σε σύγκριση με την Ιρλανδία

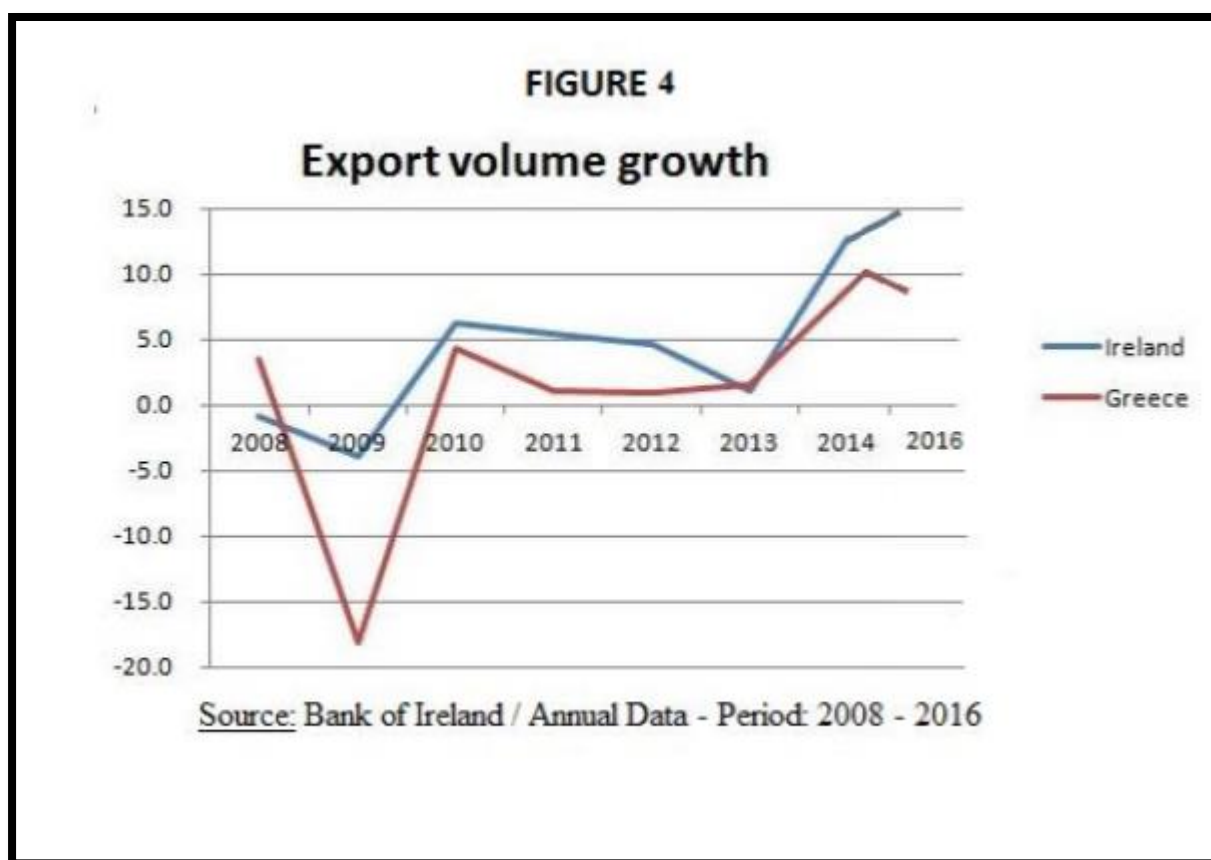
Βάση δημοσιευμένων συζητήσεων έχουν αποκαλυφθεί σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο χωρών στους παράγοντες που οδήγησαν στις αντίστοιχες κρίσεις τους. Τόσο η Ιρλανδία όσο και η Ελλάδα πραγματοποίησαν σοβαρά προγράμματα και μέτρα λιτότητας: τα μέτρα που έλαβε η Ελλάδα ήταν τόσα όσο χρειάστηκαν και σε ορισμένες περιπτώσεις και λίγο παραπάνω όσον αφορά στην περικοπή του δανεισμού, ανάλογα με την μέθοδο που γινόταν ο υπολογισμός. Η Ελλάδα, τουλάχιστον πριν από τις τελευταίες ανατροπές, δανείστηκε μόνο για να εξοφλήσει τα χρέη της, καθώς τα έσοδα κάλυπταν ήδη το κόστος της διαχείρισης της χώρας, γεγονός που θεωρήθηκε ως τεράστια βελτίωση από τότε που ξεκίνησε η κρίση. Η πρώτη σημαντική διαφορά ήταν η πολύ μεγαλύτερη δημοσιονομική και ανταγωνιστική ανισορροπία στην Ελλάδα. Η Ιρλανδία εισήλθε στην κρίση με χαμηλό δημόσιο χρέος. Το χρέος της Ελλάδας ήταν ήδη σε επίπεδα κινδύνου, ύψους 100% του ΑΕΠ, πριν από το πρόβλημα που είχε σημειωθεί το 2008 (Lapavitsas, 2012). Με τον ίδιο τρόπο που οι τράπεζες της Ιρλανδίας, μετά την ένταξη της Ελλάδας στο ευρώ, χρησιμοποίησαν χαμηλού κόστους και ελεύθερα διαθέσιμα διεθνή κεφάλαια, η ελληνική κυβέρνηση συνέχισε να

δανείζεται, αν και το χρέος ήταν ήδη υψηλό. Το πρόβλημα ήταν ότι η Ελλάδα δεν πήγε ποτέ δυναμικά στη σωστή κατεύθυνση. Καθώς η κρίση έλαβε χώρα, το επίπεδο του χρέους της έφτασε σε πάνω από το 170% του ΑΕΠ. Η μείωση αυτού του υψηλού επιπέδου χρέους έχριζε υψηλής ανάπτυξης (μαζί με μικρό πληθωρισμό) και μεγάλο πλεόνασμα στον ετήσιο προϋπολογισμό της κυβέρνησης, εξαιρουμένου του κόστους του χρέους. Κρυμμένη πίσω από την ύφεση, η Ελλάδα στόχευσε στο να σταθεί ακίνητη. Το ενδιαφέρον ερώτημα που προέκυψε ήταν το γιατί η Ελλάδα είχε τέτοια διαφοροποίηση (De Grauwe, 2010).

Φυσικά, η ύφεση του 2009 επηρέασε όλους, αλλά από το 2010 έως το 2014 ενώ η ιρλανδική εμπειρία υπήρξε πολύ άσχημη, για την Ελλάδα θεωρήθηκε καταστροφική. Επιπλέον, η βασική δύναμη και η παραγωγικότητα της οικονομίας της Ιρλανδίας ήταν επίσης ένας σημαντικός παράγοντας σε σύγκριση με αυτόν της Ελλάδας. Η Ιρλανδία έδωσε μεγάλη προσοχή στην προσέλκυση νέων επιχειρήσεων, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη της χώρας. Επιπροσθέτως, η Ιρλανδία μετασχημάτισε την οικονομία και το επιχειρηματικό περιβάλλον σε "παράδεισο" για επενδύσεις μεγάλων επιχειρήσεων, πολυεθνικών ή μη. Σε αντίθεση, στην Ελλάδα υπάρχει τεράστια γραφειοκρατία με

αποτέλεσμα οι επιχειρήσεις να μην επενδύουν στη χώρα. Μια άλλη σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο χωρών είναι ότι η Ιρλανδία έχει χαμηλό φόρο (12,5%), καθώς και μειωμένα επιτόκια (Laurson, 2016). Αντιθέτως, στην Ελλάδα, η φορολογία είναι σαφώς αυξημένη. Οι πολιτικές αντιδράσεις στην κρίση επίσης διέφεραν μεταξύ των δύο χωρών τόσο από την πλευρά των δανειστών όσο και των δανειοληπτών. Στην αρχή της κρίσης, η Ιρλανδία αντιμετώπισε πιο επιθετικούς ευρωπαϊούς δανειστές από ότι η Ελλάδα, αλλά ανταποκρίθηκε στην κρίση πιο γρήγορα και πιο αποτελεσματικά. Τέλος, και ίσως το πιο σημαντικό είναι ότι στην εφαρμογή μέτρων λιτότητας στην Ιρλανδία υπήρξε κοινωνική αποδοχή για ένα καλύτερο μέλλον. Σε αντίθεση έρχεται η Ελλάδα, όπου οι άνθρωποι δεν ήταν πρόθυμοι να κάνουν σκληρές μεταρρυθμίσεις για να καταπολεμήσουν το δημοσιονομικό τους πρόβλημα. Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι όγκοι των εξαγωγών και στις δύο χώρες. Το πρότυπο είναι παρόμοιο, αλλά αντίθετα, η βελτίωση των εξαγωγών ήταν μεγαλύτερη στην Ιρλανδία απ' ότι στην Ελλάδα (Pagoulatos and Quaglia, 2013).

4.3. Η Ελλάδα σε σύγκριση με την Ιταλία

Η Ιταλία ήταν μία από τις πρώτες χώρες που υιοθέτησε το ευρώ ως επίσημο νόμισμα το 2002, ενώ επιπλέον, έχει μία από τις μεγαλύτερες οικονομίες στον κόσμο και μία από τις μεγαλύτερες αγορές κρατικών ομολόγων. Η χώρα επηρεάστηκε από την πρόσφατη κυβερνητική κρίση, ξεκινώντας από το 2008, αλλά σε μικρότερο βαθμό σε σύγκριση με την Ελλάδα. Η Ιταλία είναι επίσης μια από τις πιο βιομηχανοποιημένες χώρες της Ευρώπης και γενικότερα του κόσμου. Ορισμένοι από τους λόγους για τους οποίους η οικονομία της ήταν ζοφερή για κάποιο χρονικό διάστημα, ήταν λόγω των αναποτελεσματικών δημοσιονομικών πολιτικών, των προβλημάτων που κληρονομήθηκαν από την τελευταία οικονομική κρίση, όπως η ανεργία και ο περιορισμός των επενδύσεων, η ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών και η αδυναμία άλλων χωρών να εισάγουν από την Ιταλία. Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της Ιταλίας το 2011, ήταν -3,26% του ΑΕΠ, γεγονός που δείχνει μια τάση βελτίωσης με βάση τα μέτρα λιτότητας που είχαν ληφθεί από την πλευρά της ιταλικής κυβέρνησης (De Grauwe, 2010). Στην Ιταλία, έως το 1990, το χρηματοπιστωτικό σύστημα αποτελούνταν γενικά από τράπεζες που διαδραμάτιζαν τεράστιο ρόλο χρηματοπιστωτικών διαμεσολαβητών, και επομένως και ένα τραπεζικό σύστημα. Η παρουσία των ξένων τραπεζών υπήρξε περιορισμένη στην αγορά, με 4% (σύνολο περιουσιακών στοιχείων) το 1992, σε μεγάλο βαθμό ως αποτέλεσμα των επιβαλλόμενων κανονισμών και των προτιμήσεων του ιταλικού πληθυσμού για τις εσωτερικές τράπεζες (Laurson, 2016).

Η εξάρτηση από τις παραδοσιακές δανειοδοτικές δραστηριότητες προς τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά ήταν βασική λειτουργία των ιταλικών τραπεζών, καθώς το ήμισυ του συνολικού ετήσιου εισοδήματος των τραπεζών προήλθε από τους καθαρούς τόκους. Στη συνέχεια, τη δεκαετία του 2000, βλέποντας τις σύγχρονες εξελίξεις σε άλλες χρηματοπιστωτικές αγορές, εισερχόμενοι στην Ευρωπαϊκή Ένωση και αντιμετωπίζοντας τις κριτικές των πολιτών, θα άνοιγε το τραπεζικό σύστημα της Ιταλίας. Σε σύντομο χρονικό διάστημα, η παρουσία ξένων τραπεζών και άλλων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων θα ήταν ίδια με αυτή των άλλων ανεπτυγμένων χωρών, με μερίδιο αγοράς 19% το 2007, σε σύγκριση με τη Γερμανία, τη Γαλλία και την

Ισπανία, όπου το μέσο μερίδιο αγοράς ξένων τραπεζών το 2006 ήταν 10,5% (Pagoulatos and Quaglia, 2013). Επίσης, σημειώθηκε αύξηση στις συναλλαγές με χρεόγραφα και στις θυγατρικές εταιρείες. Στην αρχή της κρίσης, η κυβέρνηση της Ιταλίας αντέδρασε γρήγορα μεταβάλλοντας την προσέγγιση της δημοσιονομικής πολιτικής προκειμένου να δημιουργήσει περισσότερα έσοδα, όπως η εισαγωγή του φόρου στην πρώτη κατοικία (IMU), η αύξηση του ΦΠΑ, των ειδικών φόρων κατανάλωσης καυσίμων και άλλων τιμολογίων που επηρέασαν αρνητικά τα ιταλικά νοικοκυριά των οποίων η αγοραστική δύναμη μειώθηκε, με άμεσο αποτέλεσμα την χαμηλότερη τάση για εξοικονόμηση. Το 2011 η Ιταλία, αντίθετα με την Ελλάδα, θα ζητούσε από το ΔΝΤ μόνο συμβουλές σχετικά με τις δημοσιονομικές πολιτικές και τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, έτσι ώστε να δοθεί προτεραιότητα στις εργασίες επιτήρησης (De Santis, 2011).

4.4. Η περίπτωση της Ισπανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης.

Η Ισπανία προχωρεί οικονομικά από τις αρχές της δεκαετίας του 1960. Ο ισπανικός εμφύλιος πόλεμος τελείωσε το 1939 με τον δικτάτορα Francisco Franco και οι εθνικιστές συνέχισαν να έχουν την εξουσία της χώρας. Ο πόλεμος ακολουθήθηκε από μια περίοδο λιμοκτονίας, ως συνέπεια της έλλειψης τροφίμων, με αποτέλεσμα τον θάνατο περίπου 200.000 Ισπανών. Η περίοδος αυτή αναφέρεται επομένως ως "Los Años de Hambre" ή τα χρόνια της πείνας. Η ταχεία οικονομική ανάπτυξη του έθνους μετά τον εμφύλιο πόλεμο και τα χρόνια της πείνας έχει γίνει γνωστή ως το "ισπανικό θαύμα". Ο καθοριστικός παράγοντας για την Ισπανία να επιτύχει αύξηση της οικονομικής ανάπτυξης σημειώθηκε το 1959, όταν ο Φράνκο αποφάσισε να στηριχθεί λιγότερο στις διάφορες ιδεολογίες της χώρας και να δώσει περισσότερη εξουσία στους Γερμανούς τεχνοκράτες. Οι περισσότεροι από αυτούς τους τεχνοκράτες ήταν μέλη της ισχυρής καθολικής ομάδας, του Opus Dei ή του έργου του Θεού. Το γεγονός αυτό οδήγησε στο συμβάν ότι η ισπανική κυβέρνηση άρχισε να συμπεριλαμβάνει περισσότερους ανθρώπους που εργαζόνταν σε μια εκσυγχρονισμένη χώρα. Με αυτή την αύξηση της εξουσίας που είχαν δοθεί στους τεχνοκράτες, η Ισπανία μετακινήθηκε

σε μια πιο εκσυγχρονισμένη χώρα (Clogg, 2013). Οι τεχνοκράτες εισήγαγαν πολλές νέες αναπτυξιακές στρατηγικές, όπως για παράδειγμα να πείσουν την υπόλοιπη χώρα να υιοθετήσει μια ελεύθερη οικονομία της αγοράς, να αυξήσει τον ανταγωνισμό και να έχει στενότερες σχέσεις με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Με την αύξηση της συνεργασίας με άλλες χώρες, περισσότερες διεθνείς εταιρείες αποφάσισαν να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους στην Ισπανία. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές είχαν ως αποτέλεσμα στην αύξηση της ανάπτυξης. Επίσης, μετέβαλαν τη νομισματική πολιτική της χώρας παρακολουθώντας προσεκτικά τις κατευθυντήριες γραμμές του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Αυτές οι νέες εφαρμογές οδήγησαν σε μια σχετική οικονομική άνοδο (Lapavitsas, 2012).

Λόγω της αλλαγής των οικονομικών πολιτικών, πολλοί Ισπανοί μετοίκησαν σε άλλες χώρες και έστειλαν χρήματα πίσω στην πατρίδα τους, στις οικογένειές τους, γεγονός που βοήθησε την οικονομία να ανακάμψει. Μια άλλη πτυχή που βοήθησε στην ενίσχυση της ισπανικής οικονομίας ήταν η εισαγωγή της Ισπανίας ως ελκυστικού τουριστικού προορισμού. Η Ισπανία έγινε μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 1986 μαζί με την Πορτογαλία. Η Ισπανία ήταν από τις 11 πρώτες χώρες που υιοθέτησαν το ευρώ ως νόμισμά τους την 1^η Ιανουαρίου 1999 και εισήγαγε χαρτονομίσματα και κέρματα το 2002. Από τότε που εισήλθε η Ισπανία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οικονομία της χώρας έχει ευημερήσει σε πολλούς τομείς, όπως η μεταποίηση, η γεωργία, η εξόρυξη και τη βαριά βιομηχανία. Τα τελευταία δύο χρόνια η Ισπανία έχει μια από τις ταχύτερα αναπτυσσόμενες οικονομίες στον κόσμο (Pagoulatos and Quaglia, 2013).

Όσον αφορά στο ΑΕΠ, η Ισπανία είναι σήμερα η πέμπτη μεγαλύτερη οικονομία στην Ευρώπη και αντιπροσωπεύει το 9% της συνολικής οικονομίας της. Η Γαλλία, η Γερμανία και η Ιταλία είναι οι σημαντικότεροι εμπορικοί εταίροι της Ισπανίας. Η μισή παραγωγή της Ισπανίας προέρχεται από τις αυτονομίες που βρίσκονται στη βόρεια Ισπανία: την Καταλονία και τη χώρα των Βάσκων. Η Καταλονία έχει μια ισχυρή οικονομία λόγω της ποικίλης προσφοράς της στον τομέα του τουρισμού, με τις όμορφες μεσογειακές παραλίες και τα Πυρηναία. Επίσης, η περιοχή αυτή έχει ισχυρό μεταποιητικό τομέα. Η χώρα των Βάσκων έχει το υψηλότερο κατά κεφαλήν εισόδημα στην Ισπανία και το ποσοστό ανεργίας είναι πολύ χαμηλότερο από ότι στην υπόλοιπη χώρα, περίπου το ίδιο με τον μέσο όρο στην ευρωζώνη. Αυτή η περιοχή έχει καλές εφαρμογές-αποτελέσματα, λόγω της στρατηγικής τοποθέτησής της στη χώρα και λόγω του ισχυρού βιομηχανικού τομέα (μέσω της πρόσβασής της σε σίδηρο και ορυκτά)

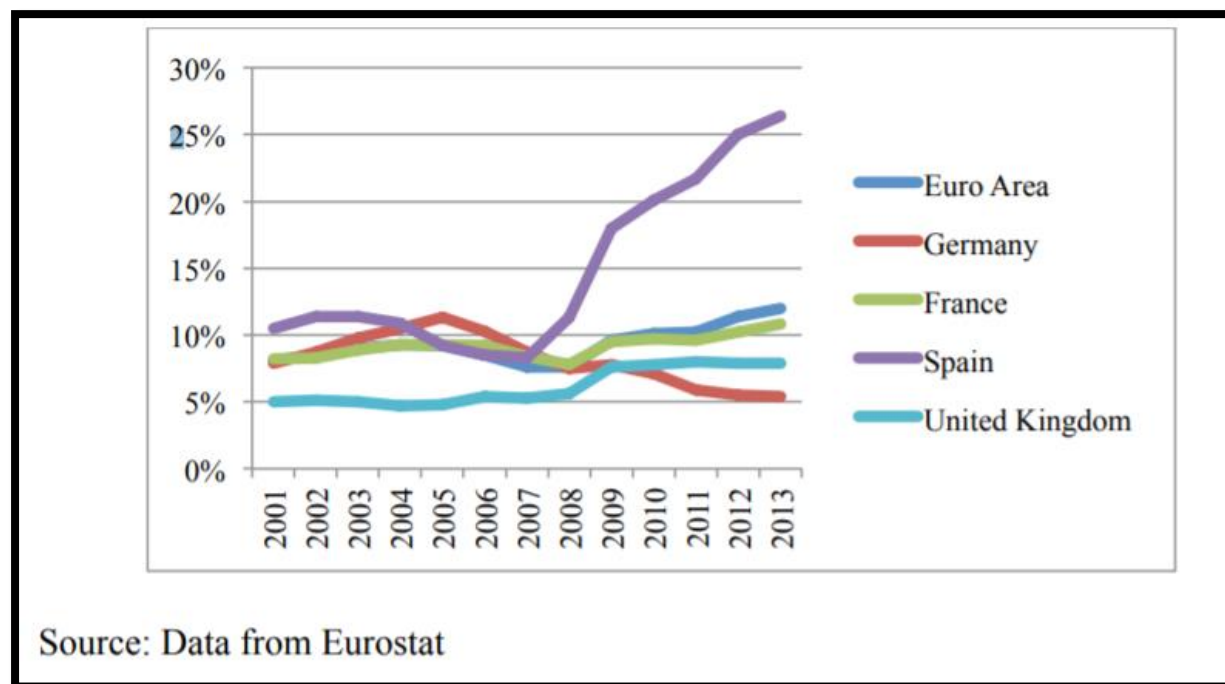
(Rhodes, 2014). Η Βαρκελώνη είναι το εμπορικό κέντρο της Ισπανίας και θεωρείται σημαντικός οικονομικός μοχλός της ευρωπαϊκής οικονομίας. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η ισπανική οικονομία αντιμετώπισε πολλά προβλήματα από την είσοδό της στην Ευρωζώνη. Ωστόσο, υπάρχουν πολλοί άνθρωποι που δεν πιστεύουν ότι η απόφαση για την ένταξη της Ισπανίας στην ευρωπαϊκή νομισματική ένωση αποτέλεσε λάθος επιλογή. Ο Luis Ángel Rojo, ο οποίος ήταν κυβερνήτης της Banco de España (τράπεζας) όταν υπογράφηκε η Συνθήκη του Μάαστριχτ, έθεσε τη συμμετοχή της Ισπανίας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ONE) με ιστορική προοπτική. Περιέγραψε τις προκλήσεις που αντιμετώπισε η Ισπανία για να ενταχθεί στη νομισματική ένωση ως ιδρυτικό μέλος και εντόπισε σαφώς τα πλεονεκτήματα της ολοκλήρωσης, με δεδομένο ότι η μακροοικονομική σταθερότητα ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για τη διαρκή οικονομική ανάπτυξη. Ανέφερε ότι θεωρούσε τις προσπάθειες αξιοσημείωτες, παρά τις δυσκολίες που έπρεπε να αντιμετωπιστούν κατά τη μετάβαση στην ONE, όπως η διόρθωση μεγάλων μακροοικονομικών ανισορροπιών και η επιβολή ισχυρής δημοσιονομικής εξυγίανσης. Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η Ισπανία αντιμετώπισε πολλά προβλήματα τα τελευταία χρόνια (Missio and Watzka, 2011).

Η περίοδος από το 2008 έως σήμερα έχει χαρακτηριστεί ως ισπανική χρηματοπιστωτική κρίση λόγω πολλών παραγόντων. Η κρίση ήταν μια αντίδραση στα μακροπρόθεσμα δάνεια, το ατύχημα στην ακίνητη περιουσία και μια πολύ μεγάλη αύξηση της ανεργίας. Παρόλο που η Ισπανία έχει περιγραφεί ως ευρωπαϊκή επιτυχία, η επιτυχία αυτή αποδείχθηκε ασταθής καθώς αυτή η φούσκα των ακινήτων οδήγησε σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξή της (De Santis, 2011). Σε άρθρο βασισμένο στην επισκόπηση της ισπανικής οικονομίας, γίνεται μια περιγραφή της φούσκας των ακινήτων να προκαλείται από το συνδυασμό χαμηλών επιτοκίων, οικονομικής απορρύθμισης, αυξανόμενου εγχώριου εισοδήματος καθώς και ισχυρής ζήτησης από ξένους επενδυτές και να επισκιάζεται η πτώση της ανταγωνιστικότητας της Ισπανίας. Επιπλέον, πολλές από τις νέες θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν, περιορίστηκαν σε τμήματα χαμηλής παραγωγικότητας της οικονομίας, όπως οι κατασκευαστικές και οικιακές υπηρεσίες, ενώ άλλοι πιο κερδοφόροι οικονομικοί τομείς παρέμειναν υποτονικοί. Τελικά, η έκρηξη της φούσκας και η παγκόσμια οικονομική κρίση έφεραν την ισπανική οικονομία σε σοβαρή ύφεση. Η εξέλιξη των τιμών των ακινήτων στην Ισπανία σημείωσε την πιο κρίσιμη περίοδο μεταξύ του 1996 και του 2007, όταν οι τιμές

αυξήθηκαν κατά 200%. Ως εκ τούτου, μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι μετά την έκρηξη της φούσκας το 2007 με 2008, η οικονομία της Ισπανίας αντιμετώπισε σοβαρές προκλήσεις (Laurson, 2016).

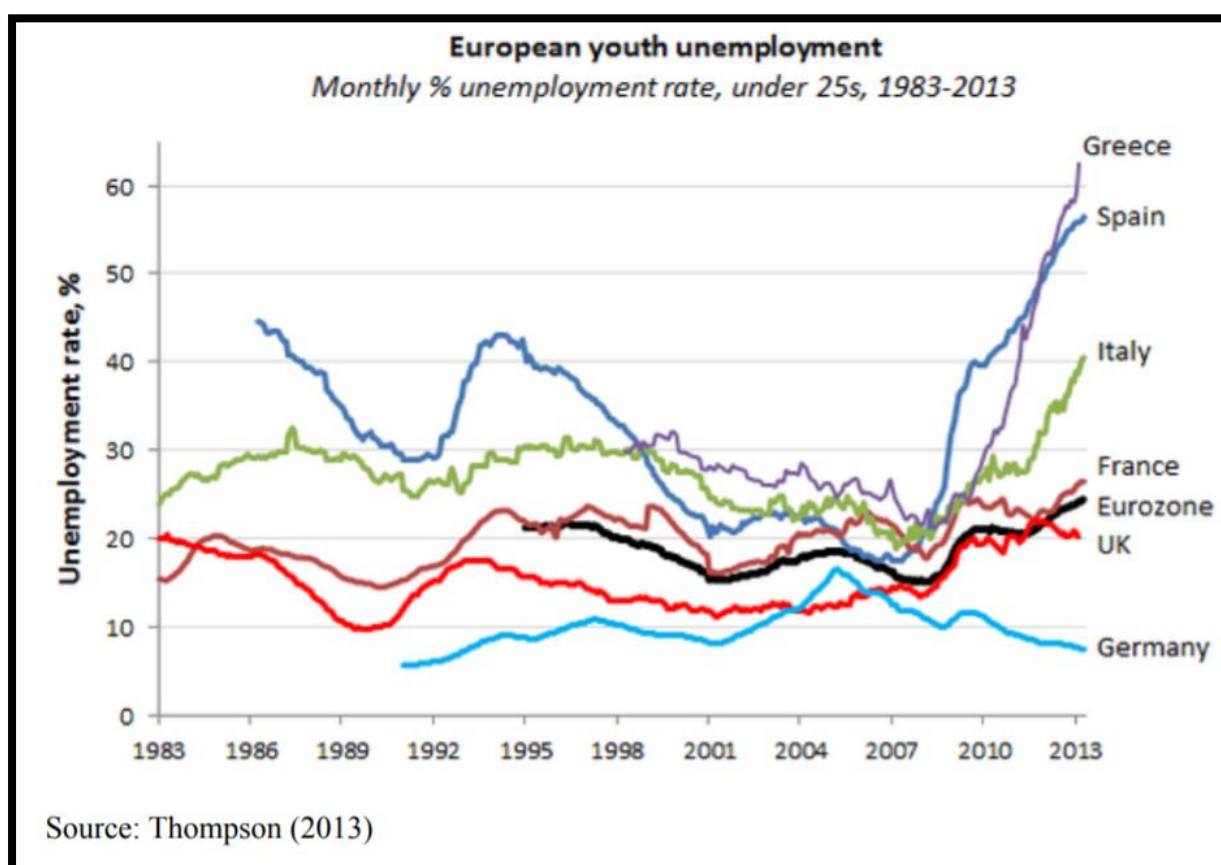
Ένα επιπλέον πρόβλημα με το οποίο αγωνίστηκε η Ισπανία είναι το εξαιρετικά υψηλό ποσοστό ανεργίας. Το Υπουργείο Εργασίας ανέφερε τον Ιανουάριο του 2012 ότι ο αριθμός των ανέργων στην Ισπανία ανερχόταν σε 4,98 εκατομμύρια, αύξηση άνω των 132.000 ατόμων από τον προηγούμενο μήνα. Η άνοδος των τιμών των ακινήτων σε συνδυασμό με την επακόλουθη συντριβή και το εξαιρετικά υψηλό ποσοστό ανεργίας έχουν επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό το εισόδημα των Ισπανών πολιτών. Από τον Οκτώβριο του 2008 το ποσοστό ανεργίας συνέχισε να αυξάνεται. Μέχρι το Μάρτιο του 2012, όπου το ποσοστό ανεργίας της Ισπανίας έφθασε στο 24,4%, δηλαδή το διπλάσιο του μέσου όρου της Ευρωζώνης. Όπως δείχνει το παρακάτω σχήμα, από την οικονομική κρίση του 2008, το ποσοστό ανεργίας της Ισπανίας έχει αποκλίνει δραματικά από τις περισσότερες χώρες της Ευρωζώνης. Το 2013, το ποσοστό ανεργίας στην Ισπανία ανερχόταν στο 26,7% (Rhodes, 2014).

Ποσοστό ανεργίας Χώρες της ευρωζώνης 2001-2013:

Στην ισπανική αγορά εργασίας υπάρχουν διαφορετικές ομάδες εργατικού δυναμικού οι οποίες επηρεάστηκαν σε μεγαλύτερο βαθμό με αποτέλεσμα να υποφέρουν περισσότερο. Για παράδειγμα, τα ποσοστά ανεργίας των γυναικών και των νέων ήταν περίπου 10 με 20% υψηλότερα από τη συνολική ανεργία. Το πιο ανησυχητικό χαρακτηριστικό της ισπανικής αγοράς εργασίας είναι ότι το ποσοστό ανεργίας για τους Ισπανούς κάτω των 25 ετών είναι περίπου 50%. Αυτοί οι νέοι αποτελούν την πιο μορφωμένη γενιά που είχε ποτέ η χώρα, ωστόσο αντιμετωπίζουν το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας της Ευρώπης. Ένα από τα άρθρα που ασχολήθηκαν με αυτό το ζήτημα, περιγράφει ότι το ποσοστό ανεργίας του ισπανικού πληθυσμού ηλικίας κάτω των 25 ετών έχει αυξηθεί σε 53,28%, γεγονός που σημαίνει ότι περισσότεροι από τον μισό ενεργό πληθυσμό, κάτω των 25 ετών που θέλουν να δουλέψουν στην Ισπανία, δεν έχουν την ευκαιρία να το κάνουν. Στο παρακάτω σχήμα παρουσιάζεται αυτή η εξέλιξη (Missio and Watzka, 2011).

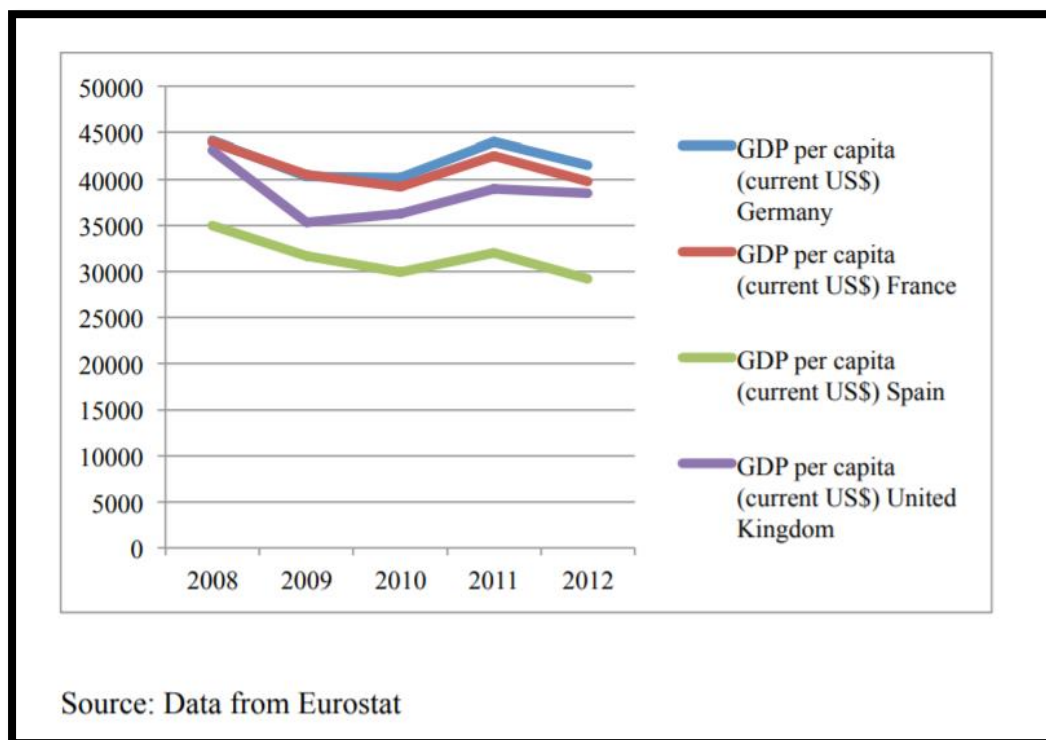
Ευρωπαϊκή ανεργία νέων ετών 1983-2013

Το πρόβλημα αυτό έχει οδηγήσει στο γεγονός ότι ένα μεγάλο μέρος των υψηλά μορφωμένων Ισπανών πολιτών εγκαταλείπουν τη χώρα για να αναζητήσουν καλύτερες ευκαιρίες απασχόλησης. Πρόσφατες μελέτες από τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) δείχνουν ότι ο αριθμός των ατόμων που εγκαταλείπουν τη χώρα συνέβαλε στον αριθμό των αφίξεων ξένων πολιτών, επομένως η Ισπανία είναι πλέον μια χώρα μετανάστευσης. Μια άλλη συνέπεια είναι ότι οι υψηλά μορφωμένοι άνθρωποι εγκαθίστανται σε θέσεις εργασίας οι οποίες παρέχουν την ελάχιστη αμοιβή. Το ζήτημα αυτό συχνά αναφέρεται ως "υπερφόρτωση" και μπορεί κανείς να δει ότι πολλοί άνθρωποι με πτυχία κολλεγίων αναγκάζονται να εργαστούν σε θέσεις οι οποίες δεν απαιτούν τις συγκεκριμένες ικανότητες (Lapavitsas, 2012). Μια μεγάλη ανησυχία μεταξύ του ισπανικού πληθυσμού είναι ότι αυτή η γενιά θα είναι γνωστή ως η «χαμένη γενιά» λόγω της συνεχούς αναζήτησης θέσεων εργασίας που θα οδηγούσαν σε μελλοντικές καλύτερες σταδιοδρομίες. Το πρόβλημα αυτό έχει επίσης ένα άλλο μειονέκτημα εξαιτίας του γεγονότος ότι, δεδομένης της μειωμένης ζήτησης εργασίας, ο πληθυσμός με υψηλή εκπαίδευση, καταλήγει στο να αναλαμβάνει θέσεις εργασίας με χαμηλότερες αμοιβές. Όταν υπάρχει υπερβολική προσφορά εργασίας, είναι πιθανό ότι οι εργαζόμενοι με υψηλό μορφωτικό επίπεδο που δεν μπορούν να βρουν δουλειά να δέχονται θέσεις εργασίας κατώτερες των επιπέδων δεξιοτήτων τους, με αποτέλεσμα να «εξαφανιστούν» οι εργαζόμενοι με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, οι οποίοι, ως αποτέλεσμα, μένουν άνεργοι (Rhodes, 2014). Το γεγονός ότι τα ποσοστά ανεργίας των εκπαιδευομένων χαμηλής (πρωτοβάθμιας) και ανώτερης (τριτοβάθμιας / πανεπιστημιακής) εκπαίδευσης, τετραπλασιάστηκαν και τριπλασιάστηκαν αντιστοίχως τα τελευταία είκοσι χρόνια και αυτό το γεγονός, παρά την τεράστια εκπαιδευτική κινητήρια δύναμη, μπορεί να ερμηνευτεί από έναν συνδυασμό τριών παραγόντων: (i) θεσμικοί παράγοντες της αγοράς εργασίας (συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου, διαπραγματεύσεις για μισθούς κ.λπ.), (ii) εξειδικευμένη μεροληπτική τεχνολογική πρόοδος και (iii) υπερβολική μόρφωση και εξαφάνιση εργαζομένων με χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο από άτομα με ανώτερη μόρφωση που τους αντικαθιστούν στις παραδοσιακές θέσεις εργασίας και ασχολούνται παράλληλα με την αναζήτηση πιο επιθυμητής θέσης εργασίας. Μαζί με το υψηλό ποσοστό ανεργίας στην Ισπανία, άλλα μέτρα δείχνουν επίσης τις επιδεινούμενες συνθήκες που επιδρούν αρνητικά στην χώρα. Για παράδειγμα, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ισπανίας είναι επίσης χαμηλότερο από αυτό των άλλων χωρών, σε σύγκριση, όπως δείχνει το

παρακάτω σχήμα και φαίνεται να παρουσιάζει ελαφρές αποκλίσεις (Missio and Watzka, 2011).

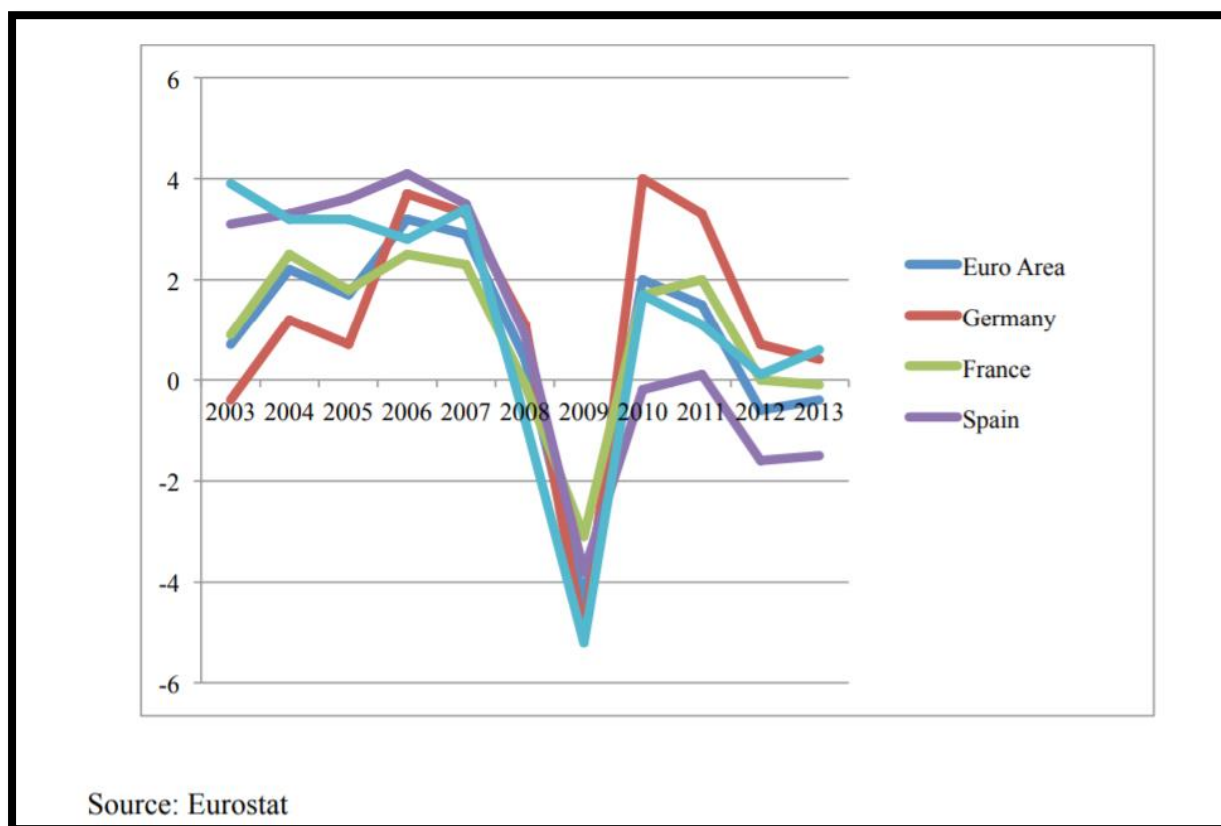
Χώρες της Ευρωζώνης κατά κεφαλήν κατά κεφαλήν ΑΕΠ 2008-2012 (σε δολάρια ΗΠΑ)

Εκτός από τη σύγκριση του ποσοστού ανεργίας που προαναφέρθηκε, ο ρυθμός αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ που φαίνεται στο επόμενο σχήμα δείχνει τα προβλήματα που θα αντιμετωπίσει η Ισπανία στο εγγύς μέλλον. Το διάγραμμα καταδεικνύει τις δυσκολίες που είχε η Ισπανία από τη φάση ανάκαμψης μετά την οικονομική κρίση το 2008. Από το 2010 μπορεί κανείς να δει ότι ο ρυθμός ανάπτυξης της Ισπανίας έχει αποκλίνει από εκείνους της Γερμανίας, της Γαλλίας και του Ηνωμένου Βασιλείου και εξακολούθησε να είναι αρνητικός από εκείνη την περίοδο και έπειτα. Αυτό που δεν έχει ξεκαθαριστεί είναι εάν τα εσωτερικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν ορισμένες χώρες της Ευρωζώνης οφείλονται στην κοινή νομισματική πολιτική ή αν οφείλονται σε πολιτικές που ακολουθεί η κάθε χώρα (Clogg, 2013).

Real GDP Growth Rate Eurozone Countries 2003-2013

4.5. Η περίπτωση της Κύπρου

4.5.1. Το τραπεζικό σύστημα της Κύπρου

Η Κύπρος έχει (ή είχε κάποτε) ένα από τα καλύτερα τραπεζικά συστήματα στην Ευρώπη. Οι μεγαλύτερες τράπεζες της νησιωτικής χώρας είναι η Τράπεζα Κύπρου, η Λαϊκή Τράπεζα Κύπρου και αρκετές συνεταιριστικές εταιρείες και πιστωτικά ιδρύματα. Μεταξύ αυτών των τριών διανέμεται το 67% του μεριδίου αγοράς, όσον αφορά στις καταθέσεις. Μερικά από τα σημαντικά ιδρύματα είναι η Τράπεζα Κύπρου, η οποία είναι η παλαιότερη και η μεγαλύτερη τράπεζα και λειτουργεί από το 1899. Το τραπεζικό δίκτυο της Τράπεζας Κύπρου είναι διασκορπισμένο σε όλη τη Ρωσία (194

Καταστήματα), την Ελλάδα (187 Καταστήματα), την Ουκρανία (42 Καταστήματα), τη Ρουμανία (10 υποκαταστήματα), το Ηνωμένο Βασίλειο (Zenios, 2013). Εστιάζοντας στην Λιανική Τραπεζική, την Εταιρική Τραπεζική, την Εσωτερική Τραπεζική και τη Διαχείριση Περιουσιακών Στοιχείων, τα στοιχεία ενεργητικού της Τράπεζας (από το 2012) ανέρχονται σε €43 δις και έχουν την ακόλουθη χρηματιστηριακή αξία στην Κύπρο: συμμετέχουν στο 41% των συνολικών καταθέσεων και στο 36% των συνολικών δανείων στην Κύπρο ενώ παράλληλα κατέχει το 40% των καταθέσεων σε ξένο νόμισμα στην Κύπρο. Σε συνέχεια, είναι η Κυπριακή Λαϊκή Τράπεζα, το δεύτερο μεγαλύτερο θεσμικό όργανο που λειτουργεί από το 1904 και είναι η πρώτη εταιρεία που είναι εγγεγραμμένη στην Κύπρο από το 1924. Όπως και ο ομόλογός της, η Τράπεζα Κύπρου έχει επίσης διάφορες δραστηριότητες με την Ελλάδα, τη Σερβία, τη Μάλτα, την Εσθονία, τη Ρωσία και την Ουκρανία μεταξύ των περιοχών που εξυπηρετεί (Hardouvelis and Gkionis, 2016). Η πλειοψηφία των μετοχών της, 18,69%, ανήκει στην εταιρεία Dubai Financial Limited Liability Company, ενώ ο όμιλος Marfin Investment έρχεται δεύτερος με το 9,49% των μετοχών. Τα στοιχεία του ενεργητικού της (από το 2012) αντιστοιχούν σε περίπου 34 δις ευρώ και έχουν την ακόλουθη χρηματιστηριακή αξία: διατηρεί το 16,85% των συνολικών καταθέσεων στην Κύπρο και διαχειρίζεται το 16,25% των συνολικών δανείων στην Κύπρο. Εν συνεχεία, οι συνεταιριστικές τράπεζες και πιστωτικές εταιρείες, αφορούν σε διάφορα ιδρύματα που κυμαίνονται από μικρά έως μεγάλα και επαγγελματικά και είναι γνωστό ότι λειτουργούν περισσότερο σε τοπικό επίπεδο από ότι άλλες εμπορικές τράπεζες. Οι μεγαλύτερες από αυτές είναι η Συνεργατική Κεντρική Τράπεζα και η Συνεργατική Εταιρεία Αποταμιευτικών Λεμεσού. Οι συνεταιριστικές τράπεζες ήταν ένα ιδιαίτερο σημείο ενδιαφέροντος κατά τη διάρκεια της πιστωτικής κρίσης, καθώς ήταν σε μεγάλο βαθμό άθικτες από αυτήν. Τα στοιχεία ενεργητικού των συλλογικών συνεργατικών εταιρειών (από το 2013) ανέρχονται σε περίπου 12,5 δις ευρώ, ενώ η κεφαλαιοποίηση ανέρχεται σε χορηγήσεις καταθέσεων ύψους 7,4 δις ευρώ και δανείων ύψους 7,5 δις ευρώ (Michaelides, 2012).

4.5.2. Η παγκόσμια κατάσταση και η επιδείνωση της Κυπριακής οικονομίας

Η συζήτηση για την παγκόσμια αλυσίδα γεγονότων που οδήγησε στην κυπριακή ύφεση φαίνεται επιτακτική. Πρωταρχική αιτία όλων των οικονομικών προβλημάτων αλλά ένας από τους κύριους λόγους της παγκόσμιας κρίσης φαίνεται να είναι η «φούσκα» στέγασης στις Ηνωμένες Πολιτείες. Τα πρώτα χρόνια έως τα μέσα του 2000 είναι μια περίοδος που αποδίδεται στην ανεξέλεγκτη ανάπτυξη σε όλους σχεδόν τους τομείς. Η στέγαση και η υποθήκη δεν αποτελούσαν εξαίρεση. Τα χαμηλά επιτόκια, τα αδύναμα οικονομικά και λογιστικά συστήματα και η ύπαρξη διαφορετικών κανονιστικών πλαισίων για τα βασικά ιδρύματα όπως οι Επενδυτικές Τράπεζες, οι Εμπορικές Τράπεζες και η πολιτική χρηματοδότησης της κυβέρνησης, τροφοδότησαν την κατάσταση (Zenios, 2013). Ο κίνδυνος δεν υπολογίστηκε σωστά και αυτό οδήγησε σε ορισμένα τεράστια λάθη εκ μέρους των κορυφαίων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων του κόσμου. Με την έλευση του 2006, ο ανταγωνισμός αυξήθηκε σε ένα αφόρητο όριο και η αγορά άρχισε σιγά σιγά να μειώνεται. Παρ' όλο που σε εκείνη τη φάση, η κατάσταση ήταν διαχειρίσιμη, τα μεγάλα θεσμικά όργανα επένδυσαν στην αναδιάρθρωση της οικονομίας με αποτέλεσμα να εκτεθούν και να αρχίζουν να πανικοβάλλονται στο να πουλήσουν τις εξαγορές τους π.χ. παράγωγα και λοιπά χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία να παραμείνουν ρευστά. Οι υποτιμητικές και υπερβολικές πωλήσεις κατέστησαν την κατάσταση χειρότερη και η γενική κερδοσκοπία διαδραμάτισε βασικό ρόλο στην αντιμετώπιση της κρίσης (Hardouvelis and Gkionis, 2016). Στην Κύπρο, οι επενδύσεις στο εξωτερικό, στον τομέα των ακινήτων, οδήγησαν επίσης στη κατάρρευση παρόλο που θεωρήθηκε ότι η γη στην Κύπρο είναι ασφαλής και είναι ένα περιουσιακό στοιχείο που ποτέ δεν υποτιμάται. Σε συνέχεια, ήρθε η κατάρρευση της Lehman Brothers, μια από τις παλαιότερες τράπεζες επενδύσεων στις Ηνωμένες Πολιτείες, η οποία υπέβαλε πτώχευση το 2007. Ήταν ένα σημαντικό πλήγμα για όλα τα θεσμικά όργανα και τους εμπλεκόμενους φορείς καθώς σχεδόν όλες οι τράπεζες άρχισαν να αναθεωρούν τις πιστωτικές τους πολιτικές, οπότε η λήψη κάποιας χρηματοδότησης έγινε και πάλι δύσκολη (Michaelides, 2012). Οι τράπεζες εξέταζαν τώρα προσεκτικά το οικονομικό προφίλ κάθε χώρας και καθόρισαν τα περιουσιακά τους στοιχεία, τις πηγές εσόδων και υποχρεώσεων. Τα επιτόκια αυξήθηκαν και πάλι και ειδικά για τις χώρες που έχουν μεγαλύτερη πιστωτική έκθεση και περιορισμένες

πηγές αποπληρωμής, όπως οι χώρες της Νοτιοανατολικής Μεσογείου, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, που σηματοδότησε την είσοδο κρίσεων στην περιοχή της Μεσογείου. Έπειτα, είναι το ευρώ και ο δανεισμός. Η Ελλάδα και η Κύπρος διατηρούν πάντα ισχυρούς δεσμούς και η Κύπρος εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ελληνική οικονομία (Cline, 2016). Πριν από το ευρώ η ελληνική δραχμή υπέστη σοβαρή επιδείνωση και ο πληθωρισμός ήταν κατά μέσο όρο 5% με 6%. Δεδομένης αυτής της κατάστασης, ήταν δύσκολο για την Ελλάδα να αποκτήσει υψηλές πιστώσεις και να δικαιολογήσει οποιαδήποτε σημαντική οικονομική επέκταση. Η ελληνική κυβέρνηση επρόκειτο να πληρώσει υψηλά επιτόκια για να εξασφαλίσει τυχόν δανεισμό. Αλλά αυτό άλλαξε με το ευρώ, δεδομένου ότι η Ελλάδα διέθετε υπερβολικές και εύκολες πιστώσεις και η Κύπρος ήταν η ιδανική τοποθεσία για να αξιοποιήσει αυτή τη διευκόλυνση, καθώς ήταν η πιο γειτονική χώρα. Όσον αφορά στο ευρώ και στα επιτόκια, τα επιτόκια σε όλες τις κυπριακές τράπεζες αποτελούσαν πάντοτε ένα σημείο συζήτησης μεταξύ των ξένων επενδυτών, δεδομένου ότι τείνουν να είναι ασυνήθιστα υψηλά από τους ευρωπαίους ομολόγους τους, αλλά η εύκολη διαθεσιμότητα πιστώσεων αντισταθμίζει τις υψηλές χρεώσεις τόκων (Simitis, 2016). Το Euribor είναι το επιτόκιο στο οποίο χορηγούνται τα κεφάλαια στις ίδιες τις τράπεζες και επιπλέον η τράπεζα χρησιμοποιεί αυτά τα κεφάλαια για την περαιτέρω διάδοσή τους στους τελικούς καταναλωτές και χρεώνει το επιτόκιο που έχει καθορίσει η ΕΚΤ. Όσο μεγαλύτερη είναι η διαφορά μεταξύ των δύο, τόσο πιο υψηλή είναι η κερδοφορία για τις τράπεζες. Η μετάβαση στο ευρώ σήμαινε ότι η κυπριακή λίρα ήταν σταθερή έναντι του ευρώ και δεδομένου ότι το ευρώ ήταν τώρα το νόμισμα, τα επιτόκια έπρεπε να είναι ακριβώς ίσα με αυτά που εκδόθηκαν από την ΕΚΤ, δηλαδή σημαντικά χαμηλότερα από τις υφιστάμενες κυπριακές τράπεζες. Αυτό πρόσθεσε μια σοβαρή και ξαφνική πίεση στις αποδόσεις του δανεισμού (Missio and Watzka, 2011).

4.5.3. Η περίοδος της κρίσης και ο τραπεζικός τομέας

Η περίοδος 2006 με 2008 και τα γεγονότα που συνέβησαν σε αυτή την εποχή έχουν ιδιαίτερη σημασία, καθώς έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην τελική διαμόρφωση της

κρίσης. Όλα τα σημαντικά γεγονότα της περιόδου 2006 - 2008 παρατίθενται παρακάτω.

1^ο: Δείκτης μετοχών: Ξεκίνησε να εμφανίζει τα αποτελέσματά του το 2006, αλλά τελικά ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 2007, όταν παρατηρήθηκε απότομη πτώση στο χρηματιστήριο, η οποία ακολούθησε την τάση του ελληνικού δείκτη. Η αλλαγή ήταν πανομοιότυπη με την ελληνική οικονομία λόγω της διπλής εισαγωγής υψηλού αριθμού μεγάλων ιδρυμάτων στην Κύπρο, στο Χρηματιστήριο Αθηνών (Zenios, 2013). Η πτώση αυτή τροφοδοτήθηκε από τους μεγάλους θεσμικούς επενδυτές, οι οποίοι απέρριψαν το ενδιαφέρον τους για την άμβλυνση του κινδύνου κακόβουλου συμβάντος. Αυτό οδήγησε στην κυριαρχία της «αγοράς της αρκούδας» (Bear market - μια αγορά στην οποία οι τιμές όλων ή ορισμένων ομάδων χρεογράφων ή άλλων επενδυτικών εργαλείων πέφτουν ή αναμένεται ότι θα πέσουν και η κατάσταση αυτή συνοδεύεται από έντονη απαισιοδοξία για το μέλλον της αγοράς) για σχεδόν δύο χρόνια (Hardouvelis and Gkionis, 2016).

Όπως εξηγήθηκε παραπάνω, η προσχώρηση στο ευρώ το 2004, αύξησε τις εισροές άμεσων ξένων επενδύσεων (ΑΞΕ) και όταν το ευρώ εγκρίθηκε το 2008, συνάντησε παρατεταμένη πιστωτική έκρηξη. Κατά τη διάρκεια αυτών των ετών τα χαμηλά επιτόκια και η διαθεσιμότητα εύκολης πίστωσης δημιούργησαν πιστωτική έκρηξη και οι τιμές των ακινήτων αυξήθηκαν σε μεγάλο βαθμό, αφήνοντας τον ιδιωτικό τομέα σε τεράστιο χρέος. Οι χορηγήσεις σε κατοίκους στην Κύπρο κλιμακώθηκαν κατά 20% ετησίως κατά την περίοδο 2007 – 08 (Michaelides, 2012). Ορισμένοι άλλοι παράγοντες, όπως η αύξηση των μισθών, θεωρούνται επίσης ζωτικής σημασίας που δεν δικαιολογούνταν από την παραγωγικότητα της εργασίας. Δεδομένου ότι η εργασία δεν ήταν αρκετά παραγωγική αλλά επιβαρύνθηκε αρκετά, οδήγησε σε τεράστια πτώση της ανταγωνιστικότητας του κόστους και των τιμών, με αποτέλεσμα να αρχίσουν να εμφανίζονται τεράστια εμπορικά ελλείμματα και ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών (Cline, 2016).

2^ο: Καταθέσεις σε ευρώ: Ένας άλλος παράγοντας που προκάλεσε τεράστια αναστάτωση στην οικονομία ήταν η μετάβαση στις καταθέσεις. Πριν από το ευρώ οι καταθέσεις σε ξένο νόμισμα υπόκεινται σε αυστηρό έλεγχο και θεωρήθηκαν εξαιρετικά ασταθείς. Λόγω της ασταθούς φύσης τους, η απαίτηση ρευστότητας ήταν πολύ υψηλότερη, δηλαδή το υψηλό ποσοστό των καταθέσεων πρέπει να διατηρείται υπό μορφή ρευστών στοιχείων ενεργητικού. Αυτός ο έλεγχος επέβαλε όριο τουλάχιστον 70% περιουσιακών στοιχείων που τηρούνταν σε «ρευστό» . Αλλά δεδομένου ότι το ευρώ ήταν τώρα το νόμισμα, ένα μεγάλο κομμάτι των ξένων καταθέσεων αντιμετωπίζονταν τώρα με πολύ μικρότερη απαίτηση ρευστότητας, μόλις 20%, με αποτέλεσμα να στερήσουν από τις τράπεζες τα απαραίτητα μετρητά. Η αύξηση του ανταγωνισμού υπήρξε επίσης καιρίας σημασίας, καθώς το 2008 είδε δύο νέες ελληνικές τράπεζες να επιλέγουν μια διεισδυτική στρατηγική στην κυπριακή τραπεζική δομή. Με την εμφάνιση αυτών των τραπεζών, η Κύπρος αντιμετώπιζε έναν τεράστιο ανταγωνισμό με 5 ελληνικές τράπεζες τώρα (τρεις ήδη λειτουργούσαν) (Simitis, 2016).

3^ο: Basel II: Ένα άλλο μαύρο σημάδι στις συναλλαγές των τραπεζών ήταν η έκδοση οδηγίας περί κεφαλαιακών απαιτήσεων (CRD) ή κοινώς γνωστής ως Basel II. Αυτή η νομοθεσία αναφέρει το ποσό κεφαλαίου που πρέπει να έχουν οι τράπεζες σε σχέση με τους κινδύνους στους οποίους εκτίθενται. Μόλις διαταραχθεί η ισορροπία, η νομοθεσία αναγκάζει την τράπεζα να εισαγάγει μέτρα ελέγχου κινδύνων. Αλλά υπήρχε ένα

μειονέκτημα αυτού του νόμου για την Κύπρο, καθώς θεωρούσε ότι τα κρατικά ομόλογα (οποιοδήποτε αλλοδαπού έθνους) απαλλάσσονται από τέτοια μέτρα κινδύνου, θεωρώντας τα ως μηδενικού κινδύνου. Η Κύπρος είχε σημαντικά μερίδια σε Ομόλογα του Ελληνικού Δημοσίου και η Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου αγνοούσε ή παράβλεψε αυτό το γεγονός (Orphanides and Marsh, 2013).

4^{ον}: Κυπριακή ιδιοκτησία: Οι τράπεζες δανείζουν επιθετικά στην αγορά μεταξύ 2006 με 2008 και ένα σημαντικό κομμάτι αυτής της πίστωσης κατευθύνθηκε προς τον τομέα των ακινήτων και των κατασκευών. Μία ιδιαίτερη άνοδος των χορηγημένων πιστώσεων ήταν σε μη κατοίκους όπως αναφέρθηκε παραπάνω και η πολιτική συνεχίστηκε μέχρι το 2011, όταν από τα συνολικά δάνεια ύψους 30 δισεκατομμυρίων ευρώ (όσον αφορά στην ακίνητη περιουσία) χορηγήθηκαν 6 δισεκατομμύρια ευρώ σε μη κατοίκους. Το μερίδιο των μη κατοίκων για στεγαστικά δάνεια το 2006 ήταν μόλις 3,2%, αλλά μέχρι το 2009 ήταν ανησυχητικό καθώς έφτανε το 18,6% (Lane, 2012). Η αύξηση του δανεισμού, απάντησε στο γεγονός ότι οι τιμές των ακινήτων αυξάνονταν συνεχώς και φαινόταν καλή προοπτική από πλευράς δανεισμού. Ωστόσο, η ΚΤΚ εισήγαγε αυστηρότερα μέτρα για να επαναφέρει τις τράπεζες, περιορίζοντας την ικανότητα των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων να χορηγούν όχι περισσότερο από το 60% της χρηματοδότησης σε περίπτωση που το αγορασθέν αγαθό προοριζόταν να είναι ένα δεύτερο ή ένα εξοχικό σπίτι. Η απόφαση ήταν αρκετά συνετή αλλά το χρονοδιάγραμμα ήταν εντελώς λανθασμένο καθώς η οικονομική κρίση χτύπησε με πλήρη ισχύ μόνο εκείνη τη στιγμή. Οι τιμές των ακινήτων σε περιοχές διακοπών όπως η Αγία Νάπα, όπου η αγορά είναι συχνά κερδοσκοπικού χαρακτήρα, έπεσαν δραματικά και οι τράπεζες αντιμετώπισαν σοβαρό πλήγμα (Zenios, 2013).

4.5.4. Η σύγκριση της κρίσης στην Κύπρο με άλλες χώρες της Ευρώπης

Ιρλανδία:

Όσον αφορά στην Ιρλανδία, οι ομοιότητες μεταξύ κυπριακής και ιρλανδικής κρίσης είναι πολύ εκτεταμένες και απεικονίζουν την αρχική κατάσταση της ευρωζώνης. Όπως και η Κύπρος, η ιρλανδική έκρηξη στέγασης θεωρείται ο κύριος λόγος για τη συντριβή. Στα μέσα της δεκαετίας του 1990, η ιρλανδική οικονομία ανέβηκε ξαφνικά και υπερέβη τους ευρωπαϊκούς γείτονές της με διαφορά. Το καλά εκπαιδευμένο εργατικό δυναμικό,

η υψηλή παραγωγικότητα και οι χαμηλοί συντελεστές φορολογίας εταιρειών είναι οι λόγοι πίσω από αυτή την άνοδο. Με την έλευση του 2002 η Ιρλανδία είχε ένα εκπληκτικά χαμηλό ποσοστό ανεργίας μόλις 4%, το οποίο θεωρείται ισοδύναμο με την πλήρη απασχόληση από τους οικονομολόγους (Cline, 2016). Η κατάσταση άρχισε να αλλάζει απότομα μετά από αυτό όταν η παραγωγικότητα της εργασίας μειώθηκε σημαντικά και μεγάλο μέρος της δημοσιονομικής αύξησης του ΑΕΠ αφορούσε την ιδιοκτησία. Δεν αφορούσε μόνο στο φόρο χαρτοσήμου και τον φόρο κεφαλαιουχικών κερδών επί των εισπραχθέντων ακινήτων, αλλά συμπεριλάμβανε οπωσδήποτε τον ΦΠΑ που πλήρωναν οι κτηματομεσίτες και τις πληρωμές φόρου εισοδήματος από τους εργαζόμενους, στον κατασκευαστικό κλάδο, που μείωσαν τη φορολογική βάση. Μέχρι το 2007, η στεγαστική αγορά ήταν πλήρως κορεσμένη και η Ιρλανδία άρχισε να αντιμετωπίζει αύξηση της ανεργίας (Simitis, 2016). Οι τράπεζες σε ολόκληρη τη νησιωτική χώρα άρχισαν να αναφέρουν τις αθετήσεις δανείων και η βραχυπρόθεσμη διατραπεζική χρηματοδότηση έγινε εξαιρετικά δύσκολη στην πρόσβαση και συμπληρώθηκε από την τεράστια εκροή καταθέσεων. Η τάση για κατάργηση των καταθέσεων ήταν στενά σχετιζόμενη με την Κύπρο καθώς η Ιρλανδία είχε επίσης ένα τεράστιο ποσό άμεσων ξένων επενδύσεων (FDI) που ρέουν κάθε χρόνο και οι διεθνείς επενδυτές άρχισαν ξαφνικά να αδειάζουν τους υπεράκτιους λογαριασμούς τους. Η κυβέρνηση προσπάθησε να παρέμβει με γενικές εγγυήσεις για τις τράπεζες και να αναζωογονήσει το τραπεζικό σύστημα με δημόσιους πόρους, αλλά αντιμετώπισε επική αποτυχία και κατάφερε μόνο να αυξήσει περαιτέρω το έλλειμμα (Orphanides and Marsh, 2013). Η Ιρλανδία και η Κύπρος είχαν επίσης αυτή την κοινή τραγωδία πανικού και αρνητικής αντίληψης. Η ιρλανδική οικονομία ήταν περισσότερο ή λιγότερο σε κατάσταση επιβίωσης, αλλά ο πανικός και η ανησυχία εξαπλώθηκαν γρήγορα στο ευρύ κοινό και οι τράπεζες έπεσαν. Ο Νοέμβριος του 2010 ήρθε με καταστροφικές ειδήσεις όταν η ιρλανδική κυβέρνηση δεν μπόρεσε να δανειστεί τίποτα από τους διεθνείς δανειστές με τα κρατικά ομόλογα ως εξασφάλιση. Το επιτόκιο των κρατικών ομολόγων της Ιρλανδίας αυξήθηκε σε μη βιώσιμο 9% και η Ιρλανδία έπρεπε να εισέλθει στη δέσμη μέτρων διάσωσης με την ΕΕ και το ΔΝΤ. Το πακέτο αποφασίστηκε να είναι 85 δις ευρώ, ενώ 17,5 δις ευρώ θα αυξηθούν από την Ιρλανδία. Λαμβάνοντας υπόψη τα στοιχεία, υποδηλώνεται ότι μόνο το 20% της απαιτούμενης διάσωσης διαχειριζόταν η ίδια η Ιρλανδία, με την Ευρώπη να φέρει το υπόλοιπο της επιβάρυνσης, αλλά η Κύπρος ξεχωρίζει για το θέμα αυτό, όπου το 43% της συνολικής διάσωσης, δηλαδή 17,5 δις , προερχόταν από κυπριακές τσέπες (Armingeon and Baccaro, 2012).

Ισλανδία:

Η Ισλανδία μοιράζεται επίσης πολλές ομοιότητες με τους Κύπριους. Εκτός από το να είναι νησί, η ομοιότητά της με την Κύπρο όσον αφορά στα τεχνητά διογκωμένο ΑΕΠ και άλλους παράγοντες το έδωσαν σωστά, αν τεθεί σε σύγκριση. Η Ισλανδία έμενε να αντιμετωπίζει προβλήματα αμέσως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, με δανούς ηγέτες να μην δίνουν μεγάλη προσοχή σε αυτό. Περαιτέρω ελέγχθηκε από μια άτυπη ομάδα οικογενειών σε όλο το νησί, η οποία ελέγχει μεγάλο μέρος των βιομηχανιών της χώρας και κατά συνέπεια της οικονομίας. Η περιορισμένη οικονομία ήταν εκεί μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '90, όταν η κυβέρνηση άρχισε να ιδιωτικοποιεί τις τράπεζες για τα οικονομικά οφέλη των ελέγχουσων οικογενειών (Donovan and Murphy, 2013). Εντούτοις, αποδείχθηκε ένα καλό βήμα από την άποψη της βιομηχανικής ανάπτυξης στην αρχή. Η ανεξέλεγκτη ανάπτυξη άρχισε το 2003, όταν η αύξηση του ΑΕΠ αναφέρθηκε στο 5,5% και η Ισλανδία χαρακτηρίστηκε η τρίτη πλουσιότερη χώρα από την άποψη του κατά κεφαλήν ανθρώπινου κεφαλαίου στον πλανήτη. Η αύξηση αυτή συμπληρώθηκε σχεδόν εξ' ολοκλήρου από την άνευ προηγουμένου επέκταση των τριών μεγαλύτερων τραπεζών στη χώρα, όπως και η Κύπρος. Η Glitnir, η Landsbanki και η Kaupthing ήταν οι τράπεζες που είχαν προκαλέσει όλα αυτά τα προβλήματα. Όπως και η Κύπρος, η ισλανδική τράπεζα βασίστηκε επίσης στα ξένα κεφάλαια και παρόλο που έκλεισε από την Ευρωπαϊκή Ένωση, στράφηκε σε όλα τα πιθανά θέρετρα όπως οι ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο και οι Κάτω Χώρες για να δανειστούν χρήματα ενάντια στα κρατικά ομόλογα. Το σύνολο του ενεργητικού των τραπεζών αυξήθηκε κατά 10 φορές του ΑΕΠ έως το 2008 (Armingeon and Baccaro, 2012). Όλα αυτά συνδυάστηκαν με τεράστιες επενδύσεις από τις τρεις τράπεζες σε διάφορους τομείς, συμπεριλαμβανομένων των σουπερμάρκετ των ΗΠΑ, των βρετανικών ομάδων ποδοσφαίρου και των αλυσίδων μόδας σε ολόκληρη τη Σκανδιναβία. Η επιχειρηματική δραστηριότητα αύξησε τεχνητά τις τιμές των μετοχών και η διαθεσιμότητα εύκολης πίστωσης δημιούργησε επίσης μια έκρηξη στην αγορά ακινήτων. Από το 2003 έως το 2007 οι τιμές των κατοικιών αυξήθηκαν κατά μέσο όρο κατά 16,6% ετησίως. Οι ξένες εισαγωγές ήταν σε υψηλό επίπεδο και οι δαπάνες από τους ανθρώπους ήταν πολύ περισσότερες από ότι θα μπορούσαν πραγματικά να αντέξουν οικονομικά. Τα ομόλογα της Ισλανδίας, που μερικές φορές αναφέρονται ως «ομόλογα παγετών», αποκτήθηκαν από τους εμπόρους νομισμάτων και μεταπωλήθηκαν με πολύ υψηλό επιτόκιο (Lane,

2012). Η ισλανδική κορόνα ήταν ισάξια με το ευρώ, αλλά οι έμποροι νομισμάτων είναι συχνά οι πρώτοι που οπισθοχωρούν με τα πρώτα σημάδια ενός προβλήματος. Η κατάσταση ήταν αντίστοιχη της Κύπρου, όταν οι τράπεζες απέτυχαν να εκπληρώσουν την υποχρέωσή τους, όπου η εξωτερική χρηματοδότηση αποξηράθηκε απότομα. Η υπερπόντια λειτουργία των τραπεζών, η οποία περιελάμβανε το πολυσυζητημένο πρόγραμμα Icesave, ήταν ένα άμεσο χτύπημα και κατά το χρόνο της κατάρρευσης είχε μόνο \$5,5 δις από βρετανούς και ολλανδούς επενδυτές. Τον Οκτώβριο του 2008 και οι τρεις τράπεζες απέτυχαν και αναλήφθηκαν από το κράτος. Αυτό προκάλεσε τη μαζική κρίση που κατέπληξε τα πάντα από τη Χρηματιστηριακή αγορά μέχρι την υποτίμηση του νομίσματος και την κρίση στέγασης στην ανεργία. Αλλά το πιο εκπληκτικό κομμάτι ήταν ότι δεν υπήρξε διάσωση ή κάτι αντίστοιχο (Ali, 2012). Μόνο ένα δάνειο ύψους 4,6 δις δολαρίων το Νοέμβριο του 2008 από το ΔΝΤ και τα σκανδιναβικά έθνη έκανε το τέχνασμα. Η Ισλανδία, ως έκπληξη, δεν βασίστηκε στη συμβατική μέθοδο διάσωσης, αλλά υιοθέτησε μια αμφισβητούμενη προσέγγιση, η οποία διέταξε τις τράπεζες να διαγράψουν τα στεγαστικά δάνεια στους πολίτες της μέχρι το 110% της αξίας του ακινήτου. Αυτό συνοδεύτηκε από αυστηρή δράση στους οικονομικούς παραβάτες που ρίχτηκαν στη φυλακή. Αυτή η μέθοδος βοήθησε την Ισλανδία να αναπηδήσει από τους οικονομικά «νεκρούς» και έχει ένα μάθημα για την Κύπρο και τα δυτικά έθνη καθώς αυξάνεται με πολύ ταχύτερο ρυθμό από αυτούς (Calice, Chen and Williams, 2013).

Πορτογαλία:

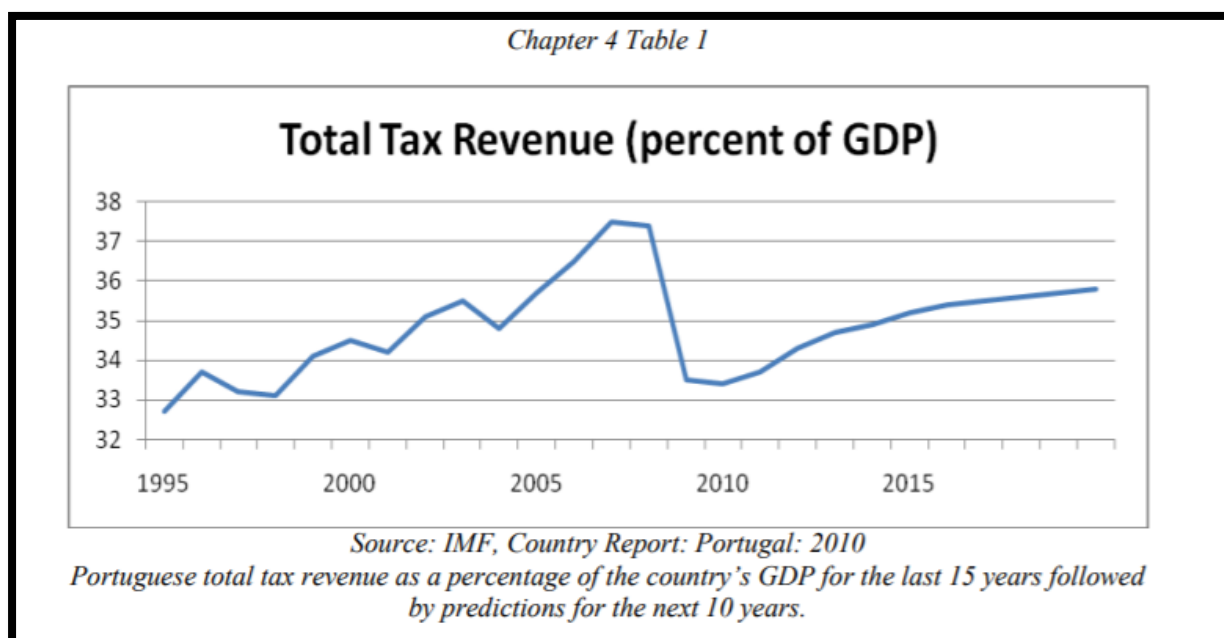
Η Πορτογαλία είναι επίσης μια από τις χώρες που πλήττονται περισσότερο από την ευρωπαϊκή κρίση. Ορισμένοι λόγοι στην πορτογαλική κρίση συμπίπτουν με αυτούς της Κύπρου και της Ελλάδας, οι οποίοι περιλαμβάνουν το συνολικό χρέος της Πορτογαλίας (δημόσιο χρέος και ιδιωτικό χρέος) το οποίο ήταν τεράστιο, διότι ήταν σχεδόν ίσο με το σύνολο του ΑΕΠ. Στις αρχές του 2007 η Πορτογαλία χρώσταγε 165 δις ευρώ σε άλλες χώρες, καθιστώντας την μία από τις πιο χρεωμένες χώρες της επικράτειας της ΕΕ. Η Ελλάδα θεωρείται η πιο προβληματική χώρα όλων, αλλά το συνολικό χρέος της Πορτογαλίας ήταν μεγαλύτερο από αυτό της Ελλάδας (Calice, Chen and Williams, 2013). Ο δανεισμός από άλλες χώρες ήταν ένας πολύ ανησυχητικός παράγοντας και το επιτόκιο των πορτογαλικών κρατικών ομολόγων

ήταν εξαιρετικά μη βιώσιμο και το μόνο στην περιοχή της ΕΕ μετά την Ελλάδα που αγγίζει διψήφιο αριθμό, δηλαδή 12%. Μετά την απομάκρυνση της Ελλάδας, άλλες χώρες έμαθαν ένα μάθημα και μείωσαν τα επιτόκιά τους στα ομόλογα, αλλά η Πορτογαλία δεν το έπραξε. Το ευρώ υιοθετήθηκε και οδήγησε σε ορισμένες καλές αλλαγές το 1999, αλλά προκάλεσε επίσης ορισμένες ανισορροπίες στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (Lynn, 2010). Η πορτογαλική οικονομία συνέχισε να συρρικνώνεται ακόμη και όταν οι άλλοι έφταναν σε άνοδο. Ορισμένοι παράγοντες όπως το εξαιρετικά αργό δικαστικό σύστημα, η εξάρτηση από τις ισπανικές αγορές και η ανταγωνιστικότητα των μισθών είναι υπεύθυνοι γι' αυτό. Το 2012 η οικονομία μειώθηκε περαιτέρω κατά 3,3%. Κατά συνέπεια, δύο από τις μεγαλύτερες τράπεζες της Πορτογαλίας κατασχέθηκαν και εθνικοποιήθηκαν εξαιτίας των αθέμιτων πρακτικών τους, των εσφαλμένων επενδυτικών αποφάσεων και των κακών λογιστικών διαδικασιών. Η Banco Português de Negócios (BPN) και η Banco Privado Português (BPP) αναλήφθηκαν από την κυβέρνηση το 2008 σε αντάλλαγμα για τη διάσωσή τους γεγονός που συνέβαλε πολύ στην πορτογαλική οικονομία (Mink and De Haan, 2013). Αργότερα το 2012, η BPN πωλήθηκε στην Banco BIC Portugues SA της Αγκόλα με πολύ μειωμένη τιμή της αξίας της. Μετά την κατάρρευση μεγάλου μέρους του τραπεζικού συστήματος και της κυβέρνησης που δεν μπόρεσε να εξοφλήσει τις διεθνείς υποχρεώσεις της, η ΕΕ ενεπλάκη και ανακοινώθηκε ένα πακέτο διάσωσης ύψους 78 δις ευρώ. Το σενάριο φαινόταν ιδιαίτερα συγχρονισμένο με αυτό της Κύπρου όσον αφορά στις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι φορολογούμενοι. Ορισμένα έργα υποδομής τέθηκαν σε αναμονή, οι κρατικές συντάξεις μειώθηκαν, τα ιδιωτικά συνταξιοδοτικά προγράμματα και τα κεφάλαια καταψύχθηκαν και οι μισθοί μειώθηκαν σε πολύ χαμηλότερο επίπεδο. Ωστόσο, τα αυστηρά μέτρα μείωσης του κόστους και η τήρηση του σχεδίου λιτότητας που εκπόνησε η Πορτογαλία σύμφωνα με την ΕΕ, ενισχύθηκαν τελικά στις κεφαλαιαγορές το 2013, με μια πολύ ταχύτερη ανάκαμψη (Ali, 2012).

4.6. Η Ελλάδα σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες

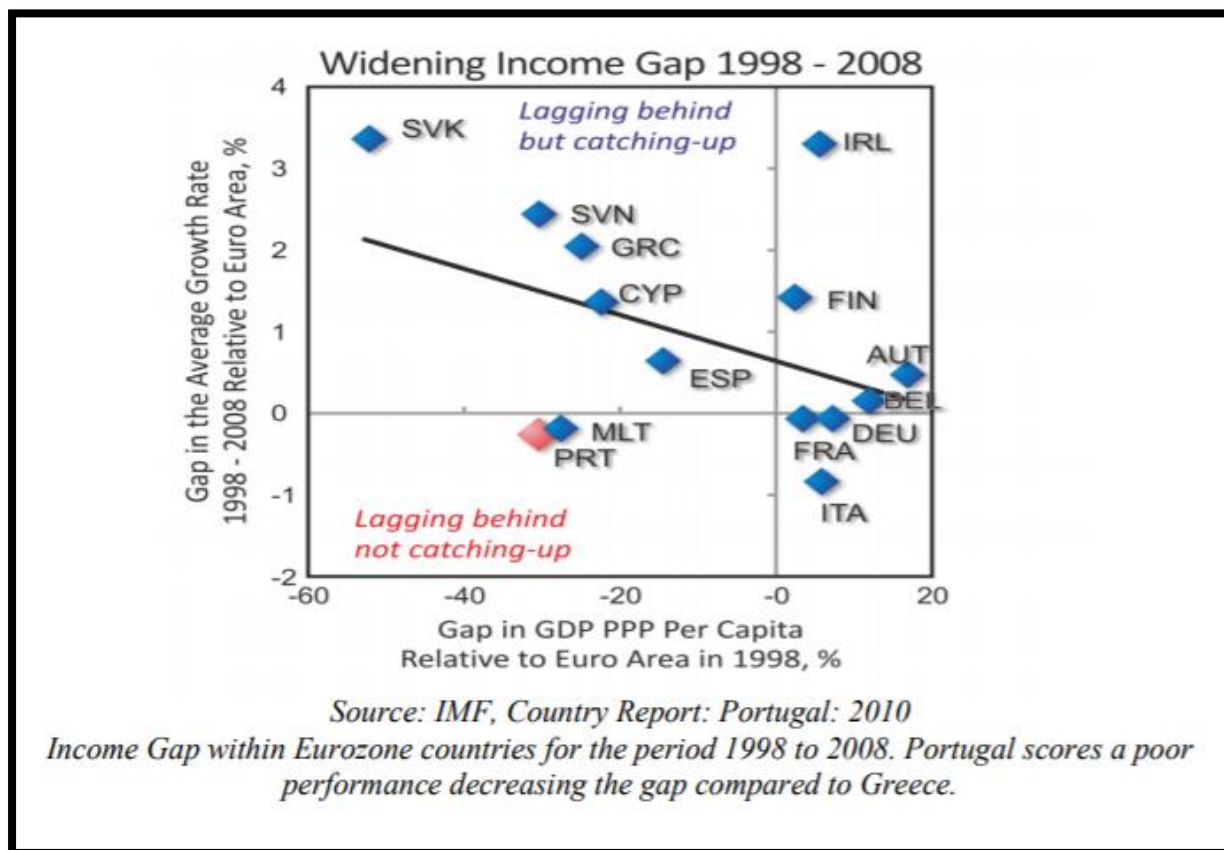
Ένα βασικό ζήτημα που πρέπει να τεθεί είναι η προέλευση της κρίσης και το πόσο συζητήθηκε η διαχείρισή της μαζί με όλα τα πιθανά επόμενα βήματα. Επιπλέον τίθεται η χρησιμότητα να παρουσιαστεί η σύνδεση της ελληνικής κρίσης με παρόμοια θέματα που αντιμετωπίζουν και άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης. Μία από τις χώρες που έχει βασικό ρόλο, είναι η Πορτογαλία λόγω του γεγονότος ότι είναι η χώρα με το μεγαλύτερο πρόβλημα εκτός από την Ελλάδα. Οι βαθιές οικονομικές και δημοσιονομικές δυσχέρειες της Πορτογαλίας οδηγούν επίσης σε εκτεταμένη διάσωση ύψους 80 δις ευρώ από την τρόικα, βέβαια με τις απαραίτητες μεταγενέστερες υπερβολικές μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα και τα πολυάριθμα μέτρα λιτότητας (Armingeon and Baccaro, 2012). Καταλυτικός παράγοντας είναι παρόμοιες καταβολές της κρίσης και στις δύο χώρες και τα θεμελιώδη προβλήματα που αντιμετωπίζουν εδώ και δεκαετίες οι βασικοί πυλώνες των οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών τους συστημάτων. Παρακάτω θα επισημανθούν αυτές οι ομοιότητες, αλλά θα αναφερθούν και οι σημαντικές διαφορές που χωρίζουν τις δύο περιπτώσεις. Όπως και η ελληνική κυβέρνηση, έτσι και η πορτογαλική έχει αντιταχθεί σε σκληρά μέτρα λιτότητας που προσπαθούν να φέρουν τους δείκτες χρέους και ελλείμματος υπό έλεγχο κάτω από τη στενή πίεση της τρόικας (Donovan and Murphy, 2013). Ωστόσο, και στις δύο περιπτώσεις χρειάστηκαν περισσότερα μέτρα πριν και μετά την παραλαβή των πακέτων διάσωσης τα οποία αντιμετωπίστηκαν με αρνητικότητα και εχθρότητα από τους πολίτες. Μια άλλη ομοιότητα με την Ελλάδα είναι η σημαντική πίεση και αναταραχή στην υπάρχουσα κυβέρνηση που προκλήθηκε από τις δραστικές μεταρρυθμίσεις. Και στα δύο κυβερνώντα Σοσιαλιστικά Κόμματα έγιναν σημαντικές συγκρούσεις εντός των κύκλων των κομμάτων. Στην Ελλάδα, οι πολιτικές αναταραχές οδήγησαν σε νέες εκλογές, ενώ στην Πορτογαλία οδήγησαν πράγματι σε εκλογές (Lane, 2012). Το αποτέλεσμα ήταν μια συνεργατική κυβέρνηση με συμμετοχή και των δύο μεγάλων πολιτικών κομμάτων (Σοσιαλιστικό Κόμμα και Σοσιαλοδημοκράτες), ακριβώς όπως ζήτησε η τρόικα από τους Έλληνες πολιτικούς. Στην Ελλάδα, όπως τέθηκε προηγουμένως, οι διαπραγματεύσεις δεν είχαν θετικό αποτέλεσμα. Η τρόικα κατέστησε σαφές ότι η πολιτική συγκατάθεση είναι πρωταρχικής σημασίας για την επίτευξη των επιθυμητών αποτελεσμάτων από τα νέα μέτρα. Επιπλέον, και στις δύο χώρες η αγορά εργασίας είναι αρκετά άκαμπτη και δαπανηρή. Ως αποτέλεσμα, η

ανταγωνιστικότητα είναι μικρή. Επιπλέον, η ανεργία αυξάνεται απειλητικά (Lynn, 2010). Μαζί με το υψηλό χρέος και τη γενική κατάσταση των δημόσιων οικονομικών, και οι δύο, ως αποτέλεσμα, αντιμετωπίζουν σημαντική πίεση από τις χρηματοπιστωτικές αγορές. Τα ομόλογα των ελληνικών και πορτογαλικών δεκαετών ομολόγων επί του παρόντος είναι πάνω από 1000 μονάδες βάσης και αποτελούν συνεχώς πρόκληση για υψηλά επιτόκια. Σημαντικό είναι το παρακάτω διάγραμμα που δείχνει τις παρόμοιες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι δύο χώρες με τις αρνητικές επιπτώσεις των μέτρων λιτότητας σε σχέση με την επιστροφή φόρου (Calice, Chen and Williams, 2013).

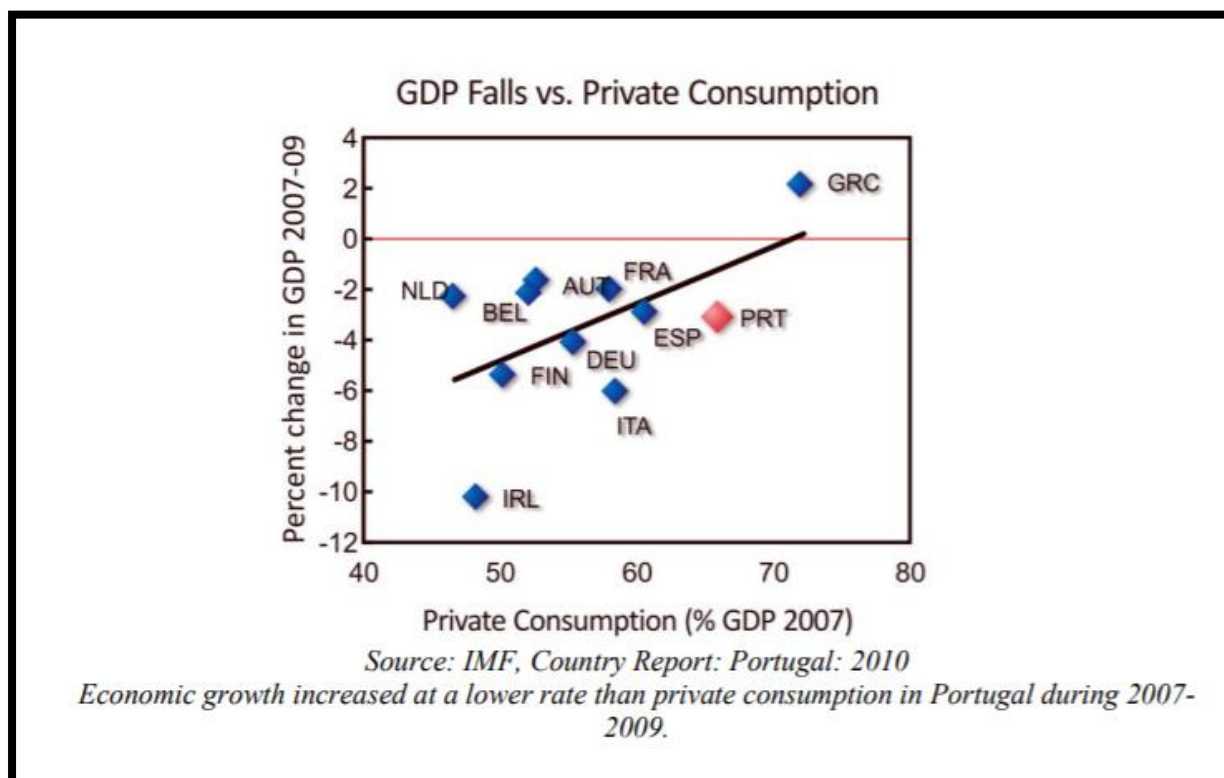
Ένα επιπλέον αρνητικό είναι ότι και οι δύο χώρες δεν προσελκύουν ξένες επενδύσεις. Το 2009, οι επενδυτές από την ΕΕ μείωσαν τις επενδύσεις τους στην Πορτογαλία κατά 45%. Η ισότητα των εισοδημάτων παρατηρείται επίσης στην Πορτογαλία και στην Ελλάδα, καταλήγοντας σε κακή εμπιστοσύνη των καταναλωτών και ανεπαίσθητη ανάπτυξη όπως και στην ελληνική αγορά. Ωστόσο, μια διαφορά σημασίας μεταξύ των δύο χωρών είναι η προοπτική του χάσματος των εισοδημάτων και της ανισότητας. Όπως παρατηρείται και στο παρακάτω διάγραμμα, η Ελλάδα κάνει καλύτερες προσπάθειες στο να καλύψει τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ, ενώ η κατάσταση στην Πορτογαλία επιδεινώνεται ακόμη περισσότερο, ένα θέμα μεγάλης σημασίας, το οποίο

η Πορτογαλία πρέπει να αντιμετωπίσει δραστικά τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και (ακόμη μεγαλύτερης βαρύτητας) σε μακροπρόθεσμη βάση (Donovan and Murphy, 2013).

Τα ανάξια εκπαιδευτικά συστήματα στις δύο χώρες καταλήγουν σε ανεπαρκώς εκπαιδευμένο εργατικό δυναμικό που δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της αγοράς και καθυστερεί σημαντικά σε θέματα άλλων χωρών της ΕΕ και του ΟΟΣΑ. Επομένως, είναι σταθερά τα εμπόδια για τις προσπάθειες των χωρών στο να ξαναχτίσουν τις οικονομίες τους και απαιτούν χρόνια ακριβών προσαρμογών. Μια περαιτέρω διαφορά μεταξύ της Ελλάδας και της Πορτογαλίας, είναι η αποτελεσματικότητα της αντιμετώπισης της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης (Calice, Chen and Williams, 2013). Ενώ η Ελλάδα δεν εξαρτάτο τόσο πολύ από τα τοξικά χρηματοπιστωτικά προϊόντα και τα μεγάλα προβληματικά διεθνή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, η Πορτογαλία υπέφερε πολύ περισσότερο. Ο ελληνικός τραπεζικός τομέας αποδείχθηκε ότι διαθέτει πιο αποτελεσματικούς μηχανισμούς για να εξαλείψει τις αντιξοότητες της χρηματοπιστωτικής κρίσης. Το αποτέλεσμα των παραπάνω μπορεί

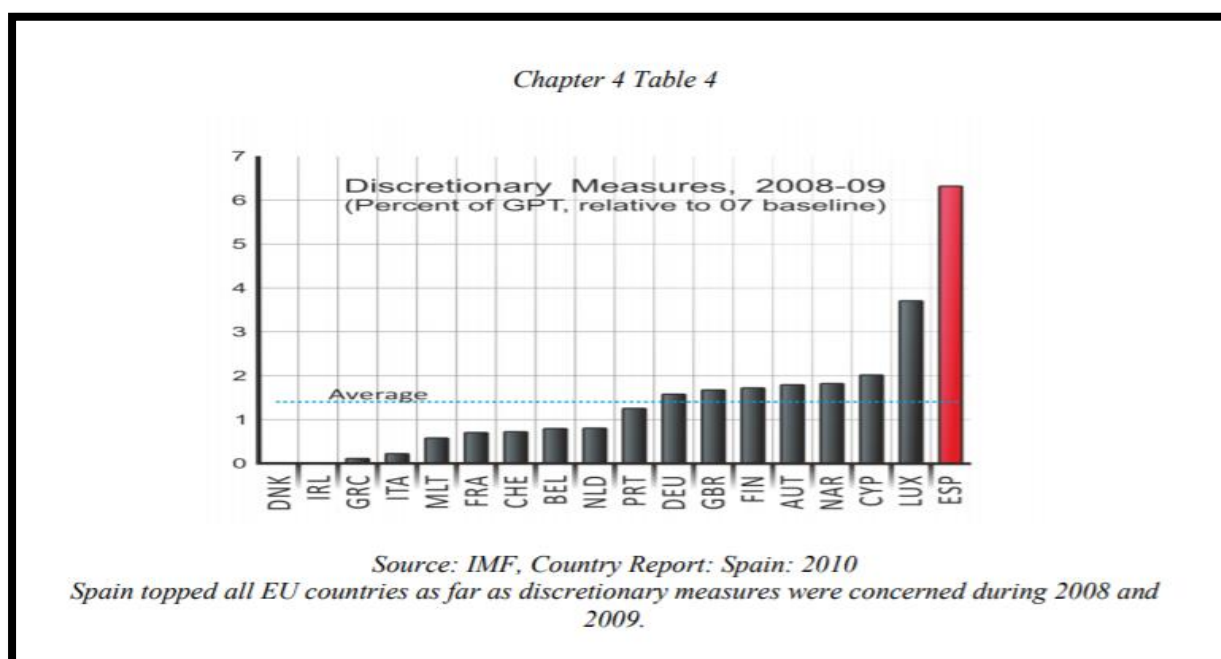
να απεικονιστεί ως εξής, λαμβάνοντας βέβαια υπόψη ότι η υψηλή ελληνική κατανάλωση δεν αποτέλεσε θετικό κινητήριο παράγοντα για την οικονομία (Lane, 2012).

Τέλος, η Ελλάδα και η Πορτογαλία αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν σοβαρά δημογραφικά προβλήματα, όπως και οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Αυτός ο παράγοντας τους εμποδίζει να ανακάμψουν γρήγορα από κρίσεις όπως η σημερινή. Επιπλέον, ακόμη και μετά την αναμενόμενη παγίωση των δημόσιων οικονομικών, το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας των χωρών αυτών αναμένεται να υποβληθεί σε πιέσεις που θα είναι δύσκολο να αντιμετωπιστούν (Ali, 2012).

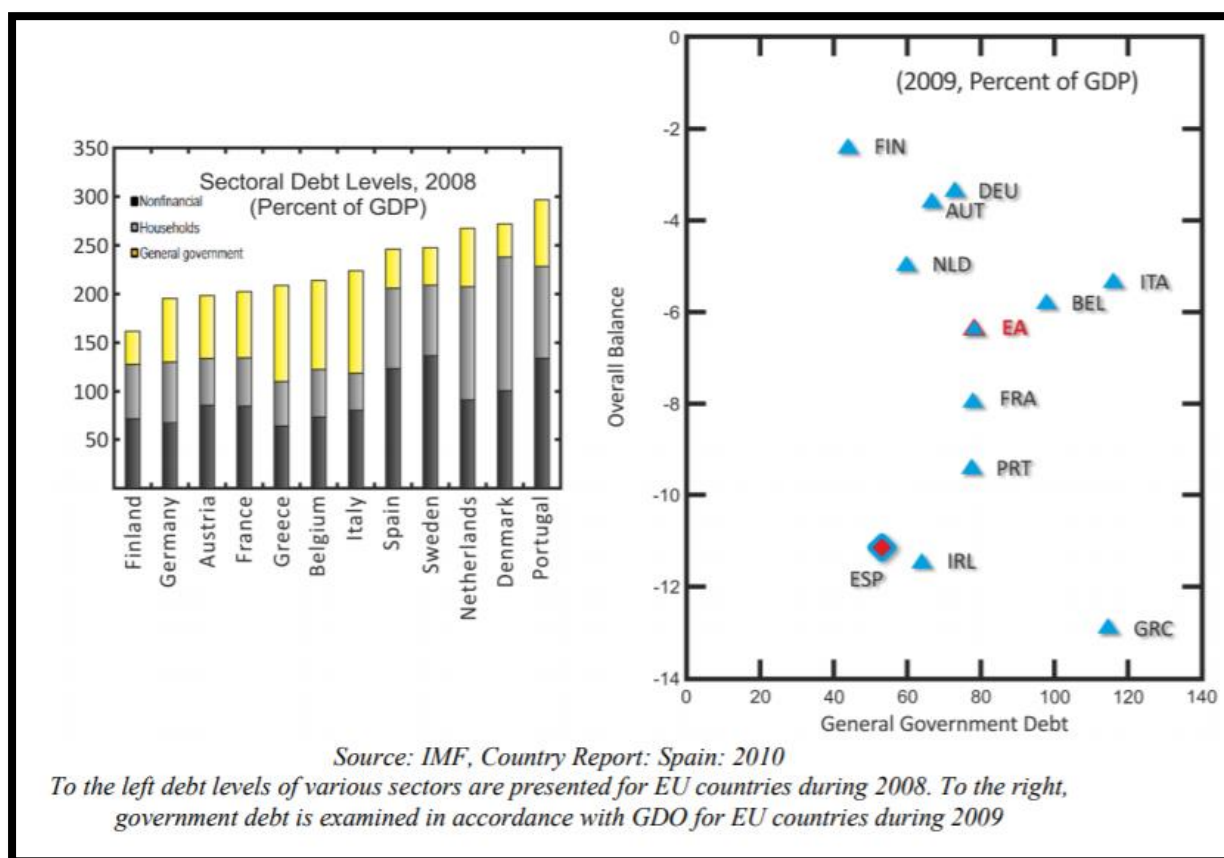
Όσον αφορά στην Ισπανία, η οικονομική αστάθεια και το υψηλό επίπεδο χρέους καθώς και τα ελλείμματα αποτελούν κοινούς παράγοντες με την Ελλάδα. Υπάρχει, ωστόσο, μια σημαντική διαφορά. Η ισπανική οικονομία είναι μία από τις μεγαλύτερες στην Ευρώπη και όχι μόνο. Πιο συγκεκριμένα, η Ισπανία είναι η 12^η μεγαλύτερη οικονομία παγκοσμίως, η 4^η μεγαλύτερη στην Ευρωζώνη και η 5^η μεγαλύτερη στην ΕΕ. Επιπλέον, περιλαμβάνει τις υψηλότερες επενδύσεις του 3^{ου} κόσμου. Ωστόσο, το

μέγεθος της ισπανικής οικονομίας μπορεί επίσης να αποδειχθεί μειονέκτημα. Για παράδειγμα, το κορυφαίο επιχειρηματικό σχολείο Wharton προειδοποίησε τις χρηματοπιστωτικές αγορές ότι σε περίπτωση κατάρρευσης της οικονομίας της Ισπανίας η παγκόσμια οικονομία θα αντιμετώπιζε προβλήματα, μόνο λόγω του μεγέθους της ισπανικής οικονομίας. Επιπλέον, ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι το ισπανικό πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό σύστημα έχει ομοιότητες με εκείνα τα χαρακτηριστικά των ισοδύναμων ελληνικών συστημάτων τα οποία εντοπίστηκαν ως προέλευση της κρίσης και του χρέους. Αρχικά, οι πολιτικές αναταραχές προκαλούν δυσκολίες στην ισπανική κυβέρνηση στο να περάσει σημαντικές μεταρρυθμίσεις (Donovan and Murphy, 2013). Παρόλο που η προέλευση των αναταραχών διαφέρει στις δύο χώρες, διότι στην Ισπανία προκαλείται από τις απαιτήσεις της περιφερειακής αυτονομίας, τα αποτελέσματα είναι παρόμοια. Ακριβώς όπως η ελληνική οικονομία, έτσι και η ισπανική, ήταν σε ρεκόρ ανάπτυξης τις τελευταίες δεκαετίες, αλλά δεν αντιμετώπιζει ύφεση. Πολλοί ακαδημαϊκοί υποστηρίζουν ότι είναι η αρχή των βαθύτερων οικονομικών επιπλοκών. Αυτές οι προσδοκίες απεικονίζονται επίσης στα ισπανικά ομόλογα, που επίσης αυξήθηκαν και συνεχίζουν να αυξάνονται για να καταγράψουν υψηλά επίπεδα. Ωστόσο, μια θετική διαφορά για την Ισπανία είναι το μέγεθος των διορθωτικών μέτρων που έχουν ληφθεί για να αποφευχθούν μελλοντικά προβλήματα, όπως εμφανίζεται και στο παρακάτω διάγραμμα (Calice, Chen and Williams, 2013).

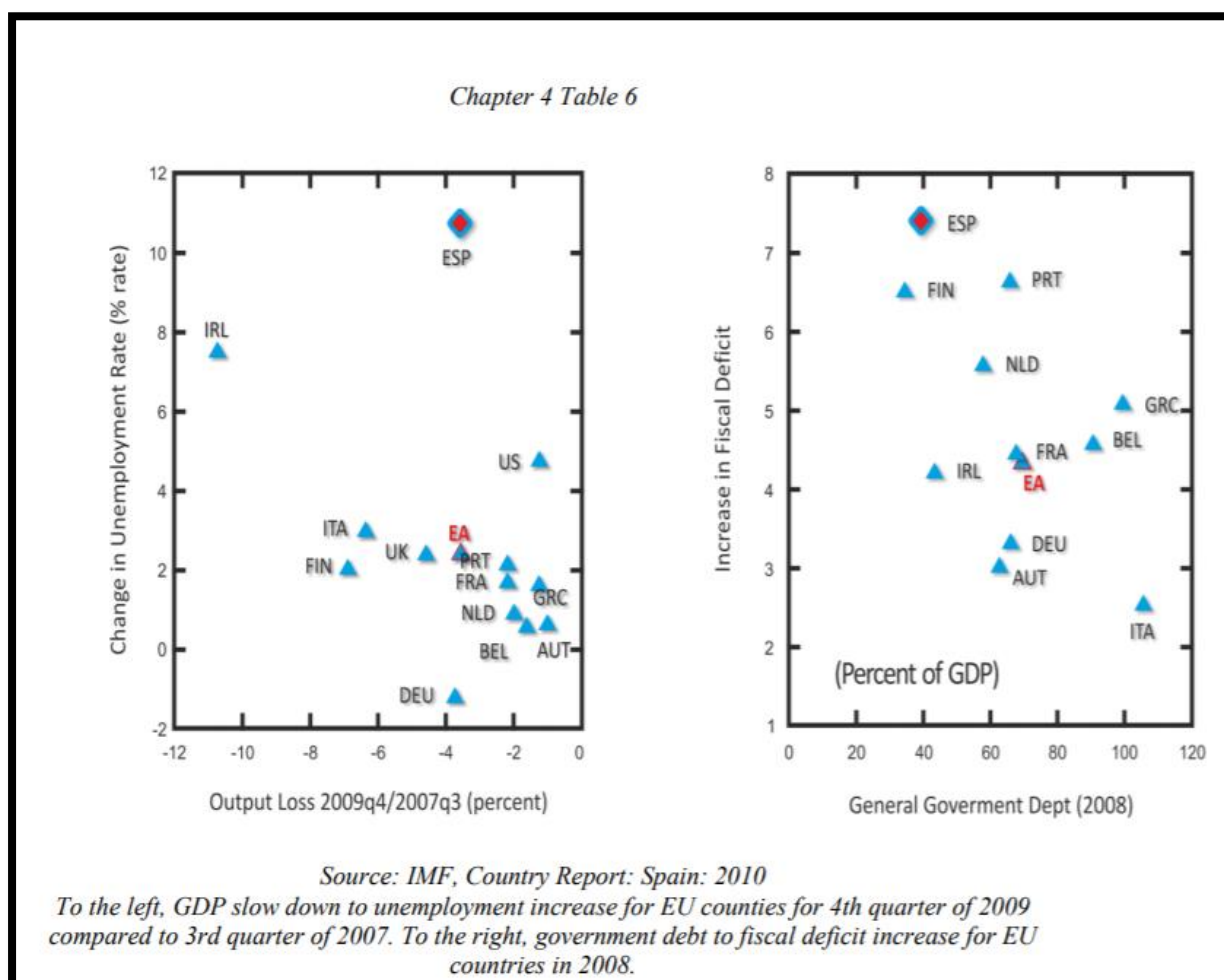

Μια άλλη διαφορά, αρνητική, όμως, με την ελληνική κατάσταση ήταν ο καταλύτης για την έκρηξη της κρίσης. Στην Ισπανία, πιο συγκεκριμένα, ήταν η στεγαστική αγορά και η άνοδος της φούσκας του τομέα των κατασκευών που οδήγησε στην τρέχουσα κρίση. Λόγω του γεγονότος ότι οι κατασκευές υπολογίζονταν για σχεδόν το 10% του ΑΕΠ της χώρας, η έκρηξη αυτή οδήγησε την Ισπανία στη μεγαλύτερη πτώση της οικονομικής ανάπτυξης για τα ανεπτυγμένα κράτη με 2,1 τοις εκατό για το 2008 και 1,8 τοις εκατό για το 2009. Επιπλέον, η Ισπανία έχει υψηλό συνολικό εξωτερικό χρέος, όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα προς τα αριστερά, λόγω τόσο του δημοσίου όσο και του ιδιωτικού χρέους. Το εταιρικό χρέος είναι επίσης πολύ υψηλό, όπως εμφανίζεται στη μαύρη στήλη. Παρόλα αυτά, παρά τη σημαντική έκταση του χρέους, ο λόγος προς το ΑΕΠ που φαίνεται κατωτέρω στα δεξιά παραμένει πολύ χαμηλός λόγω του μεγέθους της ισπανικής οικονομίας (Ali, 2012).

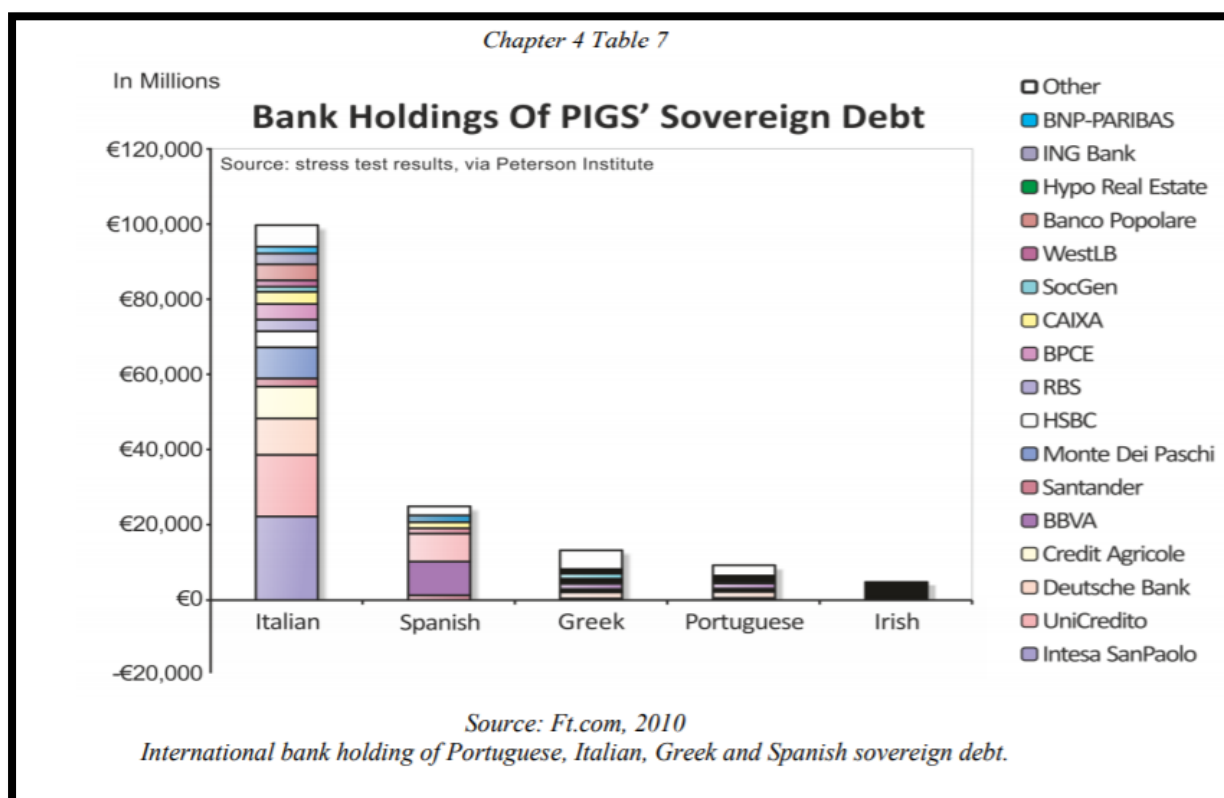

Η ισπανική κυβέρνηση δεν έπρεπε να αφήσει πολλά περιθώρια εφησυχασμού. Η οικονομία της, σε αντίθεση με της Ελλάδας, έχασε έναν αριθμό ρεκόρ θέσεων εργασίας από την έναρξη της παγκόσμιας κρίσης, όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα στ' αριστερά. Φυσικά, η ισπανική οικονομία ανέφερε τα υψηλότερα ελλείμματα στην ΕΕ, όπως φαίνεται παρακάτω στα δεξιά, μετά την άνοδο της ανεργίας και την επιβράδυνση της οικονομίας της (Lane, 2012).

Ομοίως με την Ελλάδα, η Ισπανία αντιμετώπισε εδώ και δεκαετίες δυσκαμψία στην αγορά εργασίας προκαλώντας χαμηλή παραγωγικότητα. Όπως και στην Ελλάδα, οι μισθολογικές αυξήσεις που δεν συμμορφώθηκαν με την παραγωγικότητα εμβαθύνουν το πρόβλημα. Οι αυξήσεις αυτές προκάλεσαν υψηλό πληθωρισμό και στις δύο χώρες, συμβάλλοντας ακόμη περισσότερο στη χαμηλή εμπιστοσύνη των καταναλωτών. Είναι περιττό να γίνει αναφορά στη γήρανση του πληθυσμού και στην ανισότητα

εισοδήματος και στην Ισπανία, η οποία επιφέρει ακόμη περισσότερα εμπόδια σε μια βιώσιμη λύση. Όσον αφορά στην ιταλική οικονομία, οι ομοιότητες με την ελληνική, όπως και η διαφθορά, είναι το υψηλό δημόσιο χρέος και η επιδείνωση των δημόσιων οικονομικών, για τα οποία ανησυχούν οι ευρωπαίοι καθώς και οι διεθνείς αξιωματούχοι (Lynn, 2010). Η πολιτική επιμονή και η χαμηλή παραγωγικότητα, μαζί με τις εισοδηματικές και περιφερειακές ανισότητες, συνθέτουν παρόμοιο οικονομικό τοπίο με το ελληνικό. Η μείωση των ξένων επενδύσεων, οι εξαγωγές και η μείωση της εμπιστοσύνης των καταναλωτών αποτελούν πρόσθετες ομοιότητες. Εντούτοις, αναφέρεται ότι οι διαφορές είναι σημαντικές στο βαθμό που απαιτούνται λιγότερες αναλύσεις σε σύγκριση με την Πορτογαλία και την Ισπανία (Balzli, 2010). Η Ιταλία έχει μια έντονα βιομηχανική και εξαγωγική οικονομία που έχει ελάχιστη ομοιότητα με την ελληνική τόσο ως προς το μέγεθος όσο και ως προς τη δυναμική χωρητικότητα. Το γεγονός ότι τον Ιούλιο του 2011 εκφράστηκε ανησυχία και νευρικότητα τόσο από τους πολιτικούς όσο και από τις χρηματοπιστωτικές αγορές σχετικά με το βάθος της προβληματικής κατάστασης των ιταλικών δημόσιων οικονομικών, δεν αντιτίθεται στα παραπάνω. Σε κάθε περίπτωση, στα τέλη Ιουλίου του 2011, οποιαδήποτε πρόγνωση σχετικά με το ιταλικό ζήτημα θα ήταν επιπόλαια. Η μόνη ανησυχία είναι η πολύ υψηλή έκθεση του τραπεζικού τομέα στο ιταλικό δημόσιο χρέος (Stein, 2012).

Ωστόσο, το χειρότερο σενάριο δείχνει ότι η Ιταλία και η Ισπανία ζητούν επίσης οικονομική βοήθεια από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Σταθερότητας. Σε αυτή την περίπτωση οι ειδικοί υποστηρίζουν ότι οι πόροι του ταμείου, 400 δις ευρώ, δεν θα είναι αρκετοί σε καμιά περίπτωση να προκαλέσουν ένα ντόμινο στην Ευρωζώνη, και το αποτέλεσμα θα είναι εξαιρετικά δύσκολο να προβλεφθεί (Cline, 2016).

5. Τα αποτελέσματα και ο αντικατοπτρισμός της οικονομικής κρίσης

Δεδομένου ότι οι δημόσιες δαπάνες σε ολόκληρη την ΕΕ και συγκεκριμένα στη ζώνη του ευρώ δεν παρουσιάζουν τεράστιες διαφορές και δεδομένου ότι οι περισσότερες χώρες της ΕΕ είναι σημαντικά χρεωμένες, οι ακαδημαϊκοί επικεντρώνονται στις εθνικές διαρθρωτικές διαφορές για να εξηγήσουν τις κρίσεις χρέους της Ελλάδας. Πλέον της συζήτησης της προέλευσης και της διαχείρισης της ελληνικής κρίσης του χρέους και σε σύγκριση της ελληνικής κρίσης με τις χώρες της Νότιας Ευρώπης, το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι είναι φυσικά ο συνδυασμός αυτών που οδηγούν στην παρούσα κατάσταση. Ωστόσο, ορισμένοι θεωρούνται πιο σημαντικοί καταλύτες κατά τις τελευταίες δεκαετίες και κλιμακώνουν σημαντικά το δημόσιο χρέος (Lane, 2012). Το σημαντικότερο είναι ότι το πολιτικό βάρος και η αποδιοργάνωση μεταξύ των δύο μεγάλων πολιτικών κομμάτων δημιουργεί την ανθεκτικότητα στην ανάπτυξη. Όπως αναλύθηκε, οι δημόσιες διοικήσεις δεν μεριμνούν για τη διεξαγωγή έργων και μεταρρυθμίσεων που είχαν αποφασιστεί προηγουμένως. Αντίθετα, οι αλλαγές ήταν τόσο συχνές και τόσο αισθητές που μείωσαν σημαντικά την ανταγωνιστικότητα και επιβάρυναν τη δημόσια οικονομία σε μη βιώσιμη έκταση. Επιπλέον, η εκτεταμένη διαφθορά και η φοροδιαφυγή οδηγούν σε επαναλαμβανόμενα ελλείμματα για δεκαετίες που καλύπτονταν από μεγαλύτερο χρέος. Φυσικά, το τελευταίο έφθασε σε γιγαντιαίες, μη βιώσιμες και ανεξέλεγκτες διαστάσεις (Lynn, 2010).

Αποτυχημένες δημόσιες επιχειρήσεις που έμειναν μακριά από τη πτώχευση με άφθονο δημόσιο χρήμα συνέβαλαν στην κατάσταση που οδήγησε στην κρίση του σήμερα. Εντούτοις, αφού αναγνωρισθεί η συμβολή της χώρας στην κατάσταση των δημόσιων οικονομικών σήμερα, δεν θα πρέπει να παραβλέπονται οι εξωτερικοί παράγοντες που κλιμάκωσαν την επιδείνωση της ελληνικής οικονομίας. Ξεκινώντας από τον τρόπο κατασκευής και οικοδόμησης της ευρωζώνης. Πολλοί οικονομολόγοι εξέφρασαν τις ανησυχίες τους για το οικοδόμημα της Ευρωζώνης που ευνοεί τις μεγάλες οικονομίες και προκαλεί μικρά προβλήματα (Balzli, 2010). Αναμφισβήτητα, η ένταξη στην Ευρωζώνη βοήθησε την Ελλάδα να μειώσει σημαντικά το κόστος δανεισμού της κατά τα πρώτα χρόνια όπως αναλύθηκε προηγουμένως με το διάγραμμα του ελληνικού ομολόγου απόδοσης παραγωγής. Η εμπιστοσύνη και η αισιοδοξία ήταν ευρείες όσον αφορά στο δημόσιο χρέος την εποχή εκείνη, αν και δεν πρέπει να παραβλεφθούν πλεονεκτήματα όπως η χρηματοπιστωτική σταθερότητα και η ανάπτυξη που αποκτήθηκαν από τη συμμετοχή της ευρωζώνης. Ωστόσο, ακόμη και το γεγονός των χαμηλών spreads και αποδόσεων ήταν μια ψευδαίσθηση. Σε καμία περίπτωση, από την αρχή της ένταξης στην ευρωζώνη μέχρι σήμερα, το ελληνικό χρέος δεν είχε τον ίδιο πιστωτικό κίνδυνο με το γερμανικό (Stein, 2012). Η υπερβολική αισιοδοξία και το ιδιωτικό ενδιαφέρον των οργανισμών αξιολόγησης και του συνόλου του τομέα των επενδυτικών τραπεζών οδηγούν σε σημαντικό κίνδυνο που αναλαμβάνει η ελληνική κυβέρνηση, οπότε η ευθύνη πρέπει να μοιραστεί. Επιπλέον, μετά από αυτή την επενδυτική ευφορία προς την Ελλάδα, πολλές μεγάλες διεθνείς τράπεζες αγόρασαν σημαντικό μέρος του ελληνικού χρέους και ήταν πρόθυμες να το πράξουν μέχρι την τρέχουσα κρίση (μερικές ακόμα κατά τη διάρκεια), και οι τελευταίες οδήγησαν σε εσφαλμένη εκτίμηση της ικανότητας αναχρηματοδότησης από την ελληνική κυβέρνηση με αποτέλεσμα την περαιτέρω κλιμάκωση της κατάστασης (Alogoskoufis, 2012). Το Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών ανέφερε έναν κατάλογο που αποτελείται από τις τράπεζες που κατέχουν σημαντικό αριθμό ελληνικών ομολόγων. Η Allianz (Γερμανία), η BNP Paribas (Γαλλία), η Munich Re (Γερμανία), η Swiss Re (Ελβετία), η Zurich Financial (Ελβετία), η AXA (Γαλλία), η Generali (Ιταλία), η Deutsche Bank HSBC (Ηνωμένο Βασίλειο), η Societe Generale (Γαλλία), η ING (Ολλανδία), η Commerzbank (Γερμανία), η Standard Chartered (Ηνωμένο Βασίλειο), η Intesa San Paolo (Ιταλία), η SEB (Σουηδία), η Bayern LB Τράπεζα Ελλάδος, η Εθνική Τράπεζα (Ελλάδα), η EFG Eurobank (Ελλάδα), η Τράπεζα Κύπρου (Ελλάδα), η Ελληνική Τράπεζα (Κύπρος), η AK Bank (Τουρκία), η Scotiabank (Καναδάς), η Credit Suisse,

το Περού (Peru), η Εθνική Τράπεζα του Κουβέιτ (Κουβέιτ), ο Χρηματοοικονομικός Όμιλος της KB (Κορέα) κ.λπ.. Για παράδειγμα, η BNP Paribas, ένας από τους κυριότερους κατόχους ομολόγων, παραπέμπει σε ποσό ίσο με 5 δις ευρώ. Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα κατέχει ελληνικά ομόλογα ύψους 40 δις ευρώ και άλλες κεντρικές τράπεζες άλλα 35 δις ευρώ. Τα 90 δις ευρώ του χρέους τα κατέχουν Έλληνες επενδυτές με την Εθνική Τράπεζα στα 12 δις ευρώ (Kouretas and Vlamis, 2010).

Επιπλέον, οι νομισματικές και οικονομικές ανισότητες οδηγούν σε κοινωνικές διαφορές και αναταραχές στην ευρωζώνη. Οι τεράστιες ελλείψεις και τα ελλείμματα στις συναλλαγές είναι κοινές στην κλίμακα των χωρών - μελών που επωφελούνται από την κρίση του χρέους όπως το σημερινό, εξαιτίας της έκρηξης των εξαγωγών και των επενδύσεων. Επομένως, η ελληνική κυβέρνηση χρειάζεται πιο σκληρό έλεγχο και εφαρμογή των οικονομικών κατευθύνσεων της ΕΕ και της ευρωζώνης . Ωστόσο, ένα πιο επίπεδο και πιο συνεκτικό σύστημα στο σύνολό του θα επιτρέψει στην ευρωζώνη να επιτελέσει μια πιο αειφόρα τακτική και με λιγότερους κινδύνους και κρίσεις στο μέλλον. Για παράδειγμα, απαιτείται ένα πιο ισορροπημένο σύστημα συναλλαγών, όπου θα ελέγχονται τα ελλείμματα των συναλλαγών, ώστε όλες οι χώρες της ζώνης του ευρώ να αναπτυχθούν με παρόμοιο ρυθμό (Stein, 2012). Επιπλέον, η παραγωγικότητα πρέπει να είναι ισορροπημένη, οδηγώντας σε περιορισμό των μισθολογικών κενών. Η σταθεροποιημένη εμπιστοσύνη των καταναλωτών και η αγοραστική δύναμη σε όλα τα κράτη μέλη της ευρωζώνης θα εξασφαλίσουν χρηματοοικονομική σταθερότητα. Τέλος, η οικονομική συνεργασία πρέπει να οδηγήσει σε πολιτική και κοινωνική ένταξη. Όσον αφορά στη διαχείριση της κρίσης, αναγνωρίζονται ορισμένα σταθερά βήματα προς την οικονομική συμμόρφωση και τη σημαντική οικονομική και τεχνική βοήθεια που παρέχουν οι διεθνείς αρχές. Παρ' όλα αυτά, η κριτική προς το επιλεγμένο σχέδιο ισχύει τόσο για την ελληνική κυβέρνηση όσο και για την τρόικα (Balzli, 2010).

Αρχικά, η ελληνική διοίκηση και οι διεθνείς αρχές κράτησαν χαρακτηριστικά αντιδρώντας στην αυξανόμενη κρίση δημόσιου χρέους, δεδομένου ότι, όπως συζητήθηκε ωρίτερα, το γνώριζαν εδώ και δεκαετίες. Ακόμη και μετά την έκρηξη της άνοιξης του 2010, η καθυστέρηση θεωρήθηκε απαράδεκτη από πολυάριθμους αναλυτές και ακαδημαϊκούς που προσκόμισαν τους διεθνείς πιστωτές και τα συμφέροντά τους για να λογοδοτήσουν για το εμπόδιο που οδήγησε τα επιτόκια δανεισμού της Ελλάδας σε απρόσιτα επιτόκια. Οι περισσότεροι κορυφαίοι οικονομολόγοι, όπως ο Joseph Stiglitz και ο Paul Krugman, επέκριναν έντονα την

επιλογή των μέτρων λιτότητας. Η οικονομική θεωρία και πρακτική έχουν δείξει επανειλημμένα ότι για να ξεκινήσει η οικονομία να ανθίζει, απαιτούνται άμεσες επενδύσεις και ανάπτυξη (Katsanidou and Otjes, 2016). Τα μέτρα λιτότητας παρέχουν το αντίθετο αποτέλεσμα, δηλαδή την οικονομική και κοινωνική αναταραχή. Στην πραγματικότητα, το επίπεδο ανεργίας στην Ελλάδα αυξήθηκε κατά ένα ρεκόρ εντός ενός έτους στην ΕΕ. Συγκεκριμένα, τον Ιούνιο του 2015 έφτασε το 15% μόνο από την Ισπανία, ενώ η ανεργία των νέων έφτασε το 38,5%. Ταυτόχρονα, οι καταναλωτικές δαπάνες μειώνονται σημαντικά, ενώ αυξάνονται στην ΕΕ, οδηγώντας πολλές μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις στην πτώχευση. Παρά την υποχώρηση του δημόσιου χρέους της ΕΕ από το 1981 και οι δημοσιονομικοί στόχοι που τίθενται από την τρόικα δεν πληρούνται κατά την άθροισή τους, γεγονός που αποτελεί έκπληξη, δεδομένης της σημαντικής μείωσης του φορολογητέου εισοδήματος των μισθωτών και των επιχειρήσεων που επηρεάζουν τα φορολογικά έσοδα (Lynn, 2010).

Επιπλέον, φαίνεται αδύνατο να τεθεί υπό έλεγχο η φοροδιαφυγή χωρίς εκτεταμένη ανανέωση και συνεπώς μια σημαντική επένδυση σε συλλογικά συστήματα βασισμένα στην τεχνολογία όπως στις περισσότερες χώρες της ΕΕ. Ως εκ τούτου, ακόμη και ο προϋπολογισμός της τρόικας με αυτοπεποίθηση και αισιοδοξία δεν προβλέπει έσοδα από την καταπολέμηση της εκτεταμένης φοροδιαφυγής μέχρι το 2013. Ωστόσο, ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι το τελευταίο έτος οι ελληνικές τράπεζες έχασαν πάνω από 40 δις ευρώ καταθέσεων, δηλαδή το 13% των συνολικών τραπεζικών καταθέσεων της χώρας (Katsanidou and Otjes, 2016). Ενώ το υπουργείο Οικονομικών ανακοίνωσε ότι θα ελεγχθούν 30.000 λογαριασμοί ξένων τραπεζών που ανήκουν στους Έλληνες, δεν υπάρχουν πραγματικά κίνητρα και έλεγχοι για την πρόληψη του προβλήματος. Επιπλέον, οι κυβερνητικές υποσχέσεις για ένα πιο δίκαιο φορολογικό σύστημα, όπου όχι μόνο οι μισθοί και οι συνταξιούχοι θα συμβάλλουν, όπως και μέχρι σήμερα, ο Υπουργός Οικονομικών ανακοίνωσε επίσημα ότι οι Έλληνες φορολογούμενοι οφείλουν 42 δις ευρώ εκ των οποίων οι 10.000 φορολογούμενοι οφείλουν 37 δις ευρώ και 890.000 φορολογούμενοι οφείλουν 4 δις ευρώ (Alogoskoufis, 2012). Δεδομένου του γεγονότος ότι ένα ζευγάρι θεωρείται ως ένας φορολογούμενος, είναι εύκολο να επισημανθεί η αδικία του φορολογικού συστήματος και η αποτροπή της διαφθοράς. Η μεγαλύτερη κριτική, ωστόσο, έχει να κάνει με το αποτέλεσμα των δύο πακέτων διάσωσης που έλαβε η Ελλάδα. Η θεσμοθετημένη στάση των συνιδρυτών της χώρας στη ζώνη του ευρώ και στην ΕΕ, λόγω δεκαετιών κακομεταχείρισης της εμπιστοσύνης

τους από τις ελληνικές διοικήσεις, οδήγησε σε αυστηρές διαπραγματεύσεις και απαιτήσεις έναντι της βοήθειας. Ως εκ τούτου, η συμβολή αυτών των πακέτων απλώς μετατρέπει την κρίση σε χρόνο (Kouretas and Vlamis, 2010).

Πολλοί κορυφαίοι οικονομολόγοι πρότειναν ένα σημαντικό «κούρεμα» για τα ελληνικά ομόλογα προκειμένου να επιτευχθεί ένα βιώσιμο επίπεδο δημόσιου χρέους. Επιπλέον, οι κεφαλαιαγορές προετοιμάζονται για ένα τέτοιο γεγονός. Στην πραγματικότητα, πολλοί από τους συμμετέχοντες ζήτησαν ένα γρήγορο και γενναίο "κούρεμα", προκειμένου να αμβλυνθούν οι ταραχές της αγοράς. Εντούτοις, η επιλεγμένη λύση με το δεύτερο πακέτο διάσωσης, η εκούσια δέσμευση και η επιλεκτική προσωρινή αθέτηση, ακόμη και αν δεν θα προκαλέσει CDS, εξακολουθούν να στιγματίζουν το ελληνικό χρέος, καθιστώντας την υπερβολικά επικίνδυνη και θέτοντας την αναγκαιότητα επένδυσης - απασχόλησης για πολλά χρόνια (Mink and De Haan, 2013). Επιπλέον, οι μελλοντικές ελληνικές γενιές θα πρέπει να ζήσουν και να κατορθώσουν να αναπτύξουν οικονομικά τη χώρα που επιβαρύνεται με σημαντικές πληρωμές τόκων, οι οποίες στην ουσία απαγορεύουν μια βιώσιμη ανάπτυξη. Ένα αριθμητικό παράδειγμα θα βοηθήσει να γίνει πιο κατανοητή η κλίμακα αυτού του θέματος. Προσθέτοντας πληρωμές τόκων για τα δύο πακέτα διάσωσης και τα προηγούμενα δάνεια, η Ελλάδα θα πρέπει να καταβάλει ετησίως 20 δις ευρώ για τα επόμενα 30 χρόνια, όπως εξετάζεται παρακάτω με το διάγραμμα. Το ποσό αυτό ισούται με το 10% του ΑΕΠ της χώρας ή το 25% των ετήσιων δημόσιων εσόδων. Επομένως, για να είναι ο ελληνικός προϋπολογισμός ισορροπημένος, ο κύριος στόχος της Ελλάδας είναι να μετατρέψει το σημερινό έλλειμμα 25% των ετήσιων δημόσιων εσόδων σε 25 τοις εκατό πλεόνασμα και ακριβώς έτσι μπορεί να φέρει τις πληρωμές τόκων (De Grauwe, 2010). Τα βασικά οικονομικά θεωρούν ότι το εγχείρημα είναι πολύ αισιόδοξο εάν δεν είναι απρόσιτο και μη βιώσιμο. Τέλος, είναι σημαντικό να εκληφθεί αυτή η κρίση χρέους ως μια ευκαιρία για την Ελλάδα να διορθώσει ψευδείς πολιτικές που εδώ και δεκαετίες έχουν «ολισθήσει» τη χώρα και έχουν δημιουργήσει ένα αρνητικό αποτέλεσμα σε σύγκριση με τα λοιπά μέλη της ΕΕ και της ζώνης του ευρώ. Η Ελλάδα πρέπει να εκμεταλλευτεί την επείγουσα ανάγκη για μεταρρυθμίσεις που θα επιτρέψουν στους κατάλληλους μηχανισμούς να θέσουν σε εφαρμογή σταθερές βάσεις για μελλοντική σταθερότητα, βιωσιμότητα και ανάπτυξη. Είναι ανησυχητικό το γεγονός ότι μετά από περισσότερο από ένα χρόνο μετά την έκρηξη της κρίσης, η καθημερινή ζωή και τα έθιμα τόσο της διοίκησης όσο και των πολιτών δεν έχουν αλλάξει

σημαντικά (Pagoulatos and Quaglia, 2013). Οι εκτεταμένες διαδηλώσεις και οι απεργίες καταστρέφουν τον κρίσιμο τομέα της χώρας, τον τουρισμό, ο οποίος πρέπει να είναι το ανταγωνιστικό της πλεονέκτημα. Η διαφθορά και τα πολιτικά / οικονομικά σκάνδαλα εξακολουθούν να είναι κοινά και η μη ανταγωνιστικότητα ολόκληρης της οικονομίας παραμένει η άγκυρα που δεσμεύει την Ελλάδα σ' ένα παρελθόν που πρέπει να ξεπεραστεί. Οι περικοπές του προϋπολογισμού είναι απαραίτητες, καθώς είναι αλήθεια ότι κατά τις τελευταίες δεκαετίες τα δημόσια κονδύλια σπαταλήθηκαν άσκοπα (Karyotis and Gerodimos, 2015). Ωστόσο, η τρόικα κατέστησε σαφές ότι οι στόχοι του προϋπολογισμού θα έπρεπε να καλυφθούν από ένα κοινωνικά αμερόληπτο σύστημα που εμποδίζει την αύξηση της ανεργίας και την κοινωνική αναταραχή, προκειμένου να απογειωθεί μια υγιής οικονομία. Σε περίπτωση που η Ελλάδα δεν καταφέρει να κατανοήσει τα παραπάνω, το οικονομικό και πολιτικό της μέλλον θα κινδύνευε. Το χάσμα εισοδήματος θα αυξανόταν σε βαθμό που θα ήταν ασύμφορο για όλες τις κοινωνικές ομάδες και τα βίαια επεισόδια θα γινόταν συχνότερα. Από την άλλη πλευρά, δεδομένης μιας θετικής στάσης από το σύνολο του πληθυσμού, με την ακύρωση της νοοτροπίας του παρελθόντος, θα οδηγούσε σε ένα ασφαλές μέλλον στην ΕΕ και στην ευρωζώνη (Katsanidou and Otjes, 2016).

6. Συμπεράσματα

Σε μια εποχή παγκόσμιου οικονομικού νεοφιλελευθερισμού στον οποίο ο πιο κρίσιμος παράγοντας για τη διαμόρφωση της πολιτικής φαίνεται να είναι οι πεποιθήσεις, οι υποψίες και οι ανάγκες των επενδυτών και των διεθνών αγορών, τα κριτήρια που ορίζουν μια οικονομία ως «υγιή» ή που χρειάζονται διάσωση δεν είναι σαφή ή γνωστά εκ των προτέρων. Αντιθέτως, προκύπτουν με συγκεκριμένο τρόπο, σαν να «γνωρίζουν» οι αγορές ακριβώς τι χρειάζεται να διορθωθεί για κάθε εθνική οικονομία. Ενώ το πρόβλημα στην περίπτωση της Ελλάδας χαρακτηριζόταν ως κρατισμός, δημόσιο χρέος και ανεπαρκής ελευθέρωση, η κρίση στην Ιρλανδία, η οποία είχε βιώσιμο χρέος, ήταν μια υπερβολική ελευθέρωση και φούσκες του τραπεζικού τομέα (Stein, 2012). Τόσο η Ιρλανδία όσο και η Ισπανία, οι οποίες πριν από την κρίση

προσπάθησαν να επιτύχουν κάποια συγκράτηση μέσω των μέσων μακροοικονομικής πολιτικής που εξακολουθούσαν να είναι διαθέσιμα σε εθνικό επίπεδο, βρέθηκαν εκτεθειμένες στην κρίση. Σε όλες τις περιπτώσεις, η λιτότητα ήταν η πανάκεια για τις κρίσεις. Ωστόσο, ακόμη και τα πιο σκληρά προγράμματα λιτότητας συχνά δεν ικανοποιούσαν τις αγορές. Το γεγονός ότι ούτε καν οι αγορές δεν είναι πρόθυμες να βάλουν τα χρήματά τους σε «μάντρα προσφοράς», σύμφωνα με το οποίο η ανάπτυξη ενθαρρύνεται από περικοπές στις δημόσιες δαπάνες, ήταν εμφανές στην ελληνική περίπτωση από την ιδιαίτερα αντιφατική εκτίμηση του σχεδίου λιτότητας από εξειδικευμένους αναλυτές, οργανισμούς αξιολόγησης και αξιολογητές (Katsanidou and Otjes, 2016). Στην περίπτωση της Ιρλανδίας, είναι ενδεικτικό ότι μετά από σύντομο χρονικό διάστημα ηρεμίας στην αγορά, τα ασφάλιστρα κινδύνου αυξήθηκαν και πάλι, όχι λόγω της αστάθειας, αλλά λόγω της πολύ αυστηρής ενοποίησης προγραμμάτων, τα οποία θα καθιστούσαν αδύνατη την οικονομική ανάκαμψη. Η διάκριση μεταξύ διασωστών και διασωθέντων είναι επίσης ασαφής διότι η ταυτότητα του πραγματικού δικαιούχου είναι ασαφής. Κάθε χώρα που προσπαθεί να επιβιώσει στο πλαίσιο του διεθνούς συστήματος απαιτείται να χρηματοδοτήσει τις τράπεζες ή τις εθνικές οικονομίες. Αυτό ισχύει εξίσου για τα ισχυρότερα και πιο αδύναμα μέλη της ευρωζώνης (Γερμανία και Ελλάδα), για τη Σλοβενία που κανονικά δεν θα χρηματοδοτούσε μια πλουσιότερη χώρα όπως η Ελλάδα, αλλά σύντομα «πείστηκε» να «δείξει αλληλεγγύη», στην Πορτογαλία και την Ιρλανδία, ή σε χώρες που δανείζουν στην Ελλάδα σε ποσοστά χαμηλότερα από τα δικά τους δάνεια και από τις αγορές (Alogoskoufis, 2012). Τα κράτη πρέπει να λειτουργήσουν ως διασώστες του συγκροτήματος (εξαιτίας της αλληλεξάρτησης και αλληλοδιείσδυσης) και όλο και περισσότερο αδιάβατης (λόγω του διακρατικού και διαπεριφερειακού χαρακτήρα τους) σχέσης των διεθνών αγορών - ακόμη και αν οφείλονταν στις ίδιες αυτές αγορές, από την ανεκτικότητα των κρατών και την πολιτική απορρύθμισης, ότι η κρίση εμφανίστηκε και εξαπλώθηκε. Από την άλλη πλευρά, καμία κυβέρνηση δεν είναι εύκολα (ανα) επιλέξιμη με μια κοινωνικά άδικη απαίτηση ότι οι άνθρωποι μοιράζονται τις «ανησυχίες» αυτών των επενδυτών και δέχονται, προς το συμφέρον των επενδυτών, πολιτικές λιτότητας (Kouretas and Vlamis, 2010). Τόσο στην Ελλάδα όσο και στη Γερμανία, τέτοιες πολιτικές συνδυάστηκαν με μια πολύ πιο απλοϊκή και λαϊκίστικη ρητορική. Οι πολύπλοκες διακρατικές διαδικασίες νεοφιλελευθερισμού αποδόθηκαν σε - περισσότερο ή λιγότερο πραγματικές - «στρεβλώσεις» των συγκεκριμένων εθνικών οικονομιών και οι επακόλουθες πολιτικές λιτότητας ήταν ηθικοποιημένες και

δικαιολογημένες μέσω επιχειρημάτων όπως η προσέγγιση αναζήτησης δανείων, όπως στην περίπτωση της Ελλάδας (Mink and De Haan, 2013).

Τέτοιες διαγνώσεις της ελληνικής κρίσης χαρακτηρίζονταν από τον ιστορικισμό (που αποδίδει την αναζήτηση του δανείου στο ιστορικό παρελθόν και την οθωμανική αυτοκρατορία), τον οικονομισμό (που αποδίδει την επιδίωξη του δανείου στην ορθολογική ανάλυση κόστους - οφέλους, υποδηλώνοντας ότι είναι προς το συμφέρον τους να ζουν με μεταναστεύσεις), τον πολιτισμό (που αποδίδει την επιδίωξη του δανείου σε μια εργασιακή κουλτούρα χαλάρωσης που ήταν επιζήμια για την ανταγωνιστικότητα) και τον πολιτικό (αποδίδοντας την επιδίωξη του δανείου στις μικρο-πολιτικές σχέσεις εντός του πελατολογικού κράτους) (De Grauwe, 2010). Αυτές οι προοπτικές, αποκαλύπτοντας την κυριαρχία της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής στην πολιτική ανάλυση, θεωρούσαν την ελληνική κρίση σχεδόν απομακρυσμένη από την κρίση του 2008 και την ευρύτερη κρίση της ευρωζώνης που έφερε στην επιφάνεια τα δομικά σφάλματα της ΟΝΕ. Η μεταχείριση ήταν πνευματική και αποτυχημένη, δεδομένου ότι προοριζόταν να αποσυρθεί η χώρα από την κρίση έως το 2010, μια προθεσμία που στη συνέχεια αναβλήθηκε για το 2011, και έπειτα για το 2013, το 2016 κλπ. Η θεραπεία είχε μια σειρά από δυσμενείς επιπτώσεις στην ελληνική κοινωνία, οι οποίες χαρακτηρίστηκαν από μια προφανή προκατάληψη έναντι των μισθωτών και άλλων χαμηλών κοινωνικών τάξεων, επέβαλαν οδυνηρές πρακτικές μεταδημοκρατικής διακυβέρνησης στη χώρα, προκάλεσαν την άνοδο του νεοφασισμού και προώθησαν ένα ουτοπικό όραμα για το μέλλον στο οποίο η ανταγωνιστικότητα θα ισοδυναμούσε με εργασία χαμηλού μισθού και με χαμηλή προστασία της εργασίας (Pagoulatos and Quaglia, 2013). Μέρος της αντιμετώπισης της κρίσης ήταν η ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών. Αυτό συμβαδίζει με αυτό που έκαναν τα περισσότερα κράτη μετά την κρίση του 2008. Για παράδειγμα, τον Οκτώβριο του 2008, η γερμανική κυβέρνηση απάντησε με ένα σχέδιο 500 δις ευρώ, το οποίο χαρακτηρίστηκε ως "το μεγαλύτερο πακέτο διάσωσης της χώρας στη μεταπολεμική ιστορία". Στην Ελλάδα, όπως ξέσπασε η κρίση του 2008, η τότε κυβέρνηση και η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας διαβεβαίωσε την κοινή γνώμη ότι η οικονομία ήταν ασφαλής εξαιτίας της χαμηλής διεθνοποίησης και της χαμηλής έκθεσης των ελληνικών τραπεζών σε τοξικά περιουσιακά στοιχεία. Τέτοιες αισιόδοξες εκθέσεις δεν εμπόδιζαν την κυβέρνηση να εισφέρει, το Νοέμβριο του 2008, τα πρώτα 28 δισεκατομμύρια ευρώ, με την μετέπειτα, κατά προσέγγιση, αποπληρωμή 150 δισεκατομμυρίων που θα παρασχεθούν τα επόμενα δύο χρόνια,

συμπεριλαμβανομένης μίας σταθερής ροής χρηματοδότησης μέχρι σήμερα. Τόσο στην Ελλάδα όσο και σε άλλες χώρες, οι φορολογούμενοι έπρεπε να πληρώσουν το κόστος. Το γεγονός ότι οι αδύναμες και ανθεκτικές οικονομίες, δεν έχουν άλλη επιλογή από το να ενεργούν ως διασώστες του χρηματοπιστωτικού συστήματος, παραβλέπεται όμως από θεωρητικές προσεγγίσεις που αποδίδουν την κρίση της ευρωζώνης στις ανισορροπίες του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών μεταξύ ελλειμμάτων και πλεονασματικών χωρών. Τέτοιες προσεγγίσεις επικρίνουν την άποψη ότι η κρίση χρέους, στην περιφέρεια, είναι αποτέλεσμα της υπερβολικής εξάντλησης από ανεύθυνες κυβερνήσεις και υποδηλώνουν ότι οι πλεονασματικές χώρες πρέπει να λάβουν μέτρα για να στηρίξουν την εγχώρια ζήτηση βοηθώντας έτσι τις χώρες με ελλείψεις να αυξήσουν τις εξαγωγές τους (De Grauwe, 2010).

Στην κριτική της για τις νεοφιλελεύθερες προοπτικές, η «νεοαμερικανιστική» εκδοχή της προσέγγισης της ανισορροπίας του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών δείχνει ότι, υπό συνθήκες κοινού νομίσματος, το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα προέρχεται άμεσα από τη σχέση κεφαλαίου - εργασίας. Για παράδειγμα, για τη Γερμανία, το σταθερό χάσμα ανάμεσα στην αύξηση της παραγωγικότητας και των μισθών αποδίδεται σε μια «νεοαμερικανιστική προσφορά μεταξύ κεφαλαίου και συνδικαλιστικών οργανώσεων», η οποία «ευνοεί το κεφάλαιο περισσότερο από ό,τι σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες» (Karyotis and Gerodimos, 2015).

7. Επίλογος

Εν κατακλείδι, αν και η οικονομική κρίση στην Ελλάδα έχει ορισμένες ομοιότητες με την κρίση σε άλλες χώρες της ΕΕ, κυρίως της νότιας Ευρώπης με κοινό χαρακτηριστικό την ένταξη των χωρών αυτών στην Ευρωζώνη, εντούτοις το γεγονός ότι έχουν καταγραφεί διαφορετικά αποτελέσματα ως προς την πορεία των οικονομιών των κρατών αυτών τα τελευταία χρόνια, υποδεικνύει ότι η διαφορετικότητα αυτή έχει άμεση σχέση με την αρχική «δυναμική» των οικονομιών, των πολιτικών που υιοθετήθηκαν από τις εκάστοτε κυβερνήσεις και της κοινωνικής αποδοχής που αυτές είχαν.

8. Βιβλιογραφία

1. Alexiou, C., 2011. When the Bough Breaks” Making Sense of the Greek Economic ‘Waterloo. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 1(3), pp.123-132.
2. Ali, T.M., 2012. The impact of the sovereign debt crisis on the Eurozone countries. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 62, pp.424-430.
3. Alogoskoufis, G., 2012. Greece’s sovereign debt crisis: retrospect and prospect.
4. Armingeon, K. and Baccaro, L., 2012. The sorrows of young Euro: Policy responses to the sovereign debt crisis. *Coping with crisis: Government reactions to the Great Recession*, pp.162-198.
5. Balzli, B., 2010. Greek debt crisis: how Goldman Sachs helped Greece to mask its true debt. *Spiegel online*.
6. Barkbu, M.B., Rahman, J. and Valdés, M.R.O., 2012. *Fostering growth in Europe now*. International Monetary Fund.
7. Beetham, D. and Lord, C., 2014. *Legitimacy and the European union*. Routledge.
8. Blanchard, O.J., Jaumotte, M.F. and Loungani, M.P., 2013. *Labor market policies and IMF advice in advanced economies during the Great Recession*. International Monetary Fund.
9. Bulmer, S. and Lequesne, C. eds., 2013. *The member states of the European Union*. Oxford University Press.
10. Calice, G., Chen, J. and Williams, J., 2013. Liquidity spillovers in sovereign bond and CDS markets: An analysis of the Eurozone sovereign debt crisis. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 85, pp.122-143.
11. Cazes, S., Heuer, C. and Verick, S., 2011. Labour market policies in times of crisis. In *From the Great Recession to Labour Market Recovery* (pp. 196-226). Palgrave Macmillan, London.
12. Cesaratto, S. and Stirati, A., 2010. Germany and the European and global crises. *International Journal of Political Economy*, 39(4), pp.56-86.
13. Cini, M. and Borragán, N.P.S. eds., 2016. *European union politics*. Oxford University Press.
14. Cline, W.R., 2016. *Managing the Euro Area Debt Crisis*. Columbia University Press.

15. Clogg, R., 2013. *A concise history of Greece*. Cambridge University Press.
16. Close, D.H., 2014. *Greece since 1945: Politics, economy and society*. Routledge.
17. Close, D.H., 2014. *Greece since 1945: Politics, economy and society*. Routledge.
18. De Grauwe, P., 2010. Crisis in the eurozone and how to deal with it. *CEPS Policy Brief*, (204).
19. De Grauwe, P., 2010. *The financial crisis and the future of the Eurozone* (No. 21). European Economic Studies Department, College of Europe.
20. De Santis, R.A., 2012. The Euro area sovereign debt crisis: safe haven, credit rating agencies and the spread of the fever from Greece, Ireland and Portugal.
21. Donovan, D. and Murphy, A.E., 2013. *The fall of the Celtic tiger: Ireland and the euro debt crisis*. Oxford University Press.
22. El-Agraa, A.M., 2011. *The European Union: economics and policies*. Cambridge University Press.
23. Gregory, R., Henn, C., McDonald, B. and Saito, M., 2010. Trade and the crisis: Protect or recover. *Journal of International Commerce, Economics and Policy*, 1(02), pp.165-181.
24. Hardouvelis, G. and Gkionis, I., 2016. A decade long economic crisis: Cyprus versus Greece. *Cyprus Economic Policy Review*, 10(2), pp.3-40.
25. Hodder, I., 2014. *Archaeological theory in Europe: the last three decades*. Routledge.
26. Kalyvas, A., 2010. An anomaly? Some reflections on the Greek December 2008. *Constellations*, 17(2), pp.351-365.
27. Karyotis, G. and Gerodimos, R. eds., 2015. *The politics of extreme austerity: Greece in the Eurozone crisis*. Springer.
28. Katsanidou, A. and Otjes, S., 2016. How the European debt crisis reshaped national political space: The case of Greece. *European Union Politics*, 17(2), pp.262-284.
29. Koukiadaki, A. and Kretsos, L., 2012. Opening Pandora's box: The sovereign debt crisis and labour market regulation in Greece. *Industrial Law Journal*, 41(3), pp.276-304.
30. Kouretas, G.P. and Vlamis, P., 2010. The Greek crisis: causes and implications. *Panoeconomicus*, 57(4), pp.391-404.

31. Lane, P.R., 2012. The European sovereign debt crisis. *Journal of Economic Perspectives*, 26(3), pp.49-68.
32. Lapavitsas, C., 2012. *Crisis in the Eurozone*. Verso Books.
33. Laursen, F., 2016. *The EU and the Eurozone crisis: policy challenges and strategic choices*. Routledge.
34. Lavdas, K.A., 2016. *The Europeanization of Greece: Interest politics and the crises of integration*. Springer.
35. Loizides, N., 2010. Doves against hawks: symbolic politics in Greece and the Macedonian question. *International Studies Association*.
36. Lynn, M., 2010. *Bust: Greece, the euro and the sovereign debt crisis*. John Wiley & Sons.
37. Lyrintzis, C., 2011. Greek politics in the era of economic crisis: reassessing causes and effects.
38. Marer, P., 2010. The global economic crises: Impacts on Eastern Europe. *Acta Oeconomica*, 60(1), pp.3-33.
39. Matsaganis, M., 2011. The welfare state and the crisis: the case of Greece. *Journal of European Social Policy*, 21(5), pp.501-512.
40. Michaelides, A., 2012. Banking Crisis in Cyprus and in the Eurozone. *Cyprus Economic Policy Review*, 6(2), pp.41-47.
41. Mink, M. and De Haan, J., 2013. Contagion during the Greek sovereign debt crisis. *Journal of International Money and Finance*, 34, pp.102-113.
42. Missio, S. and Watzka, S., 2011. Financial contagion and the European debt crisis.
43. Olsen, J. and McCormick, J., 2018. *The European Union: politics and policies*. Routledge.
44. Orphanides, A. and Marsh, D., 2013. The politics of the Euro area crisis and Cyprus. *discours délivré à la London School of Economics, mai, www.lse.ac.uk/fmg/events/financialRegulation/Athanasios-Orphanides-Slides.pdf*.
45. Pagoulatos, G. and Quaglia, L., 2013. Turning the crisis on its head: sovereign debt crisis as banking crisis in Italy and Greece. *Market-based banking and the international financial crisis*, pp.179-200.
46. Pagoulatos, G. and Quaglia, L., 2013. Turning the crisis on its head: sovereign debt crisis as banking crisis in Italy and Greece. *Market-based banking and the international financial crisis*, pp.179-200.

47. Pappas, T.S., 2013. Why Greece Failed. *Journal of Democracy*, 24(2), pp.31-45.
48. Pridham, G., 2016. *The New Mediterranean Democracies: Regime Transition in Spain, Greece and Portugal*. Routledge.
49. Radaelli, C.M., 2017. *Technocracy in the European Union*. Routledge.
50. Rhodes, M., 2014. *Southern European welfare states: Between crisis and reform*. Routledge.
51. Simitis, C., 2016. The European Debt Crisis: The Greek Case.
52. Skogly, S., 2012. *Human Rights Obligations of the World Bank and the IMF*. Routledge-Cavendish.
53. Stein, J.L., 2012. The diversity of debt crises in Europe. In *Stochastic Optimal Control and the US Financial Debt Crisis* (pp. 133-154). Springer, Boston, MA.
54. Tuori, K., 2014. *The Eurozone crisis: a constitutional analysis*. Cambridge University Press.
55. Vradis, A. and Dalakoglou, D., 2011. *Revolt and crisis in Greece: Between a present yet to pass and a future still to come*. AK press.
56. Zenios, S.A., 2013. The Cyprus debt: perfect crisis and a way forward. *Cyprus Economic Policy Review*, 7(1), pp.3-45.